

**КАМОЛИДДИН БЕҲЗОД НОМИДАГИ
МИЛЛИЙ РАССОМЛИК ВА ДИЗАЙН ИНСТИТУТИ**

КАБИЛОВ ФАЙЗУЛЛА АЛИМОВИЧ

МАТЕРИАЛШУНОСЛИК

5150900-Реклама ва амалий графика таълим йўналиши талабалари
учун мўлжалланган

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

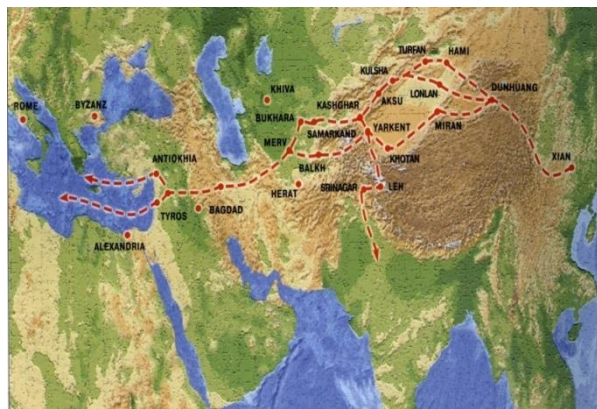
Тошкент-2019

КИРИШ

Материалшунослик - реклама ва амалий графика соҳасида асосан амалий фан бўлиб, у турли материалларнинг ўртасидаги муносабатни ўрганadi. Мазкур фанни ўрганиш танланган материаллардан оқилона фойдаланишни ўз олдига мақсад қилиб қўяди. Материалшунослик – доимий ривожланиб боровчи фандир ва ушбу фан турли санъат мутахассисликлари ичида фундаментал фанлардан биридир.

Материалшунослик кўплаб махсус бадиий фанларни ўрганиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Турли материалларнинг(ашёлар) тузилиши ва кўриниши амалий санъат асарларини яратиш амалиётида фаннинг асосий омиллардан бири бўлиб хизмат қилади. Санъатда ашёларнинг турли хусусиятларига эга бўлиши туфайли, материалшунослик фани графика санъатида ноёб илмий изланишлар олиб борилишига ҳам сабаб бўлади.

Қадимда инсонлар суяк, тош, темир, ёғочлардан ясаган буюмларни кўрсатиш, овоза қилиш ва бошқа мамлакатларга, карвон йўли орқали етказишган ва реклама қилишган. Маълумки қадимда Шарқ ва Ғарбни Буюк Ипак йўли боғлаган. Ўша даврда карвонлар орқали буюмлар, идиш товоқлар, гиламлар ва янги яратилган буюмлар турли мамлакатларга етиб борган, шу билан бирга ўз-ўзини реклама қилган. Шу боисдан ҳам юртимизда қадимдан савдо-сотиқ кенг ривожланган. Ана шу вақтда инсонлар ўз маҳсулотларига ёки буюмларига махсус ўрам қоғоз, кути ва қоплар сингари, кўпроқ сақлаш мумкин бўлган нарсаларни ўйлаб топишган. Чунки маҳсулот ёки буюм бошқа мамлакатга етиб боргунча қандай ҳолга тушмасин соф ва бутун етиб боришини кўзда тутилган.

Маҳсулот маълум манзилга етиб боришида ўз жозибалигини йўқотмаслиги керак бўлган. Масалан, янги маҳсулот ёки буюмни кенг оммани тўплаб овоза қилиш орқали, қандай фойдаланиш, ишлатилиши ҳақида оғзаки ва кўргазма ҳолида тарғиб қилишган. Кейинчалик карвонсаройларда мол айирбошлаш орқали ҳам янги ўрам қоғозлари, терилар турли материаллардан ашё сифатида фойдаланиш йўлга қўйила бошлаган.

Ашё сифатида аввалига тош ва ёғоч кириб келган бўлса, кейинчалик ҳайвон териси маҳсулотлари пайдо бўлди. Вақтлар ўтиб қоғоз ишлаб чиқарилганидан сўнг инсоният энг қулай ашё деб қоғозни танлади. Асрлар ўтган сайин инсон рекламада энг қулай йўللарни қидира бошлади ва тезлик билан оммага ўз маҳсулотини намоён қилиш, яъни реклама қилишнинг турли усулларида фойдалана бошлади. Техника ривожлана бошлаган ҳар қандай мамлакатда реклама учун турли ашёлар ишлаб чиқарилди ва ҳозирги вақтга келиб пластмасса ва плёнкалардан ашё сифатида фойдаланиш кенг йўлга қўйилган.

“Материалшунослик” фани турли ашёлар билан амалий машғулотлар бажаришни ўргатади. Ушбу фан, жамиятнинг ҳозирги тараққиёти босқичида адабиёт ва санъатнинг ўрни тобора мустаҳкамланиб бораётган бир даврда, санъат ўқув юртлирида тайёрланаётган мутахассисларнинг малака даражасини янада ошириш бўйича тузилган. Республикамизда бадиий таълим ислохотларини янада чуқурлаштириш, малакали мутахассис расом кадрлар тайёрлаш борасида уларнинг касбий хусусиятларини ривожлантирувчи, шунингдек, иқтидорли, ижодкор расом кўникмаларини ўзида намоён қилувчи ва соҳага қизиқиш уйғота олувчи, йўналишини топишда, келажакда ўз асари устида мустақил ишлай билишида, айниқса яратаётган ҳар бир композицион лойиҳаларда ашёлардан фойдаланишни ўргатувчи фан сифатида зарур ва муҳимдир.

I – БОБ. РЕКЛАМА ВА АМАЛИЙ ГРАФИКА ЙЎНАЛИШИДА ОРИГАМИ САНЪАТИ УСУЛИДА ИШЛАШ.

1. ОРИГАМИ НИМА?

Реклама ва амалий графика йўналишида қоғоздан турли макетлар, ғилофлар, бўртма шакллар яшаш каби турли машқлар бажарилади ва албатта мақсад, бўлажак мутахассис кадр тайёрлашда ушбу машғулотлар ўз самарасини беришига эришилади. Оригами – қадимги қоғоз санъати бўлиб (япон тилидан таржимаси «тахланган қоғоз» деган маънони англатади, бунда қайчи ва елимдан фойдаланмасдан қоғоздан турли кўринишлардаги асарлар, фигуралар яратишга эришилган.

Оригами техникаси аниқ қаерда дунёга келгани ҳақида кўплаб турли тахминлар бор. Қадимги Хитойда қоғоз яратилиб, кейинчалик Японияда санъат даражасига кўтарилгани маълум. Қадимги даврлардан бошлаб японлар ҳаётида қоғоз санъати турлича рол ўйнаган, аввалига тўй ва маросимларда қоғоздан турли безаклар яратилган. Узоқ вақт қоғоздан турли қиёфалар яшашни фақат олий табақа вакиллари фойдалана олишган. Фақатгина иккинчи жаҳон урушидан кейингина оригами Шарқ мамлакатларидан дунё бўйича кенг ёйилди ва барча бундан фойдалана бошлади.¹

Оригами техникаси турли мамлакатларда ўзгача таърифга эга бўлди: масалан японларда маданий анъаналарнинг бир қисми бўлиб қолди, америкалик ва британияликларда эса – турли клублар фаолиятида, голландияликларда – интерьер безаклари маданиятида кенг оммалашди.

¹Kim Janssens: Living in a material world, Chapter 3: Materialism from a perspective of activity.

Бугунги кунда мамлакатимизда оригами усулида кўплаб санъат ўқув муассасаларида таълим бериш ва шу билан бир қаторда, амалий машғулотлар ҳам олиб борилмоқда.

Назорат саволлари:

1. Оригами қандай санъат тури?
2. Қадимда қайси мамлакатлар оригамидан фойдаланишган?
3. Қачондан Шарқ мамлакатлари оригами билан танишди?
4. Чет давлатларида оригами техникаси қандай қабул қилинди?

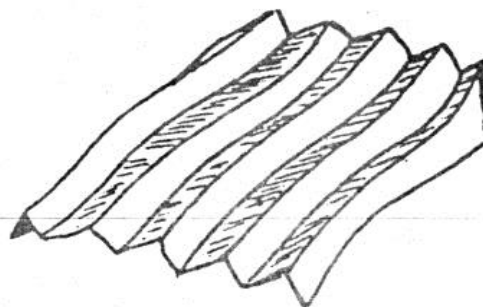
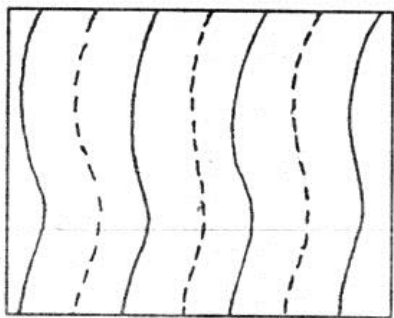
Амалий машғулотлар:

1. Оригами техникаси ҳақида маълумотлар йиғиб келиш.
2. Уй шароитида кичик оригамилар яратиш.

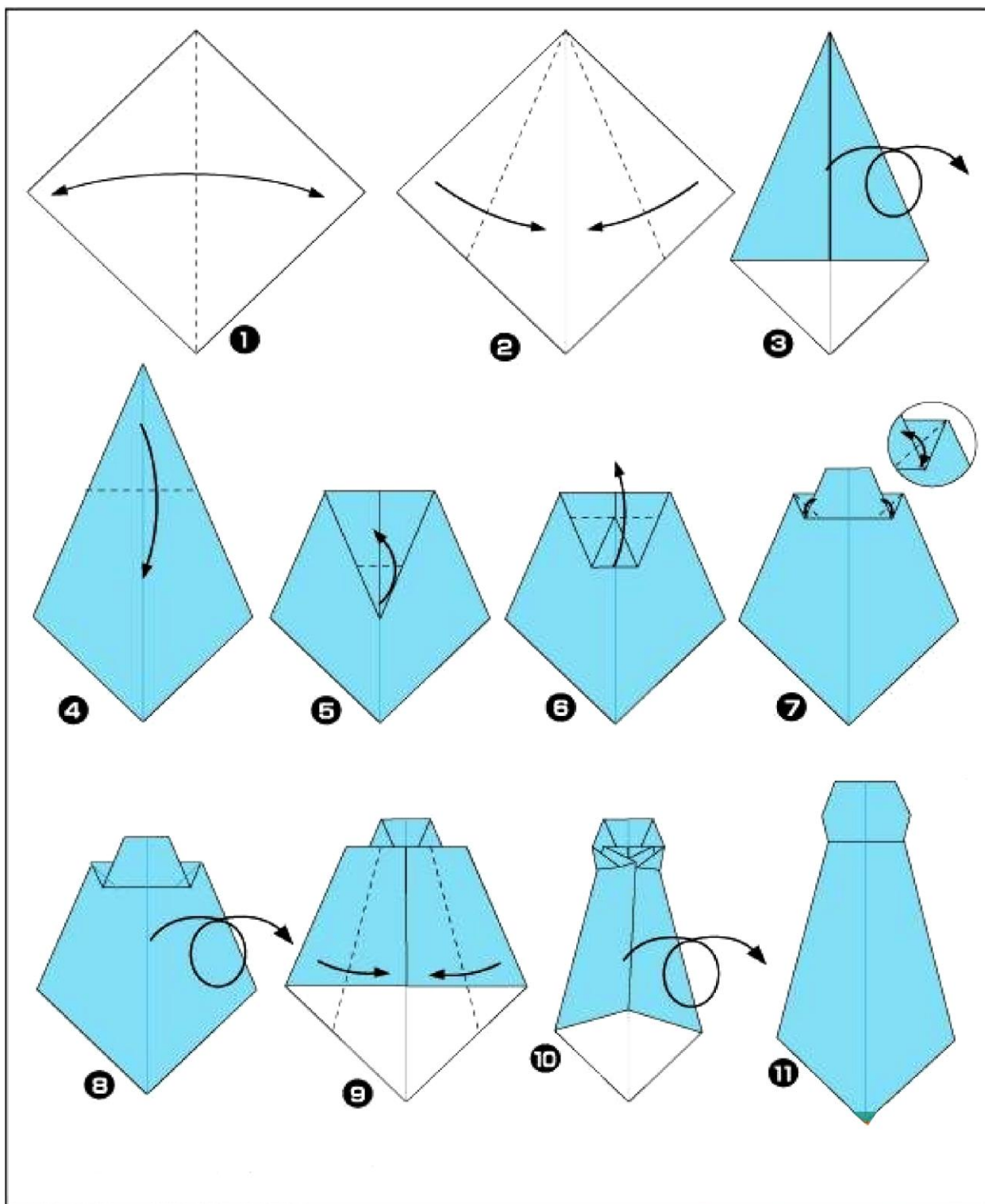
2. ОРИГАМИ СОҲАСИДА ИШЛАШ

2.1. Содда оригами.

Керакли ўқув қуроллари: чизғич, қайчи, қалам ва керакли ашёлардан: оқ қоғоз ва рангли қоғозлар. Машқлар бажаришда қоғозлар 10х10 см ўлчамда қирқиб олинади, танланган ўлчамдаги қоғозда содда геометрик шакллар чизилиб чизиклар бўйлаб қоғоз букиш ишлари бажарилади, букламлар керакли бўртма шаклга келтирилади. Ҳосил қилинган геометрик шакллардан бир нечта турли хил кўринишлар тайёрланади. Бу усулда фақат икки буклаш амалга оширилади ва бу усулни шундай аташ мумкин: “Тоғ” ва “Қир”.

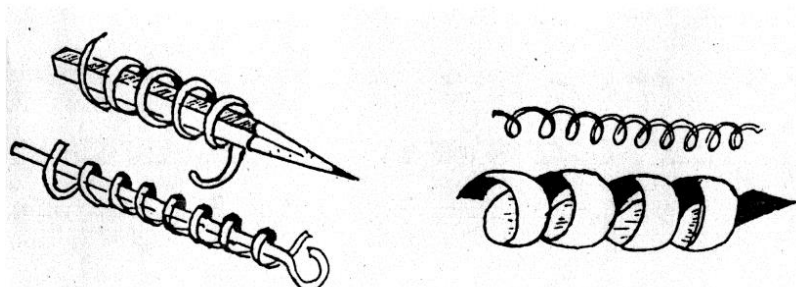

2.2.Оригами ёйилмаси: Бунда оригамининг ҳамма буклаш чизиқлари қоғоз юзасига чизилган ҳолатда бўлади ва буклаб йиғиш жараёнида бўртма шаклда ноёб асар модели пайдо бўлади. Бу усулни кўпроқ турли содда макетлар ва ҳайвонлар кўринишининг асоси сифатида яшашда ишлатилади. Асос ясаб бўлингач, кейин қўшимча қисмлар билан бойитилади.

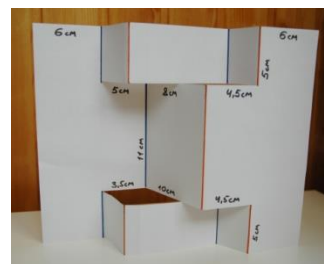

2.3.Квиллинг, яъни бурама қоғоз:

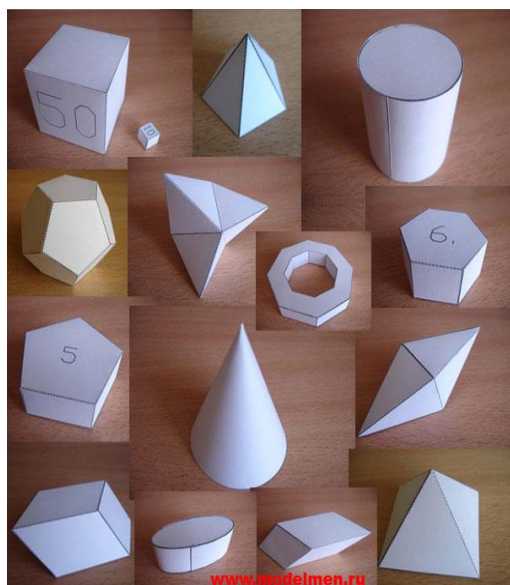
Квиллинг содда, лекин меҳнат талаб усул. Қоғознинг юпқа бурама кесмаларидан геометрик фигуралар ҳосил қилинади ва улар қоғознинг асос қисмига елимлаш орқали турли асарлар яратилади.

2.4.Киригама: Бу қайчи ёки пичоқ ёрдами билан кесиб ишланадиган ягона усул. Бунда турли табрикномаларнинг бўртма шакллари кесиш орқали яратилади.

2.5.Модулли оригами: Модул деб аталувчи бир неча бир хил фигуралардан тахланади. Бу модулар турли формада бўлиши мумкин: квадрат, тўғрибурчак, учбурчак ва ҳ.к. Елим ва ипларсиз ҳам йиғиш мумкин.

2.6.Кусудама: Бу юмалок шар шаклидаги форма бўлиб – турли модуллардан ташкил топади. Улар бири-бирига елимланган ёки турли бириктириш йўллари билан юмалок шар ҳолатини ўзида акс эттиради. Ҳозирги даврда интерьерни безатишда кўпроқ қўлланилиб келинмоқда.

Оригами усули чексиз. Бундан фойдаланиб такрорланмас асарлар яратиш мумкин. Бу инсон ақлий маҳоратига боғлиқ.

Назорат саволлари:

1. Содда оригами неча усулда букланади?
2. Ҳайвонлар кўринишларида қандай усулдан фойдаланилади?
3. Квиллинг қандай усул?
4. Кирагама қандай усул?
5. Модулли оригами қандай?
6. Кусудама шакли қандай?

Амалий машғулотлар:

1. Турли қоғозлардан мини оригамилар яшаш.
2. Уй шароитида ихтиёрий оригамилар бажариш.
3. Турли модуллар яратиш.

3.ОРИГАМИ УЧУН ҚОҒОЗ

Оригами усули билан машқлар бажаришни бошлаганда аввало қандай ва қайси ашёлардан фойдаланиш назарда тутилмайди. Қўл остидаги бор барча турдаги қоғоз ашёларидан фойдаланиш мумкин. Сиз бу машғулот билан шуғулланишни бошлагандан кейингина қандай материаллардан фойдаланиш мумкин ва кераклилигини, қандай қоғозлардан фойдаланганлик маъкул эканлигини билишга қизиқиб борасиз. Албатта бунда сизнинг қандай кўринишда оригами ҳосил қиладиган макет яшаш биринчи ўринда туради.

3.1. Оригами учун кенг қўлланиладиган қоғоз турлари:

- А4 форматидаги стандарт офис қоғози;
- рангли қоғозлар;
- махсус ёзувлар қоғози;
- газета ва журнал қоғози;
- калька;
- махсус хужжатлар қоғозлари
- ватман;
- салфеткалар;
- креп-қоғоз (гофр турида);
- фольга;
- ўрам қоғози ёки турли
маҳсулот ўрашда ишлатиладиган оддий қоғоз.

3.2. А4 форматидаги стандарт офис қоғози.

Оригами яратишни оддий А4 офис қоғозидан бошлаш мумкин. Содда оригами шаклини яратишда буклаб ясаш учун офис қоғози жуда қулай ашёдир. Бугунги кунда бу қоғозни топиш муаммо эмас. Лекин охириги ўн йилликда дунёда оригами билан шуғулланиш оммалашгани сабаб шаклларнинг мураккаблиги ортиб бормоқда. Ҳозирда мураккаб оригамилар ясаш учун офис қоғози бирмунча қалинлик қилади. Асосан қораламаларга ишлатилмоқда. Бугунги кунда қоғознинг енгиллиги, эгилувчанлиги осон букилиш ва чидамлилигини ҳисобга олиб қараганда қоғоз маҳсулотларининг кўплаб турлари ишлаб чиқарилган бўлиб, оригами асарлари яратиш учун турли ашёлар топиш муаммо эмас. Машғулотлар бажариш учун эса офис қоғози энг қулай ашёдир. Офис қоғозларининг турли ўлчамлари ҳам мавжуд:

A2, A3, A4, A5, A6 ва ҳ.к. Турли ранглардан иборат офис қоғозларидан ҳам оригами ишлашда фойдаланиш мумкин. Ранг билан бўялган қоғозларнинг тайёр рангли қоғозлардан фарқи-қоғоз букланганда синиш жойларининг текис букилиш ҳолати ва ранг бир хилда кўриниш ҳосил қилишига боғлиқ. Демак рангда бўялган қоғоз букилган жойида синиш ҳолатидан сўнг чизик ҳосил бўлади ва бу ясалаётган оригамининг умумий ранг кўринишига ҳалақит бериши мумкин. Шунинг учун арзон тайёр рангли қоғоздан оригами шаклини яратиш бир мунча қулай.

3.3. Рангли қоғозлар.

Қоғозларнинг сифатдаги ютуғи шундан иборатки, турли рангдаги қоғозлар сиртки бўяш ёки сингдириб рангда ивитилган ҳолатда ишлаб чиқарилади. Шунинг учун қоғозларнинг юпқа – қалинлиги ва оғирлигида ҳам фарқ бўлади. Рангли қоғозни букиш пайтида унинг сифатига баҳо берса бўлади. Икки томонлама рангли қоғозларда ранглар букиш вақтида синиш ҳолати унчалик кўзга ташланадиган даражада бўлмаслиги мумкин. Биринчи бор оригами билан машғулот олиб бориш учун рангли қоғознинг бу тури жуда қулайдир.²

² Kim Janssens: Living in a material world, Chapter 3:
Materialism from a perspective of activity.

Назорат саволлари:

1. Оригами ясашни қандай ашёлардан бошлаш керак?
2. Оригами учун кенг қўлланиладиган қоғоз турларини айтинг?
3. А4 қоғозининг аҳамияти?
4. Офис қоғозларининг қандай ўлчамлари мавжуд?
5. Рангли қоғоз ва бўялган қоғоз фарқи қандай?

Амалий машғулотлар:

1. Қоғозлардан кичик оригамилар яшаш.
2. Уй шароитида А4 қоғозидида оригамилар бажариш.
3. Рангли қоғозлардан фойдаланиш ва машқлар бажариш.
4. Қоғозни бўяш ва шакл ҳосил қилиш машғулотларини бажариш.

3.4. Ёзув қоғози.

Ёзув қоғози кўп ҳолатда оқ ранг кўринишига эга бўлади. Ўз таркибида тоза целлюлозадан иборат, қисман ёғоч массасига ва пахта ишлаб чиқаришдаги целлюлозага ҳам эга. Ёзув қоғози оғирлиги асосан 45-80 г/м²ни ташкил қилади. Ёзув қоғозлари юзага ишлов берилишига қараб

турларга бўлинади. Ёзув қоғозининг энг кўп тарқалган турларидан бири – бу тез нашр қилиш учун ишлатиладиган А4 офис қоғозидир. Яна бунга дафтар варақларини ҳам мисол қилиб айтиш мумкин, чунки кундалик

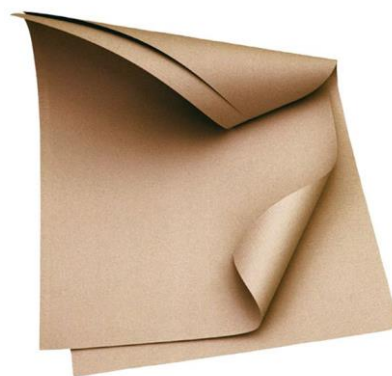
ҳаётимизда энг кўп фойдаланиладиган оддий варақлар бу –дафтар варақларидир. Бу қоғозлар икки томонлама минераллар билан ишлов берилган – карбонат кальций ёки каолиндир.

Ёзув қоғозини бугунги кундалик ҳаётимизда энг кўп тарқалган ашё сифатида кўриш мумкин. Ёзув қоғозидан оддий бланка, дафтар, турли мактаб ва давлат таълим муассасаларида кунлик эҳтиёж сифатида кенг фойдаланилиб келинмоқда. Кўпинча оригами ясашда ялтироқ (глянцевый) ёки тусланмайдиган (матовый) қоғоздан ҳам фойдаланиш яхши натижалар беради.

3.5.Крафт.

Крафт қоғози - сульфат целлюлозадан, ўзида узун толани мужассам қилган, кучсиз қайнатилган холда махсус ўрамлар учун ишлаб чиқарилади. Немис тилидан “Kraft”, яъни “куч” деган маънони англатади. Бу қоғоздан асосан турли ғилоф конструкциялари ясашда фойдаланилади. Бундан ташқари ишлатишга қулай қоғозлиги учун ундан турли пакет, конверт, крафт-қоплар ҳам тайёрланади. Одатда крафт қоғози жигарранг тусда бўлади, лекин керак бўлган пайтда оқ рангдаги турларини ҳам топиш мумкин.

Назорат саволлари:

1. Ёзув қоғози таркиби нимадан иборат?
2. Ёзув қоғози оғирлиги асосан қанча г/м² бўлади ?
3. Ёзув қоғозининг энг кўп тарқалган тури қайси?
4. Ёзув қоғози бугунги кунлик эҳтиёж сифатида қаерларда ишлатилади?
5. Крафт қандай қоғоз?
6. Ишлатилишидаги қулайликлари хақида айтинг?

Амалий машғулотлар:

1. Ёзув қоғозидан фойдаланган ҳолда пакет ва конверт яшаш.
2. Крафт қоғозидан фойдаланган ҳолда уйда машқлар бажариш.
3. Қоғоздан кичик пакет ва конверт шаклини яратиш машқларини бажариш.

3.6. Калька.

Калька ашёси оқ, юпка ва нур ўтказувчанлиги билан ажралиб туради. Оригамилар ишлашда бундан кўпроқ фонуслар, турли чироқлар ва хашаротларнинг қанотлари тайёрланади. Мураккаб моделлар яратишда кальканинг пишиқ ва ранглар билан ишлаганда ҳам ўз қаттиқлик кучини йўқотмайдиган

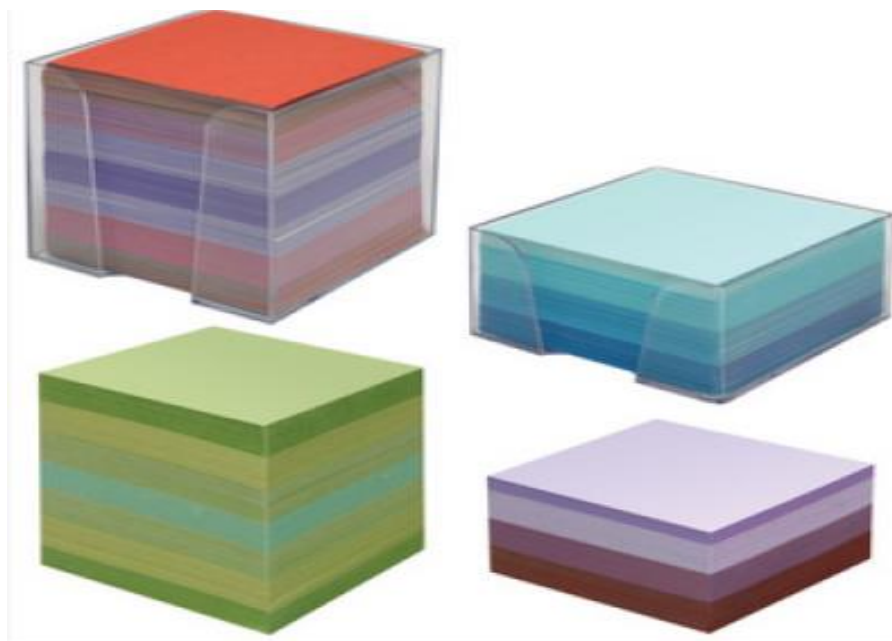

турлари ҳам мавжуд. Калька қоғози кўпинча наққошлик санъатида ҳам кенг

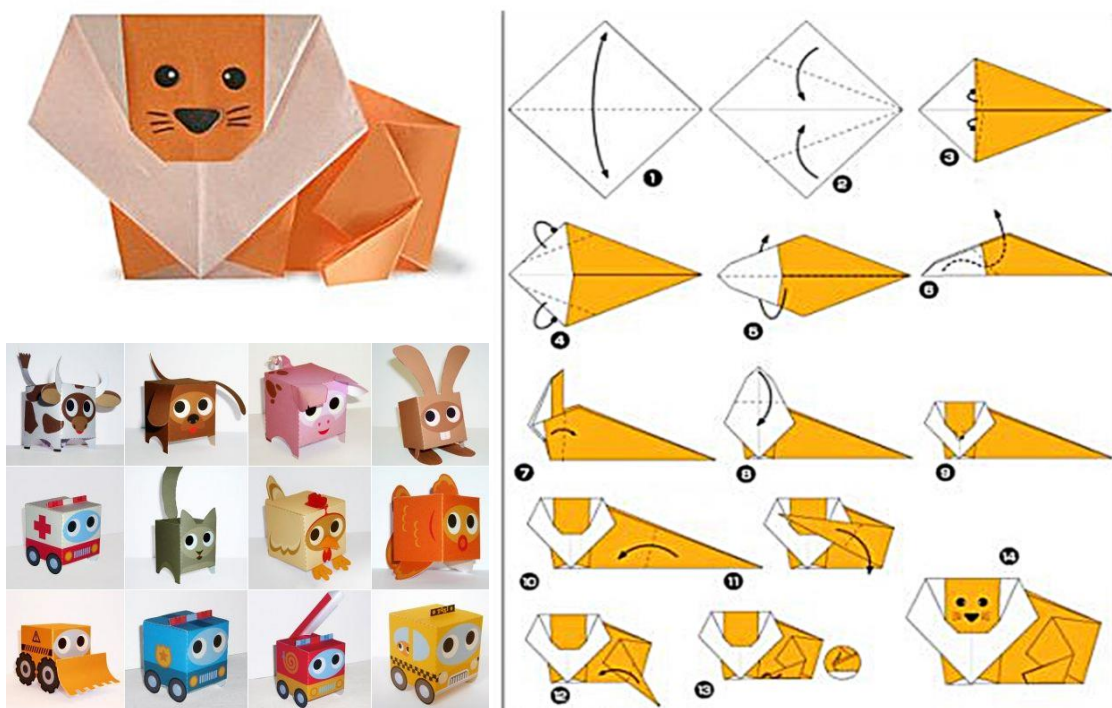

қўлланилади. Тасвир нусҳасини бошқа таглик асосга кўчиришнинг амалий ёрдамчиларидан бири ҳисобланади.

3.7.Қайд қилиш варақчалари.

Бундай қоғозчалардан оригамилар ишлашда кўплаб фойдаланилади, чунки бу тайёр маҳсулот бўлиб, турли ранглардан ва қалинликдан иборатдир. Турли фигуралар, модуллар ясашда ҳам қўлланилади. Бундай қоғозлар

ишлатилганда елим ва қайчини иштирокисиз турли модуллар ясаб, кейин макет йиғишни бошлаш керак. Бунда турли кўринишлар макетини тасвирлаш учун албатта катта маҳорат керак бўлади.

Оригами усулида ясалган “Оққуш” макети.

Назорат саволлари:

1. Калька қоғозининг оддий қоғоздан қайси жихатлари билан ажралиб туради?
2. Калькадан қандай фойдаланилади?
3. Қайд қилиш варақчаларининг оддий хусусиятлари нимадан иборат?
4. Макет йиғишдан аввал қандай амаллар бажариш лозим?

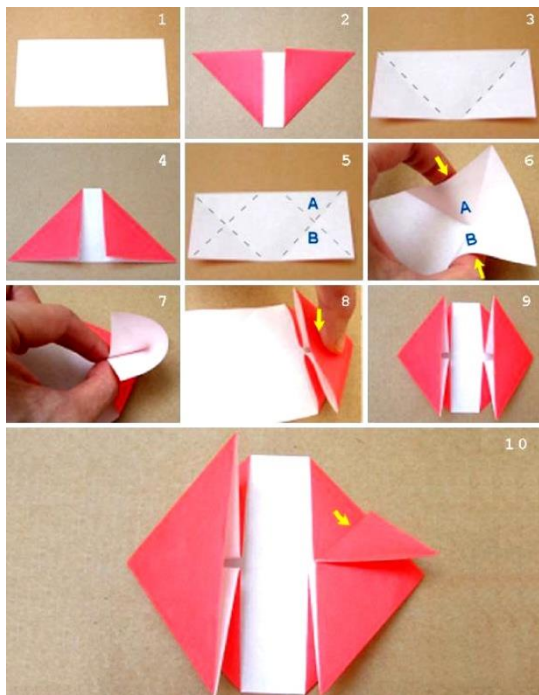
Амалий машғулот:

1. Калька ёрдамида нусха кўчириш машқлари.
2. Қайд қилиш варақчаларидан фойдаланган ҳолда уй шароитида турли оригамилар яратиш.
3. Ясалган оригамиларнинг муҳокамасини ўтказиш.

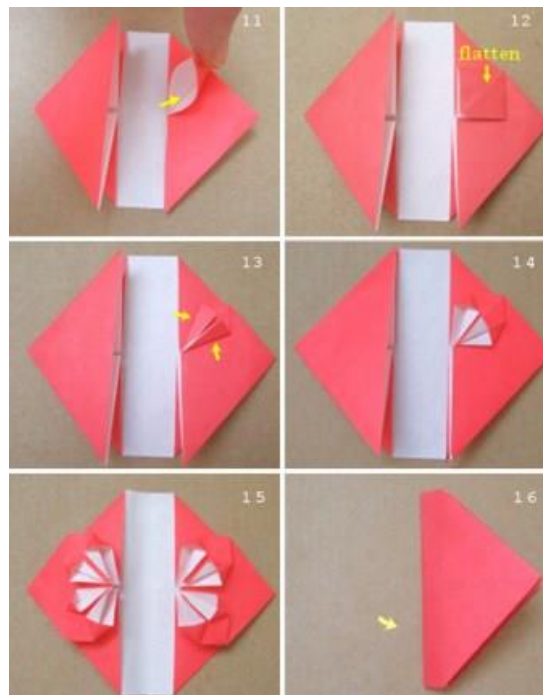
4. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР БАЖАРИШ

4.1. Гулли юракча шаклининг тайёрланиши.

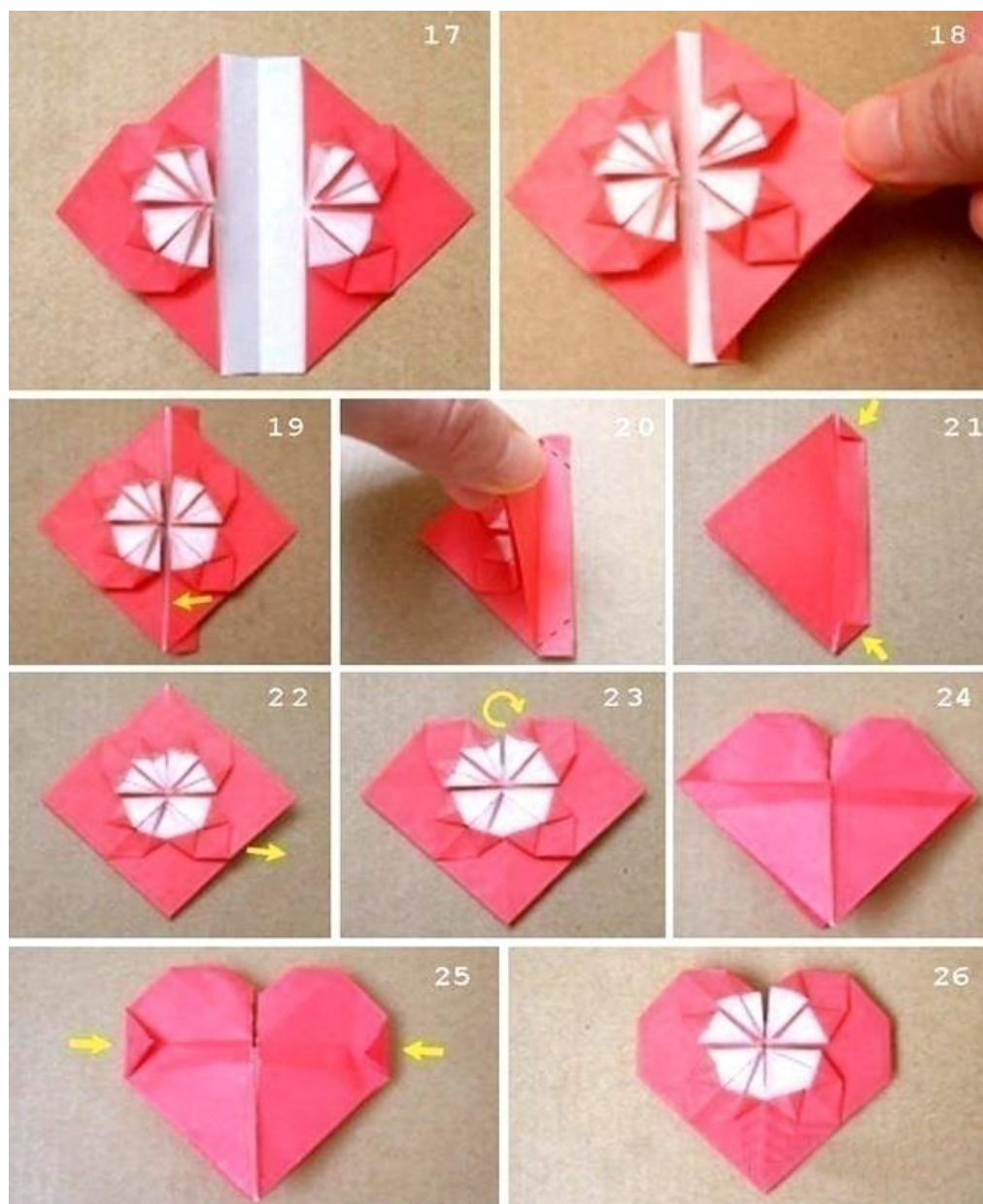
Юрак шакли учун ёрқин рангли қоғоздан фойдаланиш орақали гул шакли жозибали кўринишга эга бўлади. Иш жараёнини суратлардан кузатиб ишлаб бординг ва ихтиёрий машқлар бажаринг.

1-машғулот

2-машғулот

3-машғулот

1-машғулот. Содда шаклларнинг ишланишига эътибор берамиз. Бунда қоғознинг бир текис ва равон букланиши муҳим аҳамиятга эга.

2-машғулот. Симметрик буклашлар амалга оширилади ва текисликнинг букламлари бир ҳилда бўлишига эришилади.

3-машғулот. Якуний буклам ва йиғилмани қарама-қарши тарафларга очиш, симметрик чизиқларнинг бир бири билан мослигини аниқ бажариш билан оригами макети якунланади.

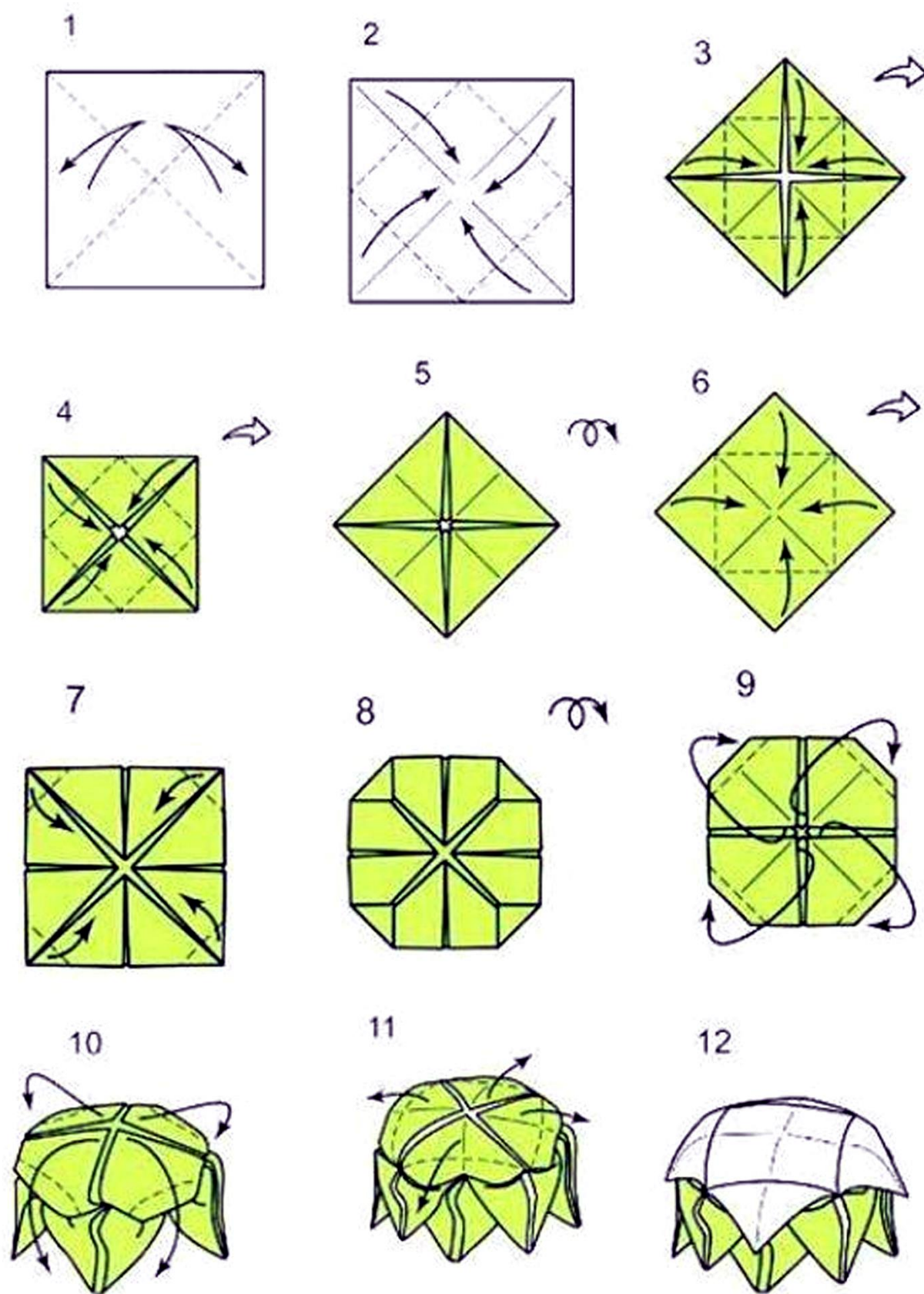
Бу машғулотлар орқали ҳар бир ижодкор ўз малакасини ошириб боради ва келгуси машқлар учун ўзига катта замин яратади. Машғулот якунида бажарилган ишлар ва якунланган шаклни муҳокама қилиб бир бирингиз учун яратган шаклингиз ва тасаввурларингиз билан ўртоқлашинг. Келгусида мураккаб шакллар ясашда бундай амалий машғулотларнинг самараси жуда ва фойдалидир.

4.2.Мавзу бўйича оригами ясаш машғулотларидан лавҳалар.

Рангли қоғозлардан нилуфар гулининг тайёр кўриниши.

Нилуфар гули ясаш усулининг ёйилмаси.

Турли машқлар натижасида ҳосил бўлган оригамилар.

5. РЕКЛАМА ВА АМАЛИЙ ГРАФИКА СОҲАСИДА ИШЛАТИЛАДИГАН АШЁЛАР

Замон жадал ривожланиб бориши бугунги кунда реклама ва амалий графика соҳасига талаб кўпайиб боришига сабаб бўлмоқда. Давр дизайнерлардан янги кирраларни, изланишлар ва қулайликларни талаб қилмоқда. Амалий графика соҳасида янада кўпроқ ашёлардан фойдаланилмоқда. Материалшунослик фанида асосан энг биринчи ишлатиладиган ашё бу қоғоз.

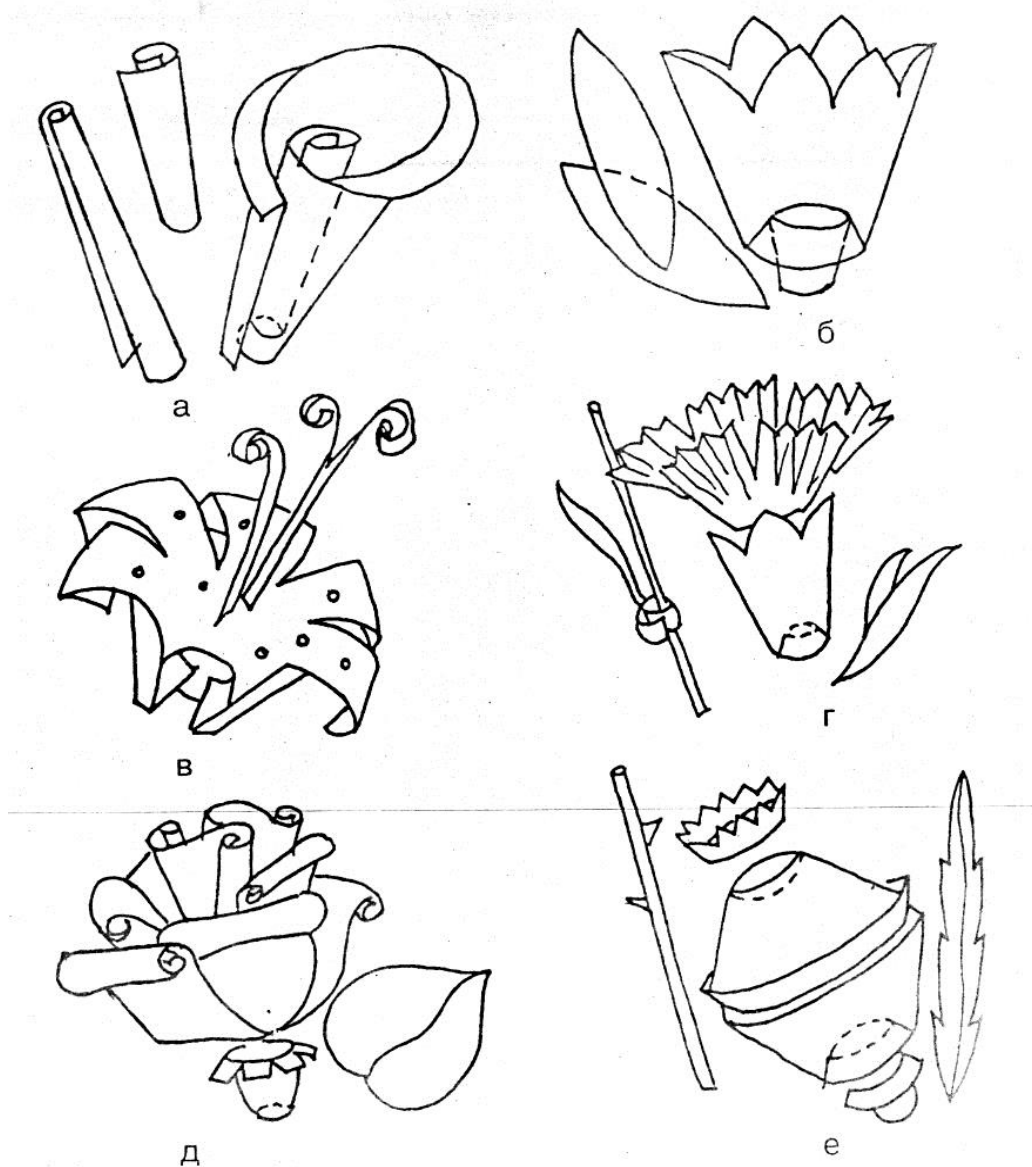
5.1.ҚОҒОЗ

Графика соҳасида яратилаётган ва ишлатилаётган ашёлар турли хил кўринишларга эга. Масалан: қоғоз, картон, хром-эрзац, ДСП, ДВП, фанера, пенопласт, паралон, пластмасса, пластик, оракал, слайд, баннер, оргстекло, левкас, фомкс, акрил, ва ҳ.к.

Бугунги кунда компьютер техникаси кенг оммалашиб, кун сайин техник-электрон воситалардан ишлаш ва фойдаланиш эҳтиёж сифатида ривожланиб бормоқда. Компьютерда ишлаш, реклама роликларини тайёрлаш, интернет тизими орқали яратилган ва режалаштирилган барча янгиликларни кенг оммага етказиш, рекламани кўчаларда электрон таблолар билан кўрсатиш ҳам кенг йўлга қўйилган. Шундай бўлсада материалшунослик фанида амалий машғулотларнинг асосида ашё сифатида энг биринчи бўлиб қоғоз қўлланилиб келинмоқда. Чунки яратилган ҳар қандай янгилик аввало қоғозда тасвирланади, режалаштирилади, рангланади ва керак бўлса ясалади. Ишлаб чиқаришда маҳсулотнинг ҳатто ҳомаки макети ясалади ва ундан кейин бошқа усуллар қўлланилади. Қоғоз энг кўп тарқалган ашёдир. Қоғоздан ашё сифатида бутун дунё инсонлари фойдаланади, шу қаторда рассом декораторлар ҳам. Эскиз ва оригинал маҳсулот ишлашда қоғознинг тоза навларидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Масалан – ватман, чизмачилик қоғози, мелованный қоғоз рулон ва бошқа варақли қоғозлардан фойдаланиш мумкин. Улардан турли шакллар

кесиш ва елимлаш, ҳарфлар яшаш, ҳаттоки қоғоз ҳайкалчалар каби оригамилар ҳам ясалади.

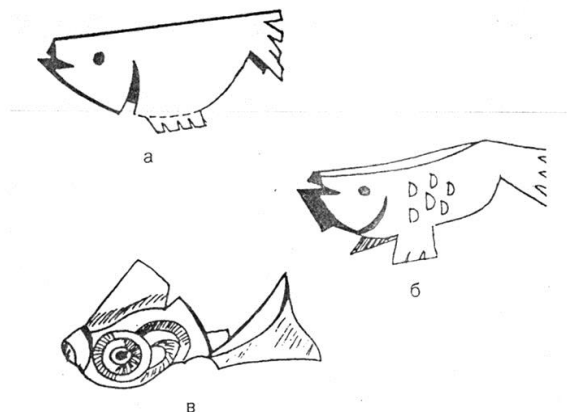
Ҳозирги пайтда ишлаб чиқаришда жуда кўплаб қалинликда, фактурали, ҳар хил рангда турли хил қоғозлар ишлаб чиқарилмоқда сотувда мактаб ўқувчилари учун турли тўпламлар мавжуд. Қоғоз билан ишлашда кўпчилик конверт, енгил ғилоф, масалан унча кийин бўлмаган арча ўйинчоқлари

ясашни билади. Оддий қоғоздан мураккаб конструкциялар ясалиши кўпчиликка маълум эмас. Масалан кичик ҳайвончалар, одамчалар, машиналар, меъморчилик макетларини ҳам қоғозда ишлаш мумкин. Крафт

ёки миллиметровкадан шаблонлар, трафаретлар тайёрланади. Ҳозирги кунда қоғознинг жуда кўплаб турлари мавжуд ва турли соҳаларда қўлланилмоқда.

Қоғозни қатор бўлақларга бўлиб, турли орнаментлар яшаш имконига эга бўламиз. Бунда шаклларнинг кетма-кетлиги орқали бадиий ритм ҳосил қилиш мумкин. Қоғоз ва картондан нафақат букиш натижасида, балки кесиб елимлаш орқали ҳам турли бадиий ифодаларни ҳосил қилиш имкони мавжуд. Қоғоз билан ишлашдан аввал бўлажак бадиий шаклнинг шакл-шамойилини кичик

ҳажмда яратиб олиш лозим. Картон билан ишлаш жараёнида бизга скальпел ёрдамга келади, у билан биз картон букланадиган ерларни озгина кесиб олиб буклашимиз мумкин. Бундай усулда ишлаш орқали биз бурчакларнинг аниқ чиқишига имкон яратамиз. Картонни бир-бирига елимланаётганда биринчи картон бўлаги иккинчиси устига елимланади. Юқорида кўзда тутилганидек, картондан макет яшашда меъморлар кўпроқ фойдаланадилар, чунки улар ижод жараёнида планшет юзасида меъморий мажмуаларнинг аниқ қиёфасини яратадилар.

Назорат саволлари:

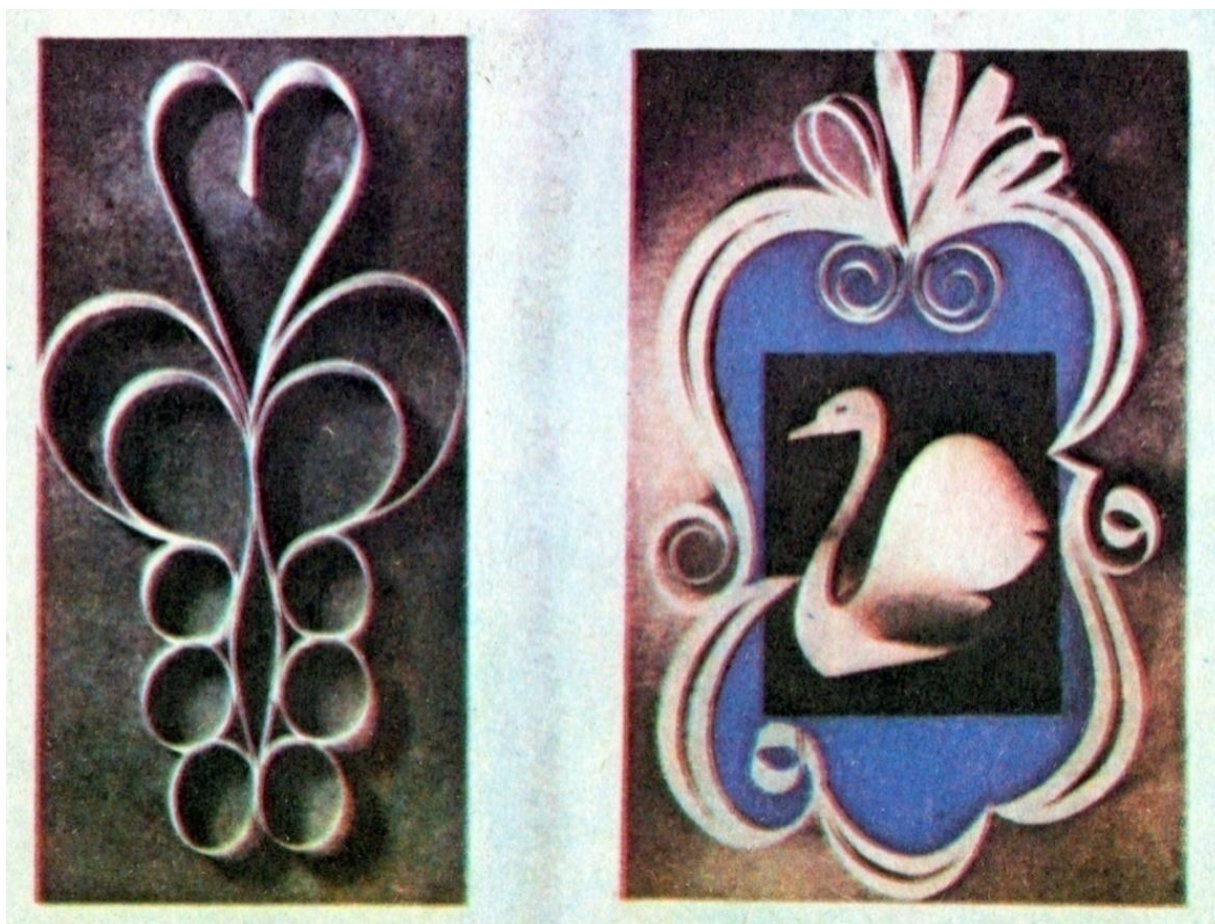
1. Графика соҳасида қандай ашёлар мавжуд?
2. Рекламани оммага қандай усуллар билан етказиш мумкин?
3. Қоғоз нима ва у қандай ашё?
4. Қоғоз турларини санаб ўтинг?
5. Картон билан ишлаш жараёнини айтиб ўтинг?
5. Картондан асосан кимлар фойдаланади?

Амалий топшириқлар:

1. Қоғоз тарихи ҳақида маълумот тўплаш.
2. Ритмик машқлар орқали картондан кичик уйча кўринишини яшаш.

5.2. ҚОҒОЗ ВА КАРТОН АШЁ СИФАТИДА

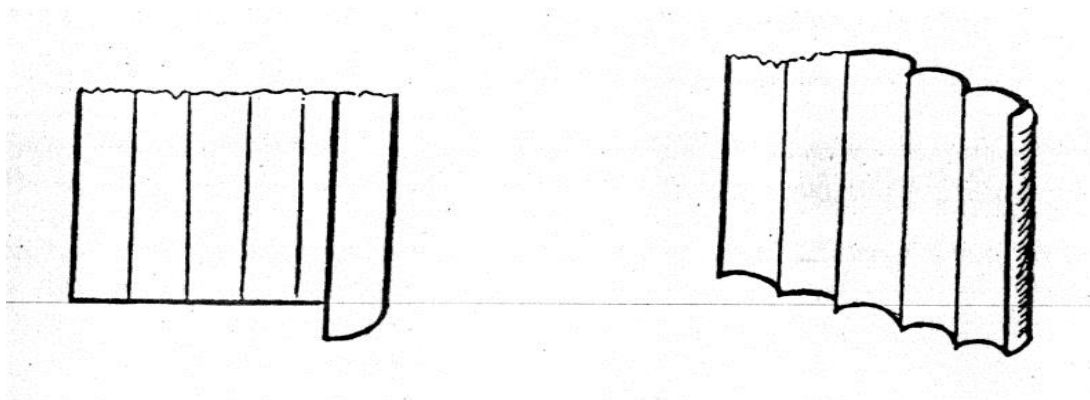
Қоғоз ва картон кундалик ҳаётимизда муҳим ўрин эгаллайди. Ғилоф конструкциялари фанининг асосида қоғоз ва картондан иборат бўлиб, унинг эгиловчанлиги, бир шаклдан иккинчи шаклга осон ўтказиш имконияти

мавжудлиги билан бизга ижод жараёнида қўл келади. Қоғознинг асосий хусусияти – уни қаттиқлигининг ўзгарувчанлигидадир. Қоғоз юзасини сақлаган ҳолда ундан турли композициялар ҳамда бадиий-конструктив ечимли асарлар яратишимиз мумкин. Бунда соддаликдан мураккаб шаклларга қараб одим ташлашимиз даркор.

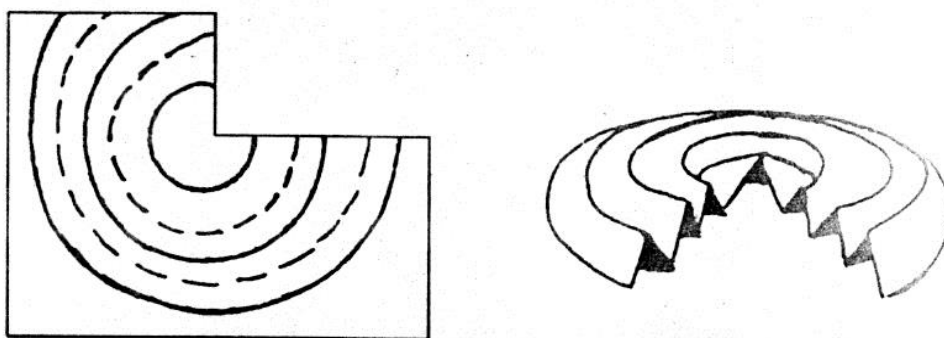
5.3. ҚОҒОЗДАН БАДИЙ ИФОДА ЯРАТИШ

1. Бир бўлак қоғоз тасмасини кесиб олиб, қоғозга ишлов бериш (эгиш, букиш) натижасида, унинг юзасига конструкция яратишда кетма-кетлик,

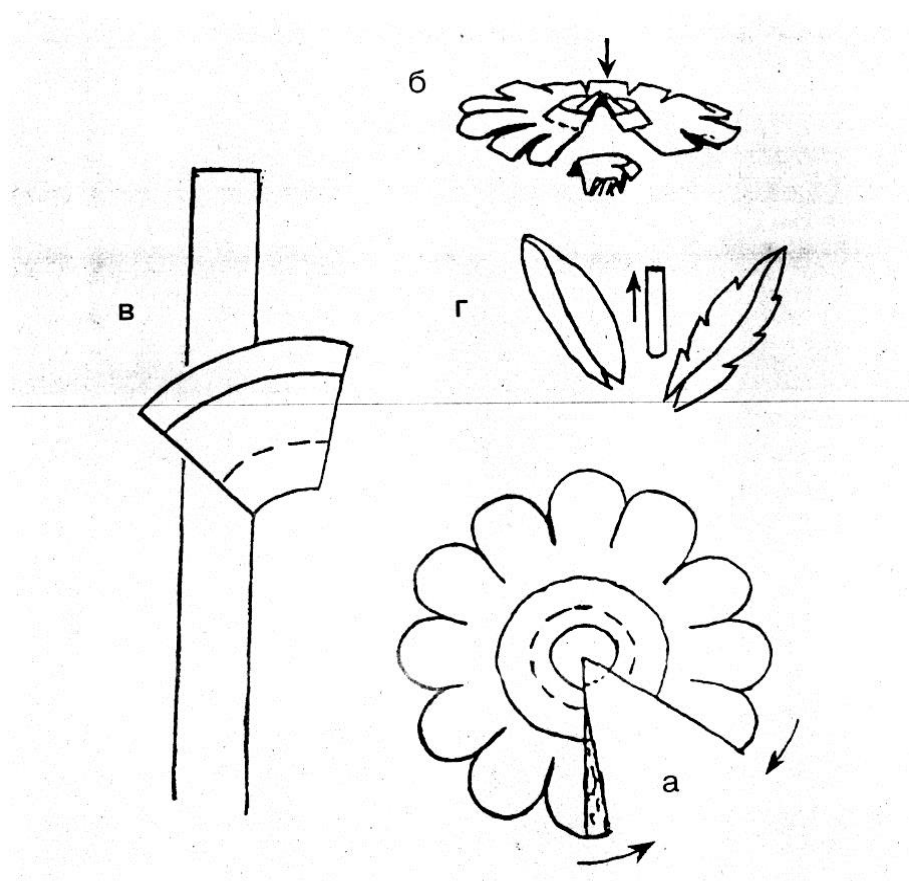
ритмик шакл яратиш. Мазкур топшириқдан кўзланган мақсад, яратилган ритмик шаклдан бадиий ифода ярата олишдир. Талабанинг кичик бир қоғоз парчасига ижодий ёндошиб алоҳида бадиий ечимга эга бўлган асар ярата олишдир. Содда кўринган ушбу вазифа ўзига хос мураккабликка эгадир.

2. Юқорида берилган биринчи топшириқни мукаммалаштириш, яъни

турли шакл-шамойилга эга бўлган бўлакларни бир бирига бирлаштириш асосида турли орнаментлар ташкил эта олиш. Ижодий изланиш натижасида талабалар кўпқиррали юлдуз, розетка, айлана елпиғич ва ҳ.к. орнаментларни ташкил этишлари мумкин.

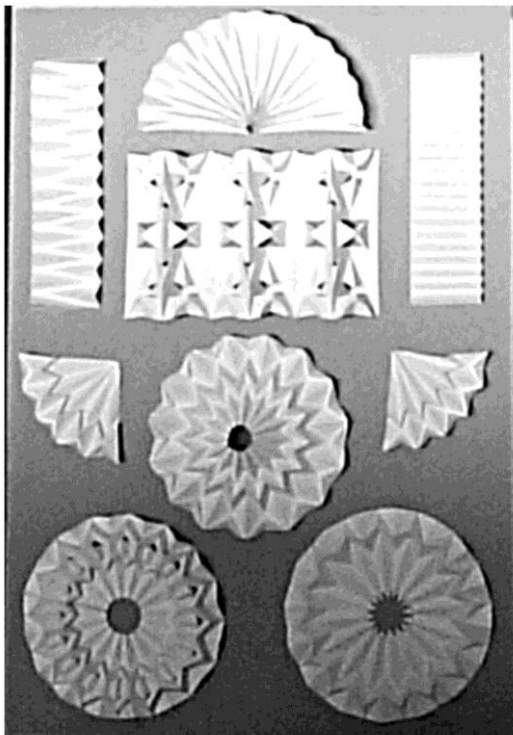
3. Горизонтал чизик бўйича қайтариловчи ритмик ҳажмлар текислик юзасидаги ифодаси. Топшириқни бажаришда аввалги икки топшириқ асосида яратилган ифодалардан фойдаланиш мумкин. Мазкур топшириқ асосида

қоғозга ишлов бериш, яъни эгиш ва букиш натижасида вужудга келган шакллардан фойдаланиб қоғоз юзасини сақлаб қолиш. Бунда конструктив бадиий ифода асосида янги элементлар яратиш. Бундай бадиий ифодаларни нафақат ғилоф конструкциясида, балки ижодий жараёнда фойдаланиш даркор. Масалан, уй шифтлари, карнизлар, интерьерлар, витрина ва кўрғазмаларни безашда ижодкор томонидан қўлланиши мумкин.

4. Композиция яратишда ҳажмли ифода яратиш, чегараланмаган кўпқиррали шакллар яратиш. Талабалар қоғозга ишлов бериш натижасида янги шаклларни кашф этишлари лозим.

5. Қоғозни кесиб ва букиш ёрдамида турли орнаментларни ҳосил қилиш. Бу топшириқ ҳам аввалгилари каби оддий геометрик структурадан мукаммал бадий ифода ярата олиш малакасини оширади.

Мазкур топшириқларни кунт билан ўрганиб бажара олган талаба қоғоз ва картондан турли ҳажмда бадиий ифода ярата олиш, фазовий ҳажмларни ихтиро қила олиш, катор геометрик структураларини ярата олиш кўникмасини ҳосил қиладилар.

Қоғоз билан кўплаб машқлар бажариш оқибатида ҳосил бўлган кўникмалар орқали биз янги ғилоф дизайнини яратишда ҳар бир шакллардан кенг фойдаланишимиш мумкин бўлади. Қанчалик қоғозни тушуна билсак, у билан ишлаш техникасини ҳам бемалол бажара оламиз.

Назорат саволлари:

1. Қоғоз ва картоннинг кундалик ҳаётимизда қандай роли бор?
2. Қоғознинг асосий хусусиятларидан бири нима?
3. Қоғоздан қандай ритмик шакл яратиш мумкин?
4. Турли қоғоз бўлақларини бирлаштирганда нима ҳосил бўлади?
5. Конструктив ифодалардан қаерларда фойдаланиш мумкин?

Амалий топшириқлар:

1. Ғилофлардан намуналар кўриб чиқиш.
2. Картондан машқлар бажариш.
3. Қадоқлашда ишлатиладиган қоғозлар муҳокамасини ўтказиш.
4. Ритмик шакллар бажариш
5. Қоғозни кесиб ва букиш ёрдамида турли орнаментларни ҳосил қилиш.

6. КАРТОННИНГ ТАЙЁРЛАНИШИ ВА ТУРЛАРИ

Картон асосан қўнғир ёки оқ дарахт бўтқасидан ва қоғоз чиқиндиларидан тайёрланади. Унинг технологик жараёни қоғоз кабидир. Зарур бўлган тақдирда юқори сифатли картон текистил саноатида ҳамда юқори сифатли макелатурадан тайёрланади. Агарда картон 1 м² картон оғирлиги 250 гармм бўлса, қоғоз ундан анча кам бўлади, шу баробар бир ва бир неча қават бўлиши мумкин. Картоннинг қалинлари варақли, юпқалари рулон шаклида

ишлаб чиқарилади. Картон ишлаб чиқариш ва унга бўлган талабни ҳисобга олиб бир неча турда бўлади: қўнғир ёғоч бўтқасидан тайёрланган бўлиб,

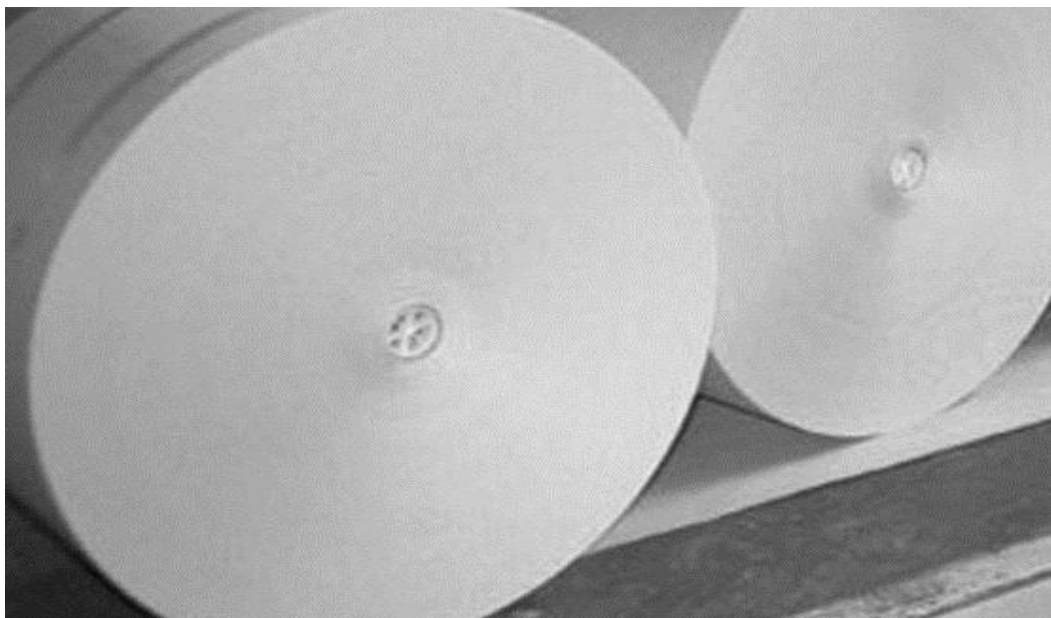

турли қалинликларда тайёрланади. Ундан асосан китоб муқовалашда фойдаланилади. Муқовада ишлатиладиган картон тўрт турда бўлиши мумкин.

Картон ёғоч бўтқасидан тайёрлангани учун, унга 20% бошқа толали бўтқаларини қўшилса, картоннинг сифат даражаси янада юқори бўлади. Қалинлиги 1,25 – 30 мм

бўлади. Картон таркиби макулатура бўтқасига оқ ёғоч бўтқаси ва целлюлоза қўшиб тайёрланади. Қалинлиги 0,5 – 3,0 мм ишлаб чиқарилади ва қўлда тайёрланади.

Картон рангли бўлиб, бир неча қават ўзаро ёпиштирилган бўлақлардан иборат. Ташқи қисми сифатли қоғоздан, ички қисми қайси турдаги аралашмадан тайёрланишининг фарқи йўқ. Қаватлар ўзаро канифол елими билан елимланиб, бир тарафлама силлиқ юзага эга бўлади. Ундан яхлит китоб муқовасини тайёрлашда фойдаланилади. Картон икки тарафли бўлиб, улар бир хил варақни ўзаро елимлаб тайёрланади.

Прессшпан – эгилувчан, силлиқ юпқа картон бўлиб, табиий ёғоч рангли бўлгани учун рангли ишлаб чиқарилади. (Қалинлиги 0,35 – 1,2 мм.)

Қутилар учун картон – бир неча турдаги қаватлардан иборат бўлиб, макулатура, оқартирилмаган целлюлоза ва оқ дарахт бўтқасидан тайёрланади. Қалинлиги 0,3-0,8 мм бўлиб юқори қисми оқартирилган целлюлоза билан қопланган.

Хром-эрзац - коробкалар ишлаб чиқаришда асосий ашё бўлиб хизмат қилади, бир ва икки юзасига ишлов бериб чиқарилади.

Гофра - картонинг икки юза томони машиналар ёрдамида текисланган бўлиб, уларнинг оралиғига қалин картон асоси қўйиб тайёрланади. Гофра картони саноат маҳсулотларини ғилофлашда ёғоч яшиқлар ўрнини босади.

Матрица учун - картондан асосан газета матрицаларини тайёрлашда ҳам фойдаланилади.

Назорат саволлари:

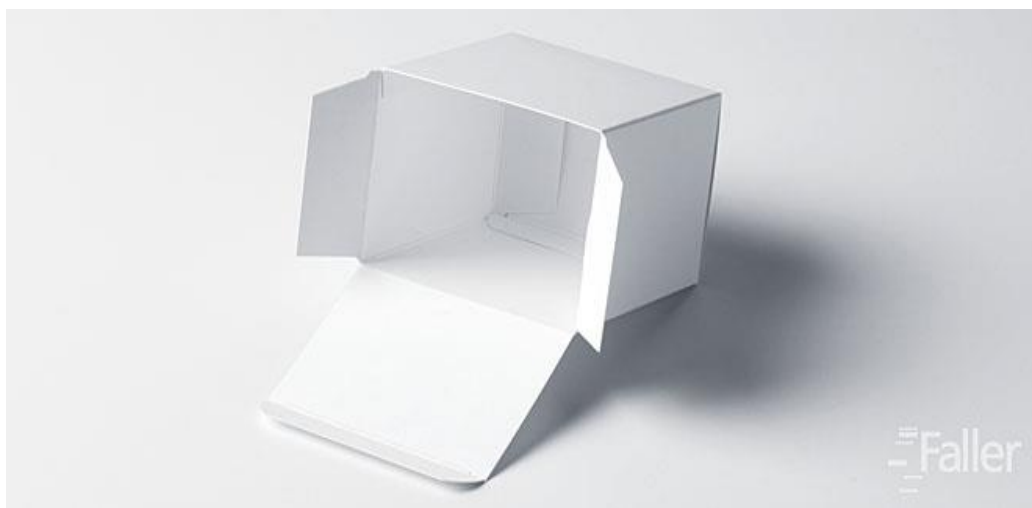
1. Картон қандай тайёрланади?
2. Картондан асосан нимада фойдаланилади?
3. Қандай елим тури ишлатилади?
4. Прессшпан нима?
5. Хромэрзац нима?
6. Гофра қандай картон?

Амалий машғулотлар:

1. Картон ҳақида маълумотлар тўплаш.
2. Ишлаб чиқаришда қандай картонлардан фойдаланилаётганлигини ўрганиб чиқиш

6.1. КАРТОНДАН АШЁ СИФАТИДА ФОЙДАЛАНИШ

Картон безакчилик, ғилофлашда кенг фойдаланиладиган ашё бўлиб, хизмат қилади. Картон қоғоз каби эгилиб, букилиш хусусияти билан қоғоздан кейинги ўринни эгаллайди. Картон макетлаш ишларида ҳам

фойдаланилади. ПВА, ёғоч елими ёрдамида яхши елимланади. Картон энгил саноат, парфюмерия маҳсулотларини ғилофлашда асосий ашё бўлиб хизмат қилади. Хром эрзац картони медицинада дори-дармонларни, ҳамда парфюмерия саноатида ғилофлашда кенг фойдаланилади. Унинг қулайлиги

бир томони силлиқ оқ рангда бўлганлиги, унинг устига полиграфия ёрдамида безак нашри учун қулайдир. Енгил озиқ-овқат, медицина маҳсулотларида ундан ғилоф тайёрлаб сотиб олувчига олган харидини асл ҳолатда етказишда хизмат қилади. Картонни қоғоз каби букиб, елимлаб қўшимча қаттиқликка эришиш мумкин.

Лойиха фани асосида тайёрланаётган буюм ғилофини яратмоқчи бўлсак у ҳолда қуйдагиларга эътибор бермоғимиз даркор:

- Маҳсулот таркиби;
- Вазни;
- Сақланиш муддати;
- Кундалик ҳаётда унга бўлган талаб;
- Ички ёки ташқи бозорга мўлжалланганлиги.

Юқорида санаб ўтилган талаблардан келиб чиқиб, маҳсулот ғилофини яратишга киришмоқ лозим. Ҳар бир ашё ўзига хос хусусиятлари билан бири-бирдан ажралиб туриши сабабли, уларга алоҳида ғилофлар тайёрланади.

Озиқ-овқат саноати, парфюмерия, енгил-саноат, медицина соҳаларининг ўзига хос талаблари бўлиб, ғилофлашда бу хусусиятларга эътибор бериш лозим. Ғилоф яратаётганда ихтиёрий усулда яратишга қараб иш юритамиз. Юртимиз бозорларида мева шарбатлари картон идишларда 100, 200, 250, 350, 500, 1000 грамм вазнда ишлаб чиқарилмоқда. Бундай усул маҳсулот ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчига жуда қулай эканлигини амалда кузатиб бориш мумкин. Ғилофлар елимланадиган, елимланмасдан қулфлар ёрдамида ёки қўш елимлаш ва қулфлаш ёрдамида тайёрланади. Бу усуллар билан танишиш учун туркум ғилофларни йиғиб уларнинг ёйилмасини ўрганиб чиқиш ва танишиш мумкин.

Назорат саволлари:

1. Картоннинг қоғоздан фарқи нимада?
2. Картон қандай елимлар билан елимланади?
3. Хром-эрзац қаерларда фойдаланилади?
4. Шарбат идишлари қанча оғирликка мўлжалланган
5. Ғилоф яратишда нималарга эътибор бериш керак?

Амалий машғулотлар:

1. Туркум ғилофларнинг йиғилиш ва ёйилмаларини ўрганиб келиш.
2. Уй шароитида ичимлик сувларига ишланган ғилофлар билан танишиб чиқиш.
3. Ғилофларнинг елимли ва елимсиз бириктирилишини ўрганиш.

7. ГОЗНАК ВА ТОРШОН ҚОҒОЗИНИНГ АҲАМИЯТИ

7.1. Акварел билан ишлашда қоғоз ва торшоннинг роли.

Акварел рангтасвир жанрининг энг мураккаб техникаси ҳисобланади. Акварелда рангтасвир, кўринишидан осон ва содда бўлиб туюлган бундай асар, ўзида катта маҳоратни талаб қилади. Ранглар аралашмасини бир- бири билан боғланиш қоидаларига риоя қилиш, уни қоғоз юзасига санъаткорона бўйаш орқали такрорланмас асар яратишга сабаб бўлади.

7.2. Гознак қоғози.

Гознак қоғози – акварел билан ишлашда асосий хом ашё ҳисобланади.

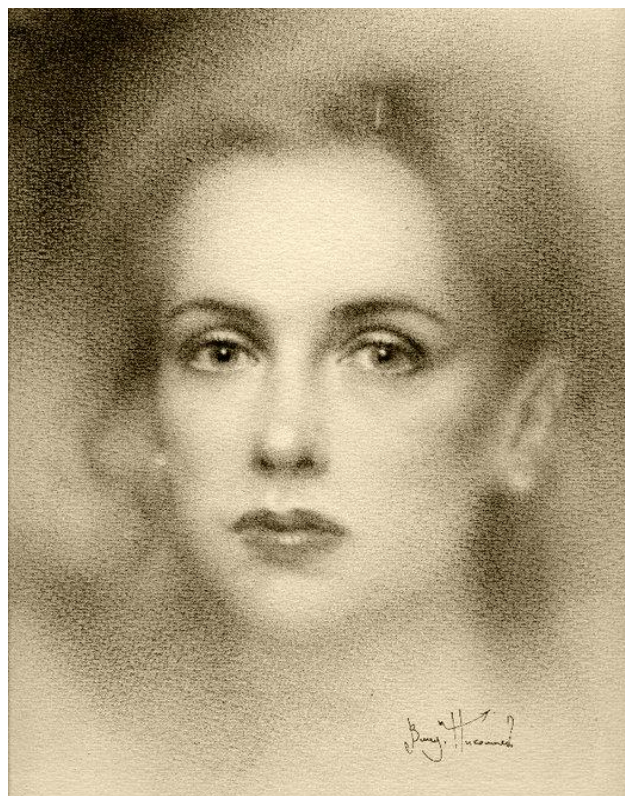

Қоғознинг сифатига қараб акварел бўёқлари турлича ёрқинлик кўринишига эга бўлади. Ранг қуриши ва керакли кўринишни олиш учун қоғоз сифати, рельефи, нави, елимлилиқ даражаси, сиртқи юза қатлами ва қалинлигига эътибор берилади. Акварел жанридаги яна бир аҳамиятли кўриниш – бу қоғознинг оқ тусга эгаллигидир. Рассом бу техникада ишлар экан аввало биринчи навбатда қоғознинг соф тозаллиги ва ранглarning қоғоз юзасини қир қилмаслиқ чорасини топиши муҳим. Чунки оқ софлиқ бу қоғознинг соя ва ёруғ кўринишини сақлаб қолишда асосий маъдан ҳисобланади. Шунинг учун акварель ўз хусусиятини қоғознинг барча қатламини ёпмасидан аввал асар тугалланиши қоғознинг сақлаб қолиниши тарафдоридир. Қоғознинг сифати акварел билан ишлаганда сувнинг босимини кўтариши ва тез қуришида билинади.

7.3.Торшон.

Торшон - (*фр. torchon* –қўпол ва дағал фактурага эга).

Акварел техникасида ишлашда қоғознинг кўплаб асосий турларидан биридир. Ишлаган асарингизнинг айнан сифатли ва ёрқин натижаси учун қоғозни тўғри танлаш асосий принциплардан биридир. Акварел сув билан эритилиб ишлангани учун қоғозга сингиб бориши билан ва қоғознинг чидамлилиқ даражасига қараб танланганда асар якуни мувоффақиятли яқун топади. Танланган қоғоз сифати яхши бўлса, ишланган асарнинг ранглари қуриш жараёнида ўз кучини ва ёрқинлигини сақлаб қолади. Ноёб ташқи юзага, рельефга, эга бўлган

катаксимон нотекис юзага эга пахта толали қоғозгазлама. Қоғоз сифати асарнинг уйғунлиги , софлиги ва рангбаранглигини сақлаб қолишда энг муҳим жихатлардан биридир.

«**Торшон**»да ишланган ҳар қандай асар қоғознинг дағаллиги, турли фактурали бўлгани сабаб ноодатий кўриниш касб этади. Абстракт рангтасвир жанрида рангларнинг турли ўйноқилигини оширади. Бу қоғозда - акварел, гуашь, темпера, акрил каби бўёқ турларида ишлаш кўзда тутилган.

100% целлюлозадан иборат бу қоғоз ташқи юзаси елим билан ишлов берилиб сувнинг сингишини олдини олади ва узок сақланиш хусусиятига ҳам эгадир. Торшоннинг яна бир хусусияти иш жараёнида қоғоз юзасига бўялган нотўғри ранг маълум сониялар ичида ювиб олиб ташлаш мумкин. Торшон барча стандартларга жавоб беради. Ранг гаммаси ва тасвирнинг аниқ ишланган кўринишини сақлашда дағал юзасининг ноёб хусусияти ва турли жанрларда ижодий асарлар яратиш учун жуда қулай ашёдир.

Назорат саволлари:

1. Акварел қандай техника ҳисобланади?
2. Акварель билан ишлашда қандай қоидаларга риоя қилиш зарур?
3. Гознак қоғознинг акварел ишлашдаги ўрни қандай?
4. Торшон нима ва қандай кўринишга эга?
5. Қоғоз сифати ва асар уйғунлиги нимада?

Амалий машғулотлар:

1. Акварел бўёғида кичик натюрморт ишлаш.
2. Торшоннинг аҳамияти ва турли жанрлардаги роли муҳокамаси.

8. ҚОҒОЗДАН ЕЛИМ ВА ЕЛИМСИЗ ЯСАЛГАН ШАКЛЛАР

Қоғоздан кўлда ясалган шакл ҳозирги замон тилида— handmade, яъни кўл меҳнати билан ясалган асарга айтилади. Асосийси бу машқларда фантазияни ишга солиш, ёки аниқ бир асар яратишни олдимизга мақсад қилиб олишимиз зарур.

Қоғоздан фойдаланиш мумкин бўлган барча қўринишлар, булар турли шакл қўринишлари бўлиши мумкин: ваза, стакан, декоратив безаклар, хўжалик маҳсулотлари, турли ўйинчоқлар, табиат шакллари ва ҳ.к. Асосий материал, албатта - ҚОҒОЗ.

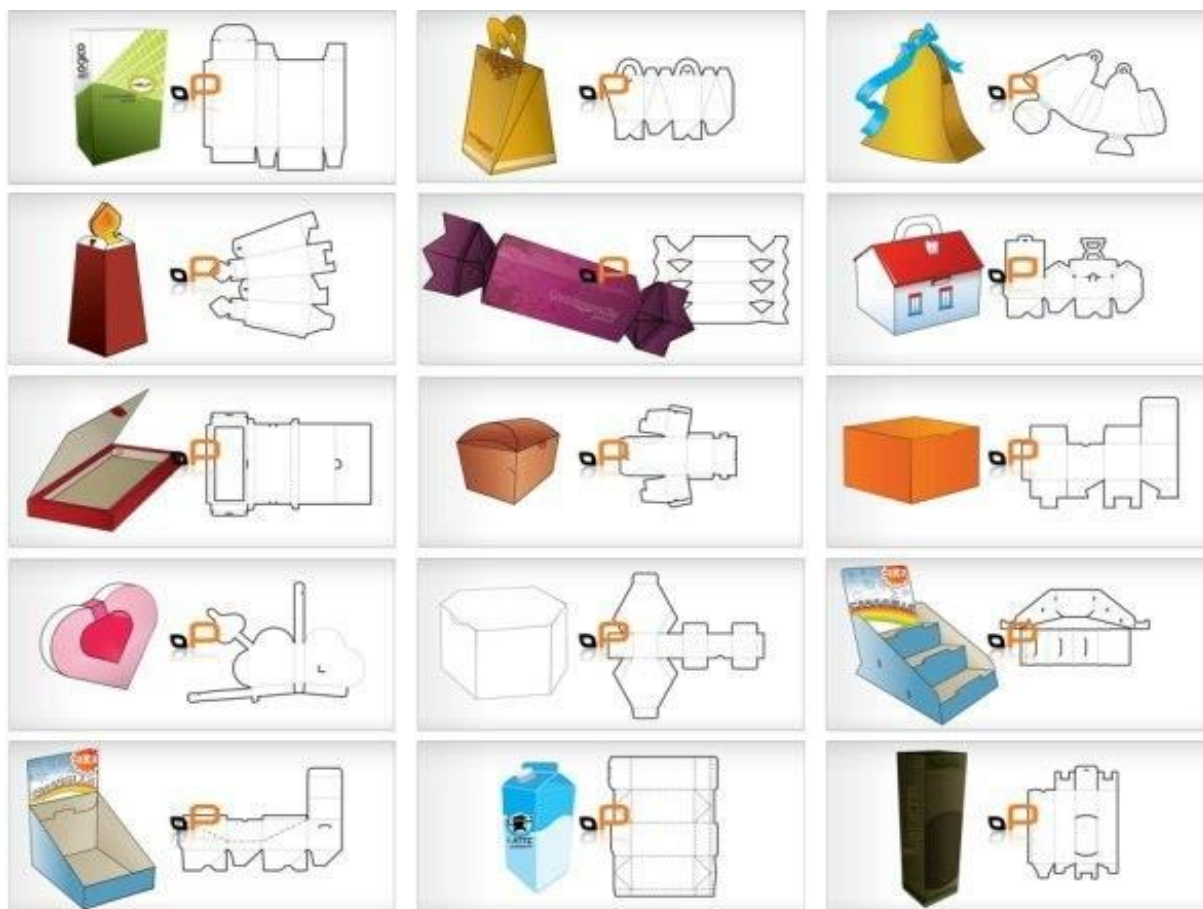
8.1. Қоғоздан турли кичик макетлар ясаш усуллари.

Расмларга қараб аввал қоғозда исталган шаклнинг ёйилмасини чизамиз ва кейин ёйилмани ранглаб буклаш йўллари бажарамиз.

Тасвирга қараб ипак қуртининг ясалиш жараёнини кузатган ҳолда биргаликда ясашга киришамиз.

Турли кадоқлар тайёр кўриниши ва ёйма чизмаси.

Назорат саволлари:

1. Қоғоздан қўлда ясалган шакл ҳозирги замон тилида қандай аталади?
2. Қоғоздан қандай кўринишлар ясаш мумкин?
3. Асосий ашё бу?

Амалий машғулотлар:

1. Қоғоздан турли шакллар яратиш.
2. Қоғозни эгиш ва букиш машқлари орқали орнамент яратиш.
3. Ихтиёрий битта кадоқ учун ёйилма чизмасини яратиш ва тахлаш.
4. Кичик ғилофни безаш машғулотлари.

8.2.Елим турлари.

Елимлар бугунги кунда барча соҳада ишлатилади. Елим турлари ва керакли материални елимлаш учун маҳсус елимлар ишлаб чиқарилади. Масалан: ойна учун, пластик, тери, ёғоч, тош, керамика, метал ва ҳоказо. Кўпинча кичик, майда материалларни елимлашда универсал елим турлари кенг миқёсда ишлатилади.³

8.3.Универсал елимлар.

Таркиби латексдан иборат елим тури барча ички таъмирлаш ишларида ишлатилади. Улар билан паркет, кафель, керамик плитка, линолеум, тери, пластик, ойна ва бошқалар елимланади. Бунинг учун таг асос яхшилаб ёғ доғларидан, турли чанглардан жилвир қоғоз билан тозаланиб артилади ва елим суртиб ёпиштиришга киришилади. Елим ёпишиш вақти материалнинг турига қараб 30 дақиқадан 1 соатгача бўлиши кўзда тутилади.

³ Kim Janssens: Living in a material world, Chapter 7

Назорат саволлари:

1. Қандай елим турларини биласиз?
2. Универсал елим таркибида нималар бор?
3. Елимлар қандай вақтларда қуриши кўзда тутилган?
4. Қандай елимлар ишлатгансиз?

Амалий машғулотлар:

1. Кичик жонивор макетини елим ёрдамида ясаш машқларини бажариш.
2. Уй шароитида турли кўринишдаги асарларни бажариб келиш ва дарс давомида машқлар бажариш.

8.4.Резина елими.

Резина елими — бу 5-7% каучукнинг бензин билан аралашмасидир. Лекин кўпинча унинг ўрнида синтетик каучук аралашмали кимёвий восита

ҳам ишлатилади. Бунга мисол қилиб 88СА елимини айтиш мумкин. Таркиби коллоидли аралашма фенолформальдегидли смола ва резина нефрас этилацетат. Бу елим билан резинани резинага, бетонга, ойнага, ёғочга елимлаш мумкин. Елим билан линолеумни бетон ёки ёғоч тагликка ёпиштириш учун ҳам ишлатилади. 88СА елими поролон, пенопласт, текстил материаллари ва оёқ кийимларини елимлаш учун энг қулай ашёдир. Резина елимининг қуриш вақти уни тағ остига суртилган миқдориға қараб 10

дақиқадан бошланади, чунки бу елим қанча узоқ қурилса шунча мустаҳкам ёпишиб боради.

8.5.Ёғоч елими ва ПВА.

Ёғоч елим — бу кўп елимлар гуруҳини ўзида мужассам қилади. Ёғоч елими билан ишлашда унинг таркибига аҳамият бериш лозим. Елим таркибида - казеин, балиқ мойи, мездров, коллаген бўлиши мумкин. Ёғоч елим асосан ёғоч маҳсулотларини елимлашда, мебел ишлаб чиқариш

саноатида ва ёғочга турли полимер ва хақиқий материаллар ёпиштиришда кенг фойдаланилади. Сувдан кўркмаслиги бу елимнинг асосий ютуғидир. Елим гранула ва брикет шаклида ишлаб чиқарилади. Елим сувда қайнатиш ёки махсус тайёрлаш қўлланмасига қараб тайёрланади.

Охирги вақтларда ишлатишга тайёр ҳолдаги ёғоч елимлари ҳам ишлаб чиқарила бошлади. Таркибига синтетик аралашмалар қўшилган ҳолда. Масалан ПВА елими. Маҳаллий тайёрланган ёғоч елимидан фарқли ўлароқ бу елим ҳам анча мустаҳкам елим ҳисобланади. Чунки елим ёпишиш

жараёнида “адгезион” кимёвий боғланиш ҳосил қилади ва ўзининг кўринмас ёпишиш таркибига эга бўлади. Ёғоч елим ва ПВА елимлари мебел ишлаб чиқариш соҳасида жуда оммалашган елим турларидан бири ҳисобланади.

Назорат саволлари:

1. Резина елими ҳақида нималарни биласиз?
2. Резина елими қандай тури бор ва нималарни елимлашда ишлатилади?
3. Ёғоч елимининг таркибини айтинг?
4. ПВА қандай елим?

Амалий машғулотлар:

1. Резина елимидан фойдаланиш усуллари кўриб чиқиш.
2. Елим турлари ҳақида маълумотлар йиғиш.

8.6.Елим билан ишлаш техникасида машғулотлар бажариш.

Яшил рангли қоғозни танлаб оламиз. Циркул ва қайчи ёрдамида қоғоздан бир нечта турли диаметрда доира шакллари чизиб қирқиб оламиз. Юмалоқ шакллари тенг ярмидан бир неча бор буклаймиз. Тахланган доиранинг ўртасидан қайчи ёрдамида тешик тешамиз. Энди арчанинг ўқ қисмини тайёрлаймиз: қоғоздан тўғри бурчак кесамиз, бир тарафига елим суртиб олиб оддий сомончага ўраймиз. Ҳосил бўлган трубкага ҳоҳлаганча

[illegible]

These were not included in the curricula ball

Қўл маҳорати билан ясалган кичик шакллар.

Болалар учун ясалган турли совғалар.

Бойкуш макети.

Уриб турган юракча шакли.

Турли арча кўринишлари

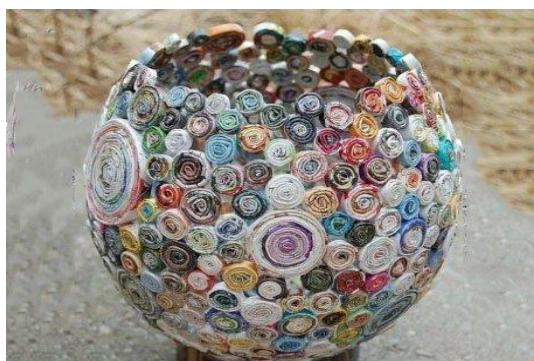
Жониворлар макети

Симметрик гул барглари машқи

Арча ўйинчоқлари

Рангли қоғоздан моҳирона фойдаланиш ва такрорланмас асар.

II – БОБ. ҒИЛОФ КОНСТРУКЦИЯСИ ВА ДИЗАЙНИ

1. АРТ-ҚАДОҚ (ҒИЛОФ)

Ҳар доим байрам, туғилган кун, кичик учрашув ёки тўй маросимлари олдидан барчанинг “Нима совға қилиш керак?” деган савол озгина қийнайди. Совғанику топдик, лекин уни қай ҳолатда топшириш ва кўринишини сирлироқ қилиб бериш қизиқарли жараёнлардан биридир.

1.1. Арт қадок (Ғилоф) концепцияси.

Маҳсулот учун яратиладиган ғилофнинг оригинал бўлиши учун, ғилофни маҳсулот ишлаб чиқарувчи ёки яратувчи билан узвий боғлаш, тежамкорлик, технологик, техник и социал муамоларини ҳал этилиши муҳим рол ўйнайди. Биринчи навбатда ғилоф концепциясини билиш зарур. Ғилоф концепциясида (лотин. conceptio — етакчи ғоя, конструктив принцип) яратилаётган ғилофнинг тайёрланишидаги барча саволларга жавоб берилиши лозим.

1.2.Ғилофнинг асосий функцияси нима?

Ғилофнинг асосий функцияси - маҳсулотнинг талабгорлик хусусиятидир, экспорт – импорт усуллари, унинг сақланиш ва маҳсулотни сақлаш хусусиятидир. Маҳсулотнинг келгусидаги талабгорлигини оширишида ғилофнинг қандай роли бўлиши керак?

Аввалига ғилофни нимага тайёрланишини аниқлаш лозим. Маълумки, ғилоф турли техник воситалар ва озиқавий эҳтиёжларга қараб тайёрланади. Маҳсулотнинг реализация қилиш усулига, қўшимча ахборотларини харидорга етказиши билан ажралиб туришига боғлиқ.

1.3.Ғилоф қандай бўлиши керак?

Бу саволга аввалги ёзилган сатрлардан ҳам жавоб олиш мумкин, лекин ғилофга қўйилган турли мажбуриятлар орқали даврий имкониятлардан келиб чиқиб уни тайёрлаш, буюртма қилиш ва олиш, албатта ғилофга тегишли материаллар борлигини инобатга олган ҳолда, қандай технологияларда ишлаб чиқарилиши ва ушбу технологиялар билан ашёларнинг мослиги ҳам кўзда тутилиши шарт. Ундан ташқари стандарт талабларига жавоб бериши, сертификатланиши ва экологик

ҳавфсиз бўлиши керак. Ҳар бир ғилофнинг дизайни тайёрланишида ҳам унинг бошқа маҳсулотлар билан боғлиқлигини, авваллари бундай ғилофлар бор-йўқлигини, бошқа ишлаб чиқарувчилар томонидан амалда қўлланилмаётганини ҳам эътиборга олиш жуда муҳим.

Назорат саволлари:

1. Ғилоф концепцияси нима?
2. Ғилоф асосий функцияси қандай?
3. Ғилоф қандай бўлиши керак?
4. Ғилоф ишлашда қандай ашёлардан фойдаланилади?

Амалий машғулотлар:

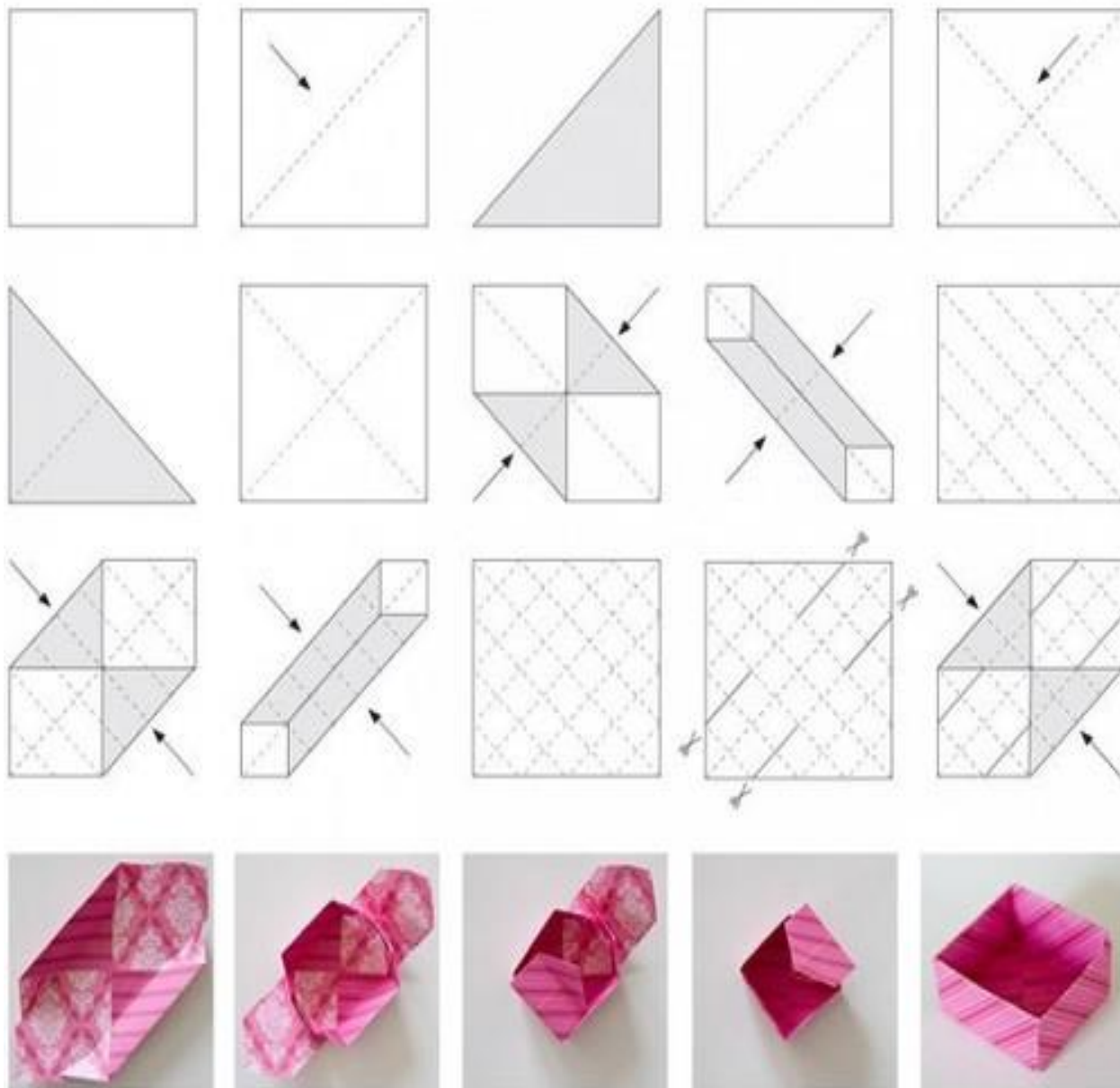
1. Совға учун кичик қути шаклини яратиш.
2. Маҳсулот ва ғилофнинг мослигини таҳлил қилиш.
3. Экспорт-импорт муаммолари ҳақида ахборотлар йиғиш.

1.4.Ғилоф дизайни.

Ғилофнинг асосий муҳим эътиборли жиҳати бу унинг дизайнидир. Ғилофда дизайн (инглиз. design — фикрлаш, чизма, лойиҳа, чизматасвир) —

бу лойиҳалашдаги турли кўринишлар, маҳсулот таркибининг эстетик – функционал асосини ташкил этишдир. Ғилоф дизайнида биз - турли буюмларни эстетик жиҳатларини ўзида мужассам этган rassom

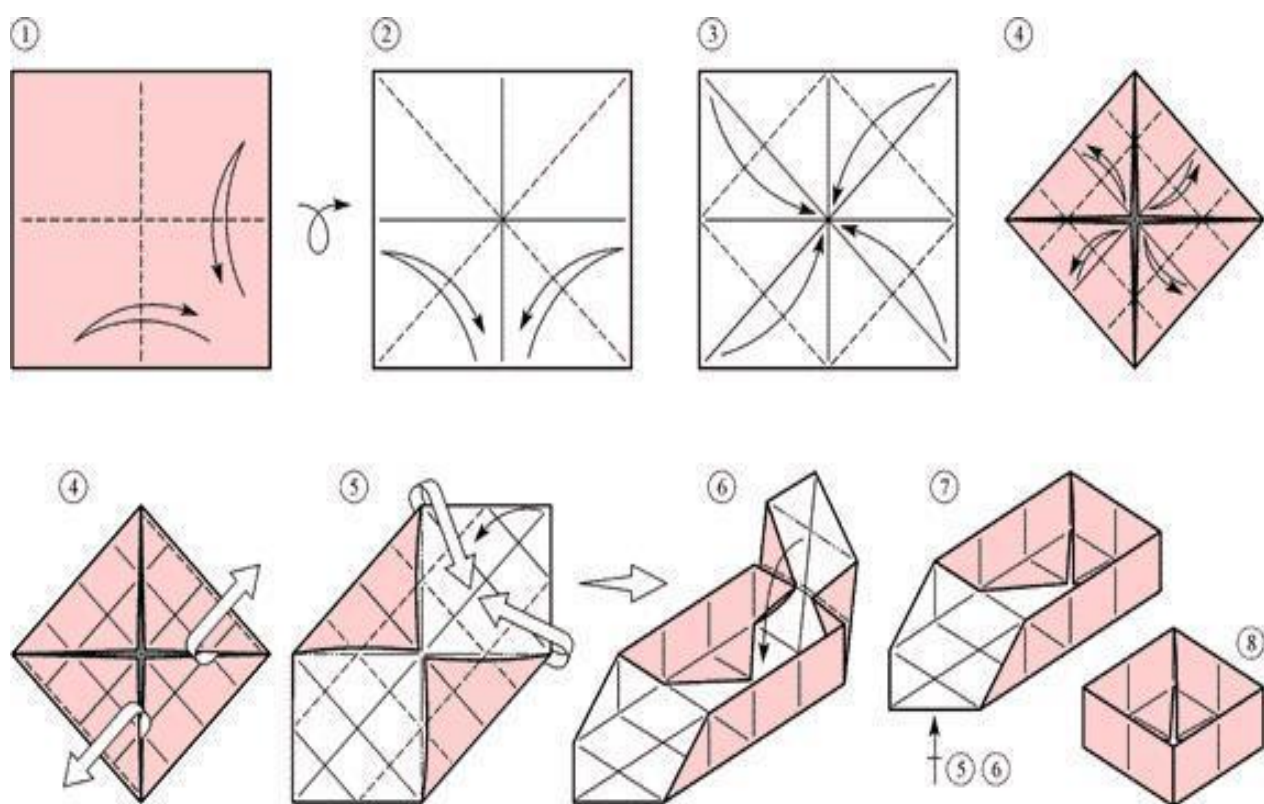

конструкторни тасаввур қиламиз. Бугунги кунда дизайн атамаси ишлаб чиқаришнинг барча йўналишларига кириб келган.

Ғилоф дизайнида яна бошқа жиҳатлар – буюм формаси, безаги, ранглар ечими, хусниҳат ва графикаси, пропорция аҳамияти, фирма услуби, оддий ва содда - тушунарли қилиб берилиши лозим. Бундай ҳарактеристикалар

махсулотга харидорнинг тезда жалб этилишини олдини олади. Чунки ҳар доим баҳони харидор беради.

Ғилоф яратишда дизайнерларнинг ишдаги асосий принципи —муҳим алоқани, яъни - “инсон – маҳсулот”ни эсдан чиқармасликлари керак. Улар шунини аниқлаши ва устида ишлашлари лозимки, нима учун харидор айнан шу маҳсулотни танлади, бошқа маҳсулотлардан нимаси билан унинг эътиборини бу ғилофдаги кўриниш жалб қилди. Бундай саволларга маркетинг изланишларидан жавоб олса ҳам бўлади. Дизайнер қанчалик майда элементларга ва бўлақларга эътибор бериб ишласа, унинг яратган

ғилоф дизайни ҳам шунчалик келажаги ва бозордаги ўз тақдирини узок бўлишини таъминлайди. Дизайн муҳим рол ўйнашининг яна бир ютуқли тарафлари – бу кўпроқ аёлларга ва болаларга деб аталган маҳсулотларда ўз аксини топади. Масалан оёқ кийимига ишланган ғилоф ёрқин ранглар билан такрорланмас кўринишда, беқиёс безакли қилиб ишланган бўлса.

Замонавий супермаркетларда ишлаб чиқарилган турли маҳсулотлар бир хиллиги ва яроқлилиги билан ҳамоҳанг бўлсада, бу ерда айнан ғилофдаги кўринишлар катта аҳамиятга эга. Реклама қаторида эса ўз харидорини топишда бу асосий қурол бўлиб хизмат қилади. Ғилоф маҳсулотни ўзини таклиф қилмайди (маҳсулот сифати, қандайлиги ғилофнинг вазифаси эмас), у “чақмоқ” мисоли харидорни ўзига эътибор қаратади. Баъзан ғилофлар маҳсулотдан ҳам қимматлироқ бўлиши мумкин (баъзи озиқа туркумларида),

ва бу ҳолат ўзини оқлаши муқаррар. Ғилоф эса қоладиган бўлиши лозим, маҳсулот образини ўзида акс этиши ҳам мумкин. Бу вазифаларни профессионал дизайнерлар тезда тушуниб етадилар. «Талабгорлик қадоқлари» ўз даврида янги дизайнерлик фаолияти пайдо бўлишига олиб келди ⁴.

Замонавий ғилофлар ўзининг турли функциялари билан ажралиб туради. Қўлайликларидан ташқари қувонтирадиган, ёрқин, ишлатилган маҳсулотдан ташқари бошқа бир безак сифатида ҳам ўзига хос қизиқарли бўлакларига эга бўлиши ғилофнинг янги ютуқларидан биридир. Ғилоф маҳсулотнинг турли бўлаклари ва ҳажмини ўзида қамраб олиши зарур. Масалан қандолат ишлаб чиқаришдаги қадоқлаш ишларида ғилоф ва унинг ҳажмлари катта рол ўйнайди. Конфет комплексидаги катта қути сотув жараёнида кичик мини витрина кўринишига келиб ажойиб ҳолат юзага келишини тасаввур қилиб кўринг. Шу оддий ҳолат орқали ғилоф конструкцияси ҳаридорни ўзига жалб эта олади.

Назорат саволлари:

1. Ғилофда асосий эътиборли жиҳат нима?
2. Дизайн сўзининг тушунчаси?
3. Буюмнинг формаси ғилофлашда қандай рол бажаради?
4. Ғилоф яратишда дизайнерларининг ишдаги асосий принципи қандай?
5. Қандолат ишлаб чиқаришдаги қадоқлашда ғилофнинг аҳамияти қандай?

Амалий машғулотлар:

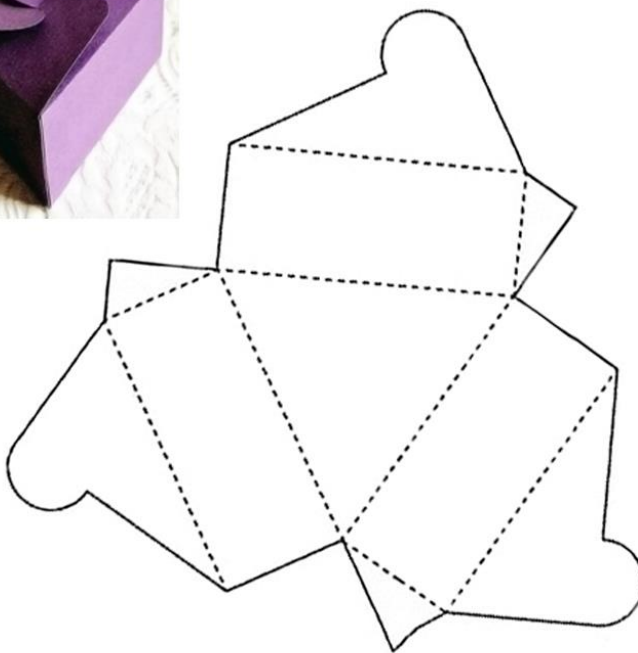
1. Қоғоздан янги ғилоф дизайнини яратиш.
2. Танланган маҳсулотга оид ғилоф яшаш.
3. Кондитер маҳсулотларини қадоқлашда ишлатиладиган ашёлар билан танишиб чиқиш.

⁴ Kim Janssens: Living in a material world, Chapter 7

2. АРТ ҚАДОҚЛАШДА ДИЗАЙН КОМПОНЕНТЛАРИ

Ғилоф яратишдаги дизайн 3та компонентни ўз ичига олади: – тузилиш, графика ва ранг.

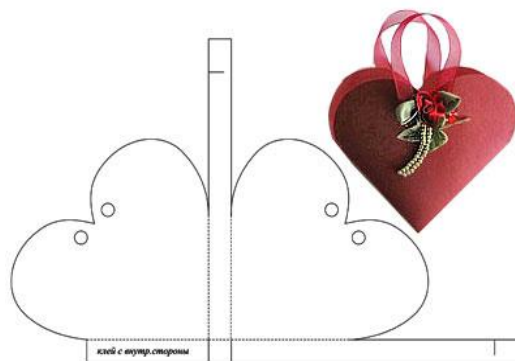
Ғилоф тузилишида идишнинг физиологик шакли, ғилоф контурлари ва жалб қилиш хусусияти, унинг очилиши ва маҳсулотни олиш қулайлигидир.

 www.mastersvadeb.ru

Тузилиш янгиликлари яратиш асосий омил бўлиб турсада ғилоф кўплаб умумий маҳсулотлар гурҳида бирламчи анъаналарини сақлаб қолмоқда. Ўйланган мақсадга боғланиши ва тўғри ҳал этилиши учун кўплаб ғилофдаги муҳим янгиликлар ва ишланиш функцияси ҳозирда қайта кўриб чиқишига мухтож бўлиб қолмоқда.⁵

Тузилишнинг энг муҳим рухий жиҳатларидан бири ғилофнинг ўлчами ва шаклининг тузилишидир. Демак,

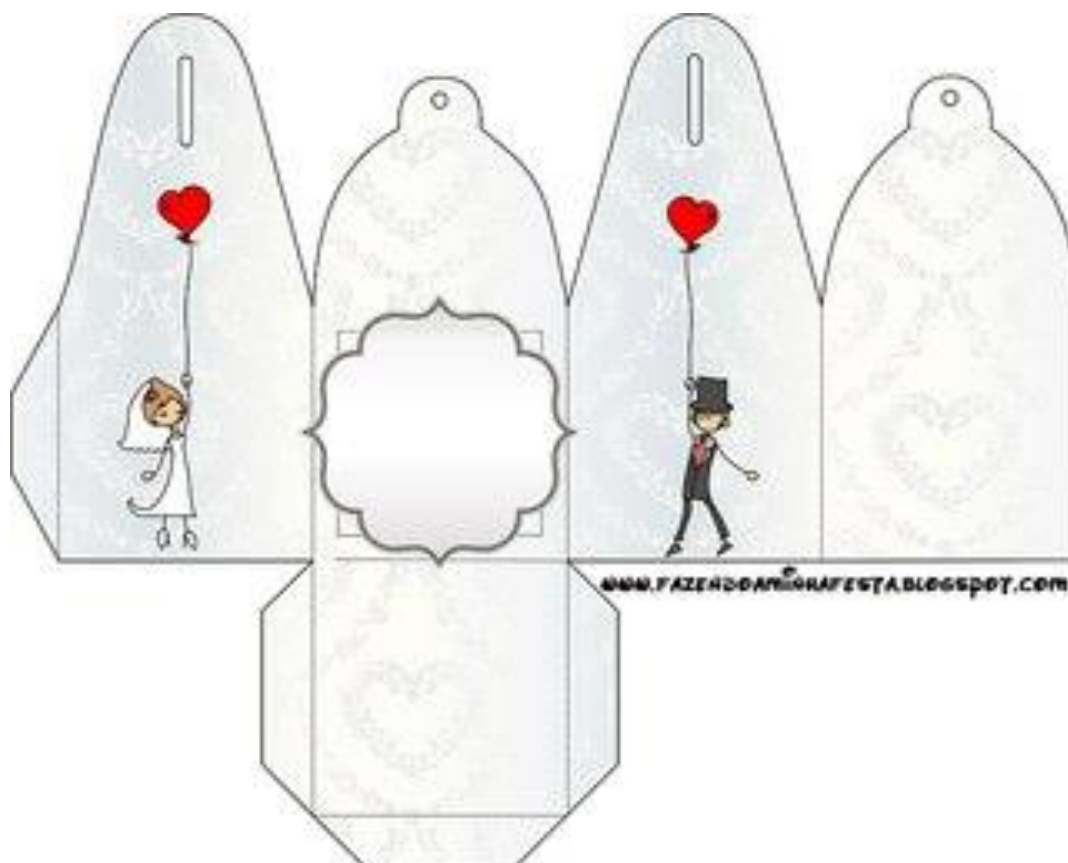

⁵ Kim Janssens: Living in a material world, Chapter 7

ғилофнинг тузилишида унинг ташқи кўриниш шакли замонавий ва шу билан бирга маҳсулотнинг жойлашиши қулайлиги билан ўз аксини топади.

2.1.Графика.

Ғилоф устидаги тасвирланган барча чизгиларни – графика деб аташ мумкин. Ёрқин ва индивидуал ёндошилган услуб одатда графика концепциясида - хуснихатнинг боғланиши, турли ранг, логотип каби

белгилар ва умумий безагида ўз аксини топади. Танланаётган маҳсулот ғилофида ёзилган ахборотлар маҳсулот танлашда бирламчи ўринда турмайди. Ғилофдаги ёзувлар ҳаридорнинг назарига охириги вақтда тушади, чунки унгача графиканинг қизиқарли ва кўзга ташланувчи ранглари, шунингдек топилган дизайни бирламчи ўринда бўлади.

2.2.Ранг.

Ғилоф дизайнидаги бу элемент истеъмолчини энг биринчи жалб этувчи омилдир. У истеъмолчига яшин тезлигида етиб бориш хусусиятини ўзида касб этиши зарур. Бундай ҳолатлар, масалан кўз қарашлар, инсон асаб

тизими, юрак уриши каби тез реакцияга эга бўлишидир. Изланишлар яна шуни кўрсатадики рангли тасвир ва ёзув орқали ҳам таъсир этишни кучайтириш мумкин.

Ғилоф ишлаб чиқаришда инсонлар рангларнинг уч поғонасини ўзида қабул қилади:

- 1) физиологик,
- 2) маданиятлик,
- 3) ассоциатив.

Ғилоф яратишда изланаётган ҳар бир дизайнер аввал тегишли жойнинг маданияти, географик жойлашуви, миллатнинг ўсиш даражаси, ёши ва жойнинг бозор талабларини имкон қадар билиши ва чуқур ўрганган бўлиши лозим. Масалан , шундай ҳолат борки, эркалар учун ишлатиладиган косметика қондасига кўра ғилофлар асосан тўқ рангларда яратилади. (қора, кулранг, тўқ-кўк, тўқ-жигарранг ва ҳ.к.). Хулоса қилиш мумкинки, **ранг** — бу физиологик поғонага таъсир этишда энг актив ҳиссиётга берилувчан даражадир. Турли мамлакатларда рангларни ўзига хос ишлатиш, кўриш, ва қабул қилиш маданияти бор. Масалан, бизнинг мамлакатда қора ранг қайғуликни билдирса бошқа мамлакатларда оқ ранг бўлиши мумкин. Оқ ранг — тоза ва беғуборлик — асосан дори воситаларини қадоқлашда кўришимиз мумкин. Ҳоҳлаган маҳсулотни олиб унинг ғилофининг ўрнига оддий қоғоз ишлатиб маҳсулотни солиб қўйсак унинг келгусидаги талабгорлиги пасайиб кетади. Бундан хулоса — ғилоф дизайни бу йўналишда ҳам катта ўринда туради.

Назорат саволлари:

1. Ғилоф яратишдаги дизайн неча компонентни ўз ичига олади?
2. Ғилоф тузилиши ҳақида нима дейсиз?
3. Ғилоф яратишда графика қандай аҳамиятга эга?
4. Ранг ғилоф дизайнидаги қандай омил?
5. Ғилофда ранглар неча поғонага эга?

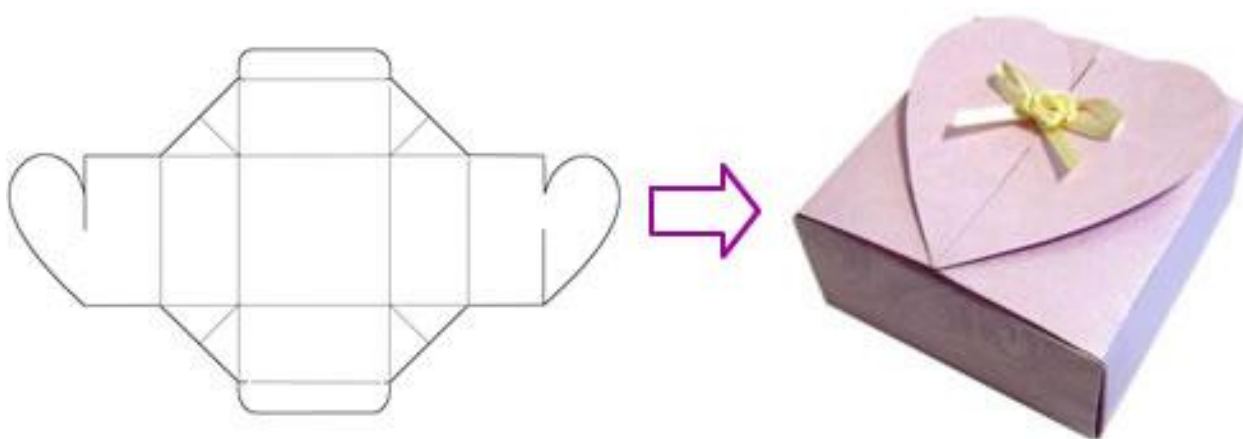
Амалий машғулотлар:

1. Қоғоздан ғилоф ёйилмасини чизиш.
2. Танланган мавзуга оид ғилоф ясаш.
3. Арт Қадоқлашда ишлатиладиган ранглар билан танишиш .

3. ДИЗАЙН ВАЗИФАЛАРИ

Арт Қадок йўналишида дизайннинг ўзига хос вазифалари бор.

- 1) Диққатни жалб қилиш,
- 2) Хотирада из қолдириш,
- 3) Ҳаридорга таклиф қилинган айнан шу маҳсулотни танлаб олишига йўналтириш.

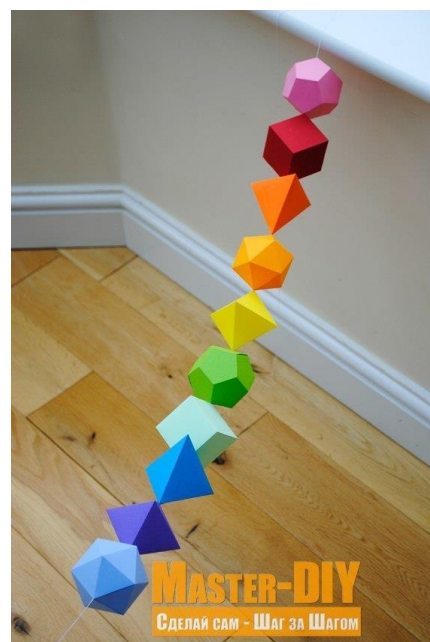
Инсоннинг кўзи қабул қилувчи ранглар классификациясини белгилаб олиш мумкин. Булар:

1. Ахроматик ранглар: оқ, қора ва кулранг;
2. Хроматик ранглар ва қолган барча ранглар;

Бирламчи ва тоза ранглар: қизил сариқ ва кўк.

Иккиламчи ранглар: бирламчи ранглар аралашмасидан ҳосил бўлган барча ранглар. барча рангларни категорияларга бўлиш мумкин:

- иссиқ ва совуқ ранглар;
- оч ва тўқ ранглар;
- яқин ва узоқ ранглар;
- кичиклашиб ва катталашиб борувчи ранглар;

- енгил ва оғир ранглар;
- нам ва қуруқ ранглар;
- ғазаблантирувчи ва тинчлантирувчи ранглар.⁶

Агар барча рангларни характери ва асосини тўғри қабул қилсак, шундагина ҳоҳлаган маҳсулот ғилофига ранглар комбинациясини танлаб олишимиз осон кечади. Кўплаб тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатадики рангларнинг таъсири орқали инсон қарашларига ҳам таъсир этиш мумкин.

Тадқиқотлар натижасини шундай аташ мумкин:

1. Тоза рангларга кўпроқ урғу бериш. Асосий ва аралаш ранглар;
2. Очiq ва тоза ранглар қарашларни ўзида тез акс эттиради. Кучланишига қараб рангларнинг қаторини тузса ҳам бўлади: олов ранг, қизил, сариқ, яшил, кўк, сиёҳранг;
3. Ёруғлик таратиш бўйича иссиқ ранглар олдинга чиқади (сариқ, оловранг, қизил) совуқларига қараганда (кўк, сиёҳранг);
4. Ёркин ранглар жисмни катталаштириб кўрсатса, совуқ ранглар эса бирмунча кичиклаштириб кўрсатиш хусусиятига эга;
5. Ёркин ранглар идентификациясига қизил, яшил, сариқ, ва оқ ранглар

кирса, кўк ва сиёҳранг қийинлаштиради;

⁶ Kim Janssens: Living in a material world, Chapter 7

6. Ёзувлар ранги ғилофдаги ранглар комбинациясига боғланган бўлиши шарт. Асло унинг ўқилишига таъсир кўрсатмаслиги керак. Кўпроқ қизил рангнинг сариқ ва оқ фонда; яшил, кўк, қора ранглар эса оқ фонда ўқилишига эътибор бериш керак. Қизил ранг асосан агрессив рангдир. Оқ ранг ҳеч қандай жалб этиш хусусиятига эга бўлмасда асосан фон ва тозалигига қараб қолган рангларнинг кўриниши учун асосий асос бўлади.

Назорат саволлари:

1. Дизайн вазифалари қандай?
2. Ахроматик ранглар қайсилар?
3. Хроматик рангларга мисол айтинг?
4. Бирламчи ва иккиламчи рангларни айтинг?

Амалий машғулотлар:

1. Қоғозни ахроматик рангларга бўяш.
2. Хроматик ранглар билан ишлаш.
3. Қадоқларга ёзувлар ёзиш машқларини бажариш.

4. НАҚШ

4.1. Нақшлар хосил қилиш.

Нақш декоратив композициянинг бир кўринишидир. Нақш (лотин – безак) – ислимий ва геометрик кўринишларнинг ритмик қайтарилиши геометрик жойлаштирилишидир.

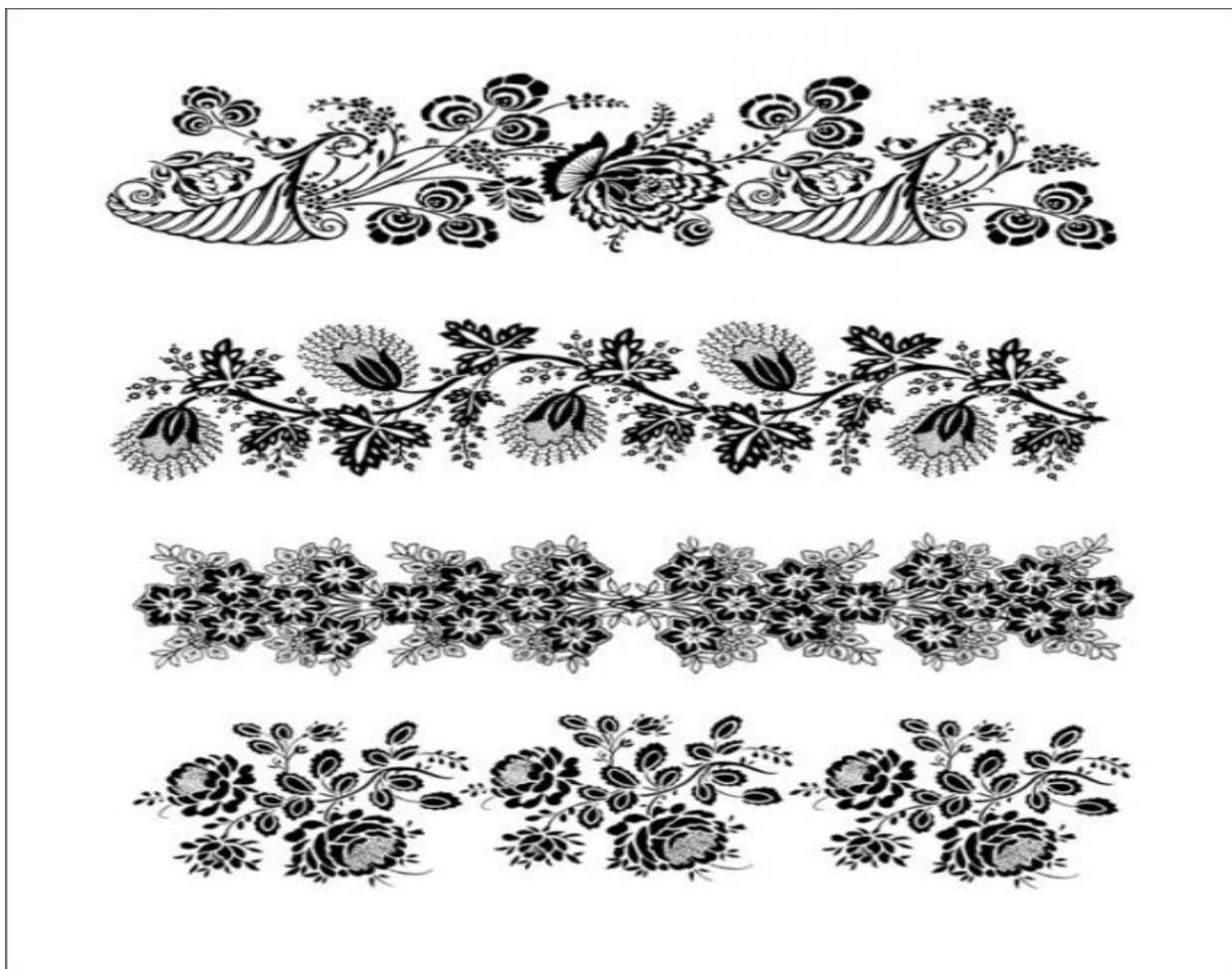
Нақшлар биноларни безатишда, қурилиш иншоотларида, турли буюмларда (идиш,

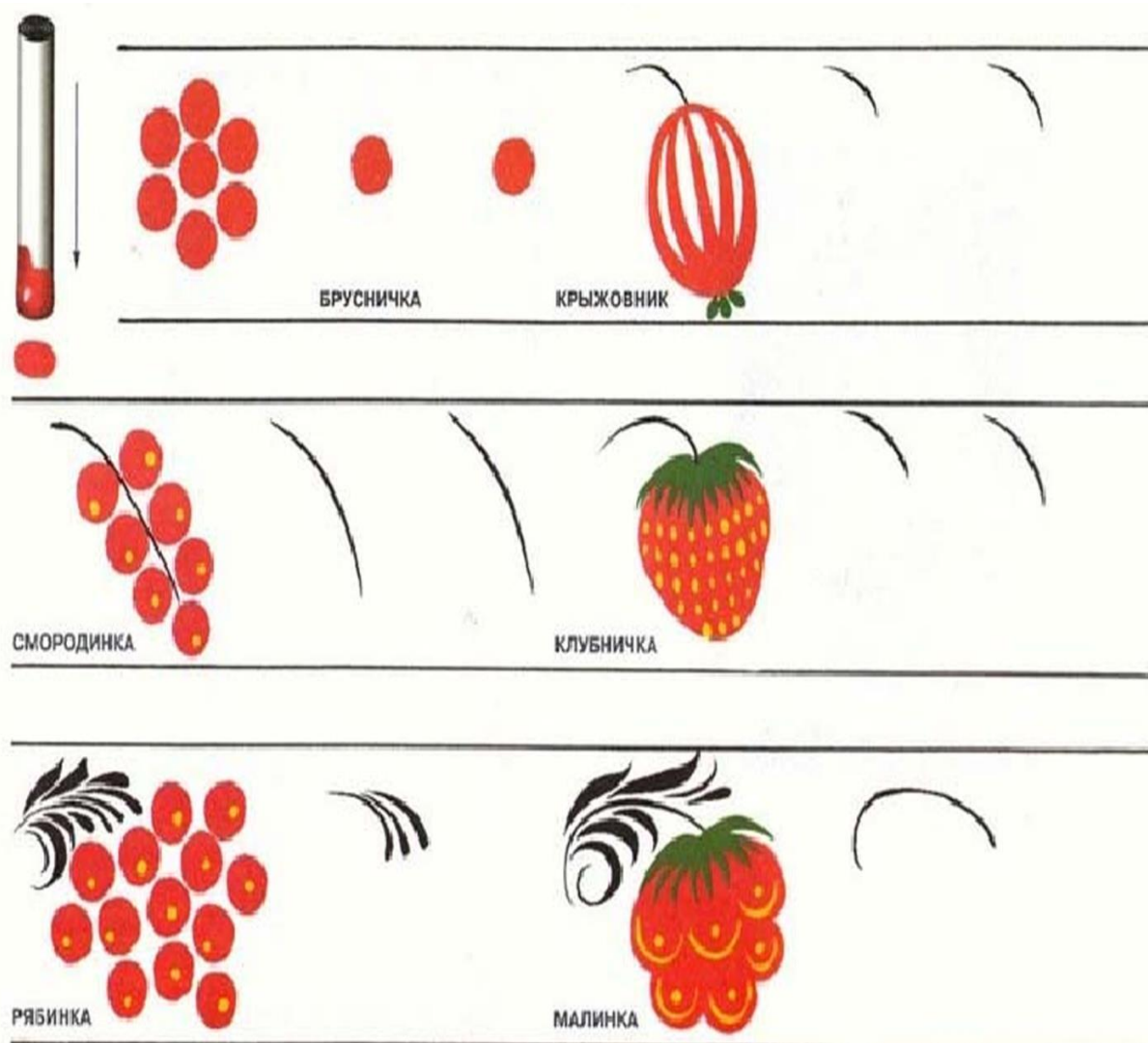
мебел, қурул, газламалар, асбоблар ва ҳоказо.), ҳуллас декоратив тасвирий

санъатнинг барча йўналишларида кенг миқёсда қўлланилиб келинади. Нақш услуби китоб графикасида, амалий графикада ва ишлаб чиқаришдаги турли йўналиш графикасида ҳам кенг ишлатилади.

Нақшнинг характерли томони унинг материаллар билан боғланиш ва буюмларнинг тузилиши, устки формаси билан чамбарчаслик усулидадир.. Нақшнинг яна бир қизиқарли жиҳати, турли халқларнинг ўз урф одатлари ва миллий анъаналарига боғланган ҳолда ишланиши ва рангларининг турланишидадир. Бугунги кунда бир неча асрлардан буён турли миллатларнинг ўзига хос яшашида, ишлашида, ва турли маросимларида миллий нақшлардан фойдаланиш усуллари кузатиш мумкин. Нақшларни тарихда қадимги полеолит даврида ҳам кўрамиз ва неолит даврида турли безакларда намоён бўла бошлайди.

Нақшнинг ислимий кўринишларини инсон асосан табиатдан олган: хайвонот дунёси, қушлар парвози, ўсимликлар тузилиши, дарё тўлқинлари каби ва хоказо. Атроф оламдан руҳланган рассомлар бундай ўринишларни такрорлаш натижасида нақшларнинг янгидан янги ислимлар мазмунини топишган.

Мазмун (ғоя) – нақшдаги асосий композиция элементи ҳисобланади. Кўплаб қайтарилиш жараёнида бу элементлар бутун бир композицияни ташкил этади. Мазмун фақат битта элементдан иборат оддий, содда бўлиши мумкин ёки мураккаб элементлардан ташкил топиб, бирлаштирилган ислимлар такрорланиш композициясига қараб асар ҳосил қилади. Қадимда одамлар нақшдан фақат рўзғор буюмларида, кийимларда, уй-жойларда

фойдаланишган, чунки улар шу тасвирлар уларини турли офатлардан ҳимоя қилади ва янги омадлар келтиради деб ҳисоблашган.

Нақш санъати билан танишишда унинг ислимий мазмунларини ўрганишдан бошланишини ва нақшлар кетма-кетлигини композицион ҳал этишдан бошланади.

Назорат саволлари:

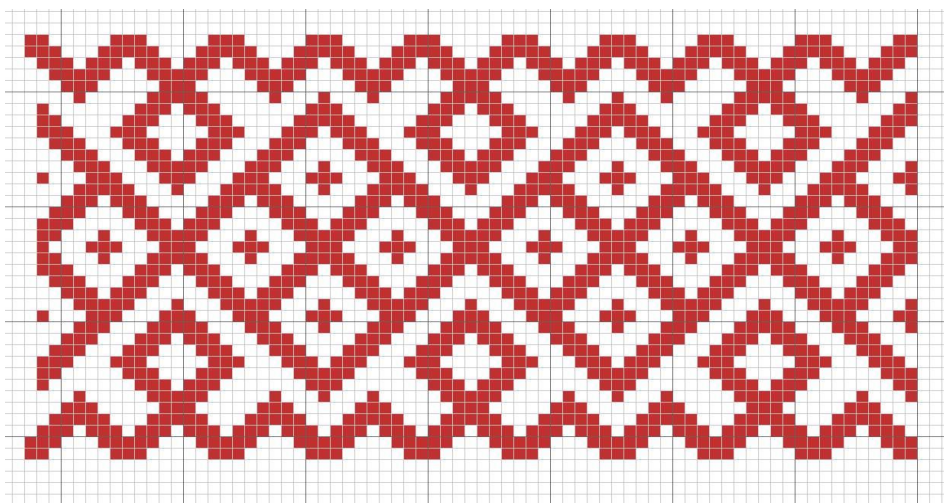
1. Нақш қандай кўриниш?
2. Нақш маъноси нимани англатади?
3. Нақшлар қаерларда ишлатилади?
4. Нақш элементининг асоси намадан иборат?

Амалий машғулотлар:

1. Нақш кўринишлари намуналари билан танишиш.
2. Қоғозда ритмик нақш элементларидан машқлар бажариш.
3. Нақш ислимини ишлаш.

4.2.Нақш турлари.

Геометрик нақшлар ҳосил қилиш учун тўғри ва букилган чизикларни, квадрат, тўғри бурчак, учбурчак, доира, овал ва бошқаларни ўзида мужассам

этиш – геометрик нақшнинг асосидир. Турли мазмунда ишланган тасвирлар тугалланган асар ҳисобланиб: юлдуз, розетка ва зигзаглар каби турли номлар билан аталган.

Ўсимлик нақшлари – Бу энг кўп тарқалган геометрик нақш ҳисобланади. Унинг мазмун-моҳияти – ўсимликларнинг танаси, барглари ва гулларида тимсол сифатида стилизация йўли билан тасвирланади.

Зооморф нақш – реал ёки фантастик ҳайвонот дунёси тасвирларининг стилизация орқали тасвирлашдир.

Антропоморф нақш - бу композицияда аёл ва эркеклар тимсолида ишланган кўринишлар бўлиб, бунда одам аъзоларидан ҳам фойдаланиш мумкин.

Хаттотлик нақшлари - алоҳида ҳарф ёки ёзув қисмларини ўз ичига олади. Ритм ва чизманинг ўзига хос пластик ажралиб туриши. Каллиграфия санъати асосан Хитой, Япония, Араб давлатларида маъно ва ишланиш жиҳатидан тасвирий санъат турига айланиб бўлган. Жуда кўплаб каллиграфик мазмун геометрик ва ўсимликларнинг мураккаб шакллари биргаликда ёнма-ён ҳолатда келади.

Геральдик нақш – Бу нақш тури турли белги, эмблема, герб, ҳарбий ускуналар – қалқон, қурол ва байроқларда ўз ифодасини топади.

Астрал нақш - юлдуз, булут, қуёш ва ой каби шакллардан фойдаланилган нақш туридир.

Манзара нақшлари – Табиат манзаралари, сахна беағи сифатида қайта ифодаланган. Қадимда ва бугунги кунда манзара тасвирлари асосан Япон ва Хитой тўқимачилик саноатида кўп қўлланилади.

Бирикмали нақшлар - Бу эса юқорида таърифланган турли бирикмаларни ўз ичига олади ва манзарали композицион таркиби кенг тарқалган ҳисобланади.⁷ Нақш композицион тартибга солинган энг мураккаб тасвир

⁷ Kim Janssens: Living in a material world, Chapter 7

шаклидир. У гармония, пропорция қонунларига таянади ва биз бунда симметриянинг барча қоидаларини кўрамиз.

Нақшнинг бошланғич шаклланиш жараёнида – **ритм** биринчи ўринда туради.

Назорат саволлари:

1. Ўсимлик нақшлари қандай?
2. Қандай нақш турлари мавжуд?
3. Нақшда ритм қандай ўринда туради?

Амалий машғулотлар:

1. Нақш кўринишларидан намуналар ишлаш.
2. Қоғозда ритмик нақш элементларидан машқлар бажариш.

5. КАРТОН ХРОМ-ЭРЗАЦ

Бугунги кунда мамлакатимизда хром-эрзац картони ишлаб чиқариш ҳалигача такомиллашмаган. Хром-эрзац картони ноёб хом ашё ҳисобланади. Ҳозирги кунгача бу материалнинг маълум миқдори чет давлатларидан олиб келинмоқда. Мутахассислар ҳозиргача «хром-эрзац»нинг турли маҳсулотларга қадоқлар ва ғилоф ишлаб чиқаришда

ўрни жуда катта эканлигини таъкидлаб келишмоқда. Катта корхоналар хром-эрзац ишлаб чиқаришни йўлга қўйган ва асосан Россия давлатларида кенг бозорларда сотишни йўлга қўйишган.

Картон хром-эрзацдан ғилоф ишлаб чиқариш учун энг яхши вариант

бўлиб, буклаш чизиғи йиртилиб, тозаланганда устки қисми ювилиб кетмайди. Бир ва кўп рангда босиб чиқариш учун қулай, истеъмолчиларга маҳсулот ишлаб чиқариш учун ишлатиладиган бундай материал жуда муҳим ўринда туради. Асосан озиқ - овқатларни қадоқлашда ишлатилиши, вазни енгил, эгилувчан, кўплаб қулайликларга эга ва анча арзон маҳсулот ҳисобланади. Хром-эрзац музлатилган, кондитер маҳсулотлари, чой, кофе, конфет, шоколад, печенье ва ярим тайёр маҳсулотларни қадоқлашда ҳам асосий хом ашёдир.

Кундалик ҳаётда тамаки, дори, парфюмерия, косметика маҳсулотлари, маиший кимёвий моддалар, оёқ кийимлари, атторлик ва хўжалик маҳсулотлари, ўйинчоқлар ва хоказо турли эҳтиёжларда картон «хром-эрзац» коғозининг ўрни ҳам бекиёсдир.

Назорат саволлари:

1. «Хром-эрзац»дан қадоқлар ва ғилоф ишлаб чиқаришда ўрни қандай?
2. «Хром-эрзац» асосан қандай маҳсулот ғилофларига мўлжалланган?

Амалий машғулотлар:

1. Картондан эгиш ва букиш орқали турли қутилар яшаш.

2. «Хром-эрзац» билан ишлаш техникаси ҳақида маълумотлар йиғиш.

6. НУСҲА БОСИШ ВА ОЛИШ ТУРЛАРИ

Нусха босиш икки гуруҳга бўлинади:

1. Тасвир шаклидан фойдаланган ҳолда нусха олиш.
2. Тасвир шакли иштирокисиз нусха олиш.

Нусха олиш ва босиш усуллари замонавий оқимда секин аста ривожланиб борар экан, унда янги технологияларнинг кириб келиши ва техникаларнинг янги кўринишлари яратилиши ишлатиладиган ашёларга ҳам ўз таъсирини ўтказди. Нусха учун янги ва қулай ашёлар кимёвий

Тасвир шаклидан фойдаланган ҳолда нусха олиш	<u>Флексо</u> • юқори типография
	<u>Офсет қаттиқ босма</u> • литографик • фототипик • дилито
	<u>Чукур</u> • чукур • тампонли
	<u>Трафаретли</u> • андозали • ипак андозали • ротаторли (кесиш усули)

йўллар орқали ҳам яратилади. Ишлаб чиқаришда нусха олиш турлари ҳақида қуйидаги жадвал орқали тасаввурга эга бўламиз. Амалий графикада ишланган ишлар, миллий анъаналар безаклари ва турли қўлда тайёрланган тасвир кўринишларидан нусха олиш учун аввал шакл олинган. Нусхалар эса шаклнинг устига ранглар билан ишлов берилиши билан устки босма орқали амалга оширилган.

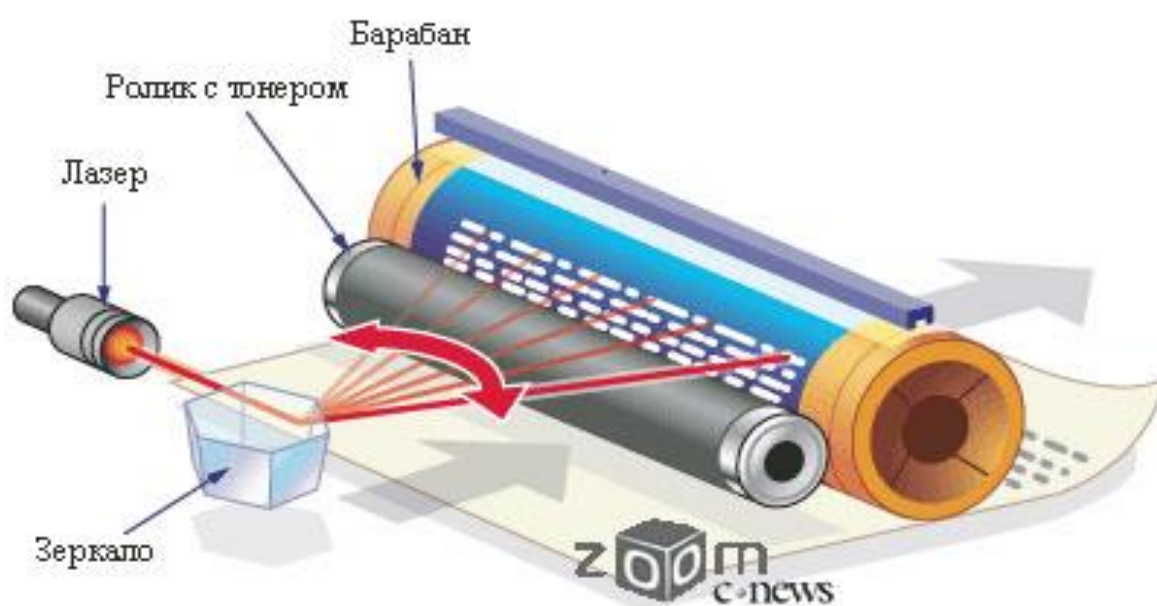

Бунда тасвир тушириладиган ашё ва тасвир шакли икки цилиндр орасидан қаттиқ босим билан ўтказилади ва натижада тасвир нусхаси шаклдан тегишли танланган ашёга ўтади.

Замонавий техника ва технологияларнинг ўсиб бориши туфайли андозадан нусха олиш усуллари ҳам секин аста соддалашиб бормоқда ва замонавий полиграфияларда кенг оммалашган. Бу усуллар: тўғридан тўғри нусха босиш ва магнитография, электрофотография – ксерография («ксеро» грекча – «курук») ва фотографиядир.

Яқин ўтган йилларда, яъни 1991 йилларда “Heidelberg GTO-DI” рақамли нусха босиш машинаси (принтер) яратилиб кўплаб полиграфия корхоналарида ишлатила бошлади. Бунинг ютуғида, рақамли машина

орқали нусха босиш учун кетадиган вақт қисқарди ва нусха олиш тезлиги ошди. Рақамли машинанинг яна бир қулайлиги у нусхаларнинг ададлаб чиқарилишида муҳим рол ўйнайди. Бундан ташқари ҳозирги кунда рақамли офсет машиналари, лазер нузли машиналар ва найчали (струйный) суюқ ранглар билан ишлайдиган машина техникалари кенг оммалашди.

Бу қурилмалар билан исталган қоғоз ва бошқа турли ашёларга нусха босиш йўллари ҳам ишлаб чиқилди. Оддий қилиб айтганда техника жадал ривожланди ва ривожланиб бормоқда.

Тасвир шакли иштирокисиз нусха олиш	• лазер нури • электрофотография • термопереводли • найчали (струйный)
--	---

Назорат саволлари:

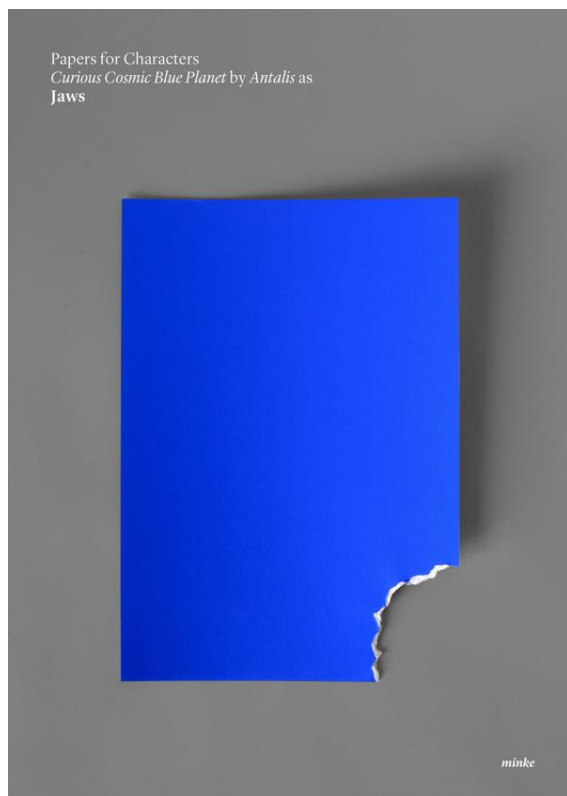
1. Нусха олиш неча гуруҳга бўлинади?
2. Нусха олиш учун аввал нима қилиш керак?
- 3.Замонавий полиграфия усуллари қандай?
- 4.Рақамли нусха олиш ва босиш нечанчи йиллардан бошланди?
- 5.Бугунги кундаги нусхалаш машиналари ҳақида айтиб ўтинг?

Амалий машғулотлар:

- 1.Тасвир шаклини тайёрлаш .
2. Замонавий нусха олиш машинасида нусха олиш машқлари.
3. Полиграфияларга индивидуал ташриф буюриш.

7. НУСҲА БОСИШ ВА ОЛИШДА ИШЛАТИЛАДИГАН АШЁЛАРДАН НАМУНАЛАР

Афиша қоғози

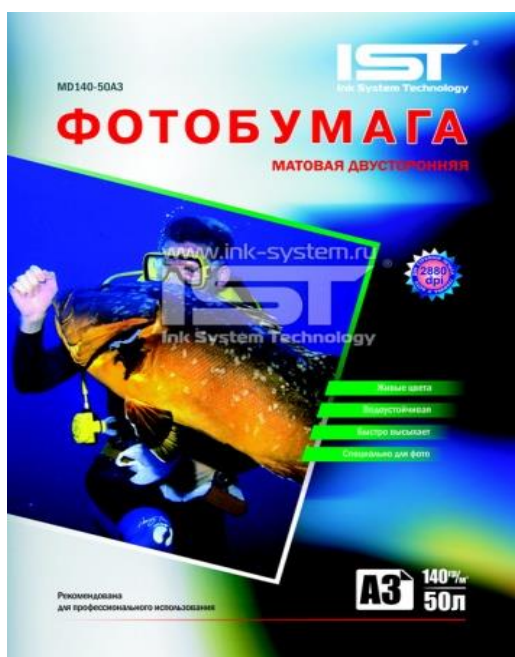
Чипта қоғози

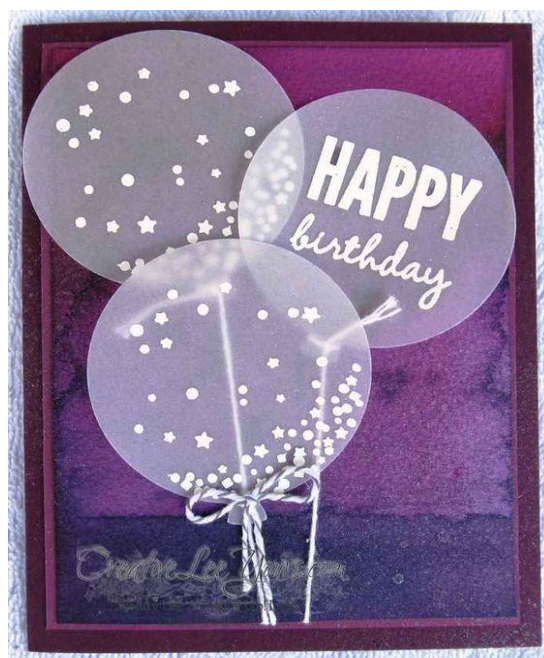
Чуқур босма қоғози

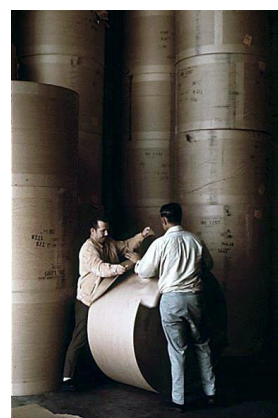
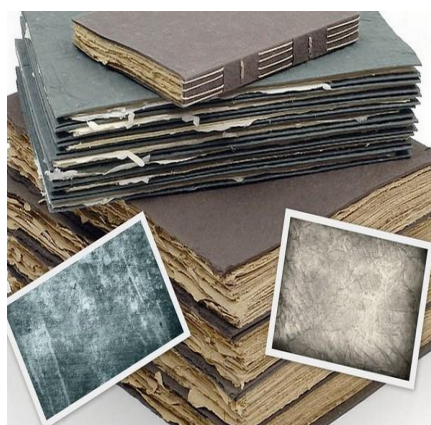
ФОТОҚОҒОЗ

Валенли қоғоз

Верже қоғози

Газета қоғози

Хужжатлар учун қоғоз

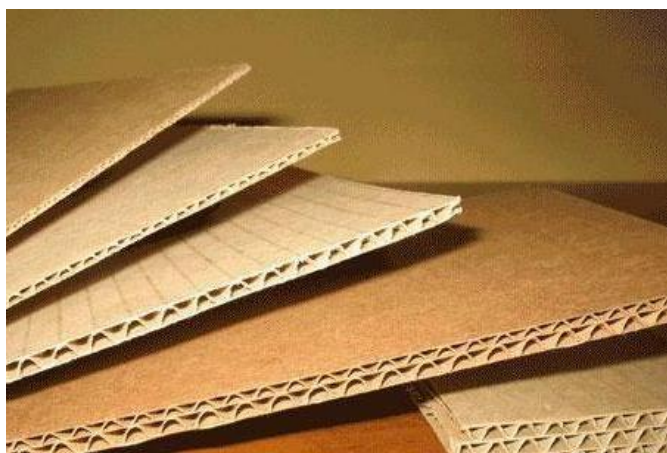
Харита учун қоғозлар

Баҳмал қоғози

Қутилар учун гофра картон қоғози

III-БОБ. РАНГЛАР БИЛАН ИШЛАШ

1.БУЁҚ ТУРЛАРИ.

Акварел - сувли бўёқ.

Акварел бўёқлари майдаланган пигментлардан иборат бўлиб сувда муаллақлик ҳолатини сақлаб туриш хусусиятига эга. Уларни яхши эритилган камедь (олча суви) ёки гуммиарабик (Африка акацияси суви) боғлаб туради.

Гуашь — акварелнинг белила аралашмасидир. Рангланган қатлам нур ўтказмайди. Ранг қуриганидан сўнг очариш хусусиятига эга.

Темпера. Таркибида эмульсия бўлиб сувда эрувчан, лекин қуриганидан сўнг анча ёрқин ҳолатни юзага келтиради.

Елим бўёқлари - қуруқ қуқунсимон пигментлардир. Ҳайвоннинг (столярный) суюқ елими билан суюлтирилади (20 фоиз сувга-1 фоиз елим). Қуриганидан сўнг сувга чидамлилики анча оширади. Бўялган қатлам нур ўтказмайди, корпусли йирик ишлар бажаришда елимли бўёқлар гуашь ўрнини эгаллайди. Декоратив ранг тасвирда кўплаб қўллаш мумкин.

Пигментлар. Турли байрамлар ва тадбирлар безагини яратиш учун рассомга рангли пигментлар керак бўлади. Пигментлар таркибига кўра уч турга бўлинади:

- Табиий – ўсимлик, жониворларнинг ички органлари, қурт-кумурсқалари, турли мева ва ўсимликлардан олинувчи, жониворларининг чиқиндиларидан, турли ўсимликлардан олинadиган ранглар, дарахтлардан олинadиган маҳсулотлар;
- Маъданли – табиий маъданлар, маъданли тупроқлар, охра пигментлари, яшил рангли тупроқлар, лазурит, яшил малахитлар;
- Сунъий – маъданларни куйдириш орқали қўрғошинли, цинк, титан, оқ ранглари, кадмий, кобальт, миснинг бирикмаси, турли рангли тузлар, маъданлар ёрдамида ҳосил бўладиган заҳарланиш жараёнида вужудга келади.

Бугунги кунда барча пигментлар лаборатория услубида тайёрланади. Уларнинг тури 40 мингдан ошиб кетган, булардан ижодкор фақатгина 2 минг

туридан фойдаланади. Пигментлардан тўғридан-тўғри фойдаланиб бўлмайди, уларга бирор маъданли асосга ўтказиладиган субэрат-барий кукуни, алюмин гидрооксиди, мел, каолин ҳамда гипс билан пигмент бирикма ҳосил қилиб, натижада сув ва турли мойларда эримайдиган масаллиқ тайёрланади.

Пигментлар билан асосан безакчи ва театр беаги рассомлари кўпроқ фойдаланадилар. Пигментлар ёрдамида кўплаб метр квадрат текислар бўйлиб

панно, декорациялар ҳосил қилинади. Қуруқ пигментлар билан панноларни бўйаб бўлмайди, чунки у ташқарида табиат ҳодисалари: ёмғир, қор, қуёш таъсирида тасвирга зиён етказилади. Шунинг учун пигментларга махсус тайёрланган эмульсиялардан қўшиб фойдаланилади. Эмульсияни тайёрлаш қуйидаги тарзда: казеин елимидан 100 грамм олиб уни идишга солиб 50 грамм илиқ сув солиб тинмай аралаштирилади. Аралаштириш оқибатида у қуюқ ҳолга келганда унга оз-оз сув қўшиб яна аралаштириш давом

этирилади. Сўнгра скипидардан 25 грамм, олиф – 25 грамм аралаштириб елим қуйилади. Аралаштириш давом этилиб, масаллиқга ярим чой қошиқ чой содаси қўшиб аралаштирилади. Масаллиқ тайёр бўлагандан сўнг,

алоҳида идишда пигментни сув билан аралаштириб эмульсия қўшилади. Тайёр бўлган эмульсияни паннонинг бир четига суртиб унинг қуришини кутамиз, ва қўлларимиз билан ишқалаб кўрамиз, агарда эмульсия кам бўлса, у қўлга юқиши мумкин. Аммо ҳозирги кунда эмульсия ўрнига ПВА елими ишлатиш кенг қўлланилмоқда.

Назорат саволлари:

1. Қандай бўёқ турларини биласиз?
2. Елим бўёқлари қандай кўринишга эга?
3. Пигментлар ва уларнинг турлари ҳақида нималарни биласиз?
4. Пигментлардан тўғридан-тўғри фойдаланиш мумкинми?
5. Пигментлардан кимлар кўпроқ фойдаланади?

Амалий машғулотлар:

1. Акварел ёрдамида кичик манзара ишлаш.
2. Гуашьнинг таркибини ўрганиб келиш.
3. Гуашь ва темпера билан ишлаш техникасида амалий машғулот ўтказиш.
3. Турли пигментлардан намуналар келтириб анализ қилиш.

Мойбўёк - ҳар хил турдаги ўсимликлар мойидан олинади. Асосан зиғир, каноп ва ёнғоқдан эзиб ёғ олиш йўли билан тайёрланади. Мойбўёк ёрқин ранглар беради ва қуриганидан кейин ўз рангини йўқотмайди, сувга ва

намликка чидамли. Мойбўёк билан турли хилдаги грунтланган ашёлар устида ишланади. Олиф ва растворитель билан суюлтарилади.

Бронза ва алюминий (темир кукуллари) - елим , лок ёки тинктура билан куюлтирилади. Бронза кукуни яхши қуримаган бўёқ устига ёпиштириш ёки сепиш натижасида ажойиб ранг барангликка эришиш мумкин.

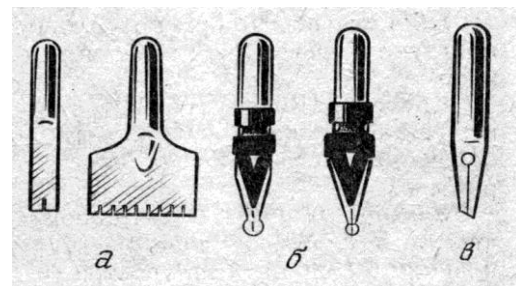

Мел – қуруқ майдаланган ва яхшилаб эзгиланган – ашё бўлиб грунтлаш ишларида, ҳар хил газмолларда матнлар ёзишда ишлатилади. Елимли бўёқлар билан ишлаганда аралаштирилиб ишлаш мумкин, яъни елим бўёқнинг ҳолатини бўяш вақтида бир хил текислик ҳосил қилишда катта ўрин тутди. Левкас олишда елимли ва олифли бўтқага қўшилса ажойиб ашё олиш мумкин.

Тўшь - чизма ишларини ҳар хил перо ва мўйқаламларда бажаришдаги суюқ бўёқ бўлиб хизмат қилади. Тез қуриш хусусиятига эга. Катта

текисликларни беркитиш учун мўлжалланмаган. Сув билан кўшиб ишлатилганда турли ёруғ соялар беради. Тушь билан аввал бўялган қатламлар устидан ишлаб бўлмайди, чунки туш кейинчалик кўчиб тушиши мумкин.

Нитроэмаль - сувга чидамли бўёқ. Тез қуриш хусусиятига эга. Ацетон ва скипидар ёрдамида суюлтирилади ва сепиш усули билан бўяш ишлари бажарилади. Темир ва ёғочдан тайёрланган буюмларни бўяшда кўп қўлланилади.

Назорат саволлари:

1. Мойбўёқ қандай олинади?
2. Бронза ва алюминий материалларидан қандай фойдаланилади ?
3. Мел қандай ашё ва қандай ишлатилади?
4. Тушь қандай хусусиятларга эга?
5. Нитроэмаль қандай суюлтирилади?

Амалий машғулотлар:

1. Бўёқлар билан ишлаш техникасида машқлар бажариш.
2. Тушь бўёғида ёзув ёзиш машқларини бажариш.
3. Турли бўёқ ашёлари ҳақида маълумот йиғиб келиш.

2. АКВАРЕЛ, ГУАШЬ, МОЙБУЁҚ БИЛАН ИШЛАШ УСУЛЛАРИ

2.1.Аквазел билан ишлаш.

Аквазел – ранг-тасвирнинг энг мураккаб усулларида бири ҳисобланади. Аквазел рангтасвир XVIII аср охири XIX аср бошларида вужудга келган. XIX асрнинг I – ярмида миниатюра (французча miniature – кичик ҳажмдаги тасвир)

санъати ривожланиши натижасида оқ қоғоз, суяк, эмаль устида нозик тасвирларни аниқ шаклларда ифодалашга ўтди. Бўёқ асосан ёруғликка бардош берувчи ранг кукунларидан тайёрланган, ўзаро қовуштириш учун табиий елимлардан, айрим ранг кукунларининг кимёвий хусусиятларидан келиб чиқиб картошкадан олинган декстрин қўшилади. Айрим ҳолларда рангларни юмшоқ ҳолатга келтириш учун шакар, асал ва глицерин ёғи қўшилиши мумкин. Акварел бўёғи билан ишлаётган ёш ижодкор учун бўёқни тайёрланиш жараёнини ўзлаштириши шарт эмас, чунки ҳозирги кунда Россия “Ленинград”, “Нева”, “Москва” каби акварел бўёқларини ишлаб чиқармоқда.

Рангтасвир ёки акварел билан ишлаш қалам тасвир билан ёнма-ён олиб борилади. Акварел билан ишлаш ҳам ижодкордан катта эътибор ва қунт билан меҳнат қилишни талаб қилади. Акварел билан ишлаётганда оқ белила билан фойдаланилмайди. Акварел билан ишлаш жараёни икки турда бўлиб, биринчиси лессировкадир. Лессировка услубида акварел билан рассом узок вақт асар яратиш

имкони мавжуд. А-ля-прима услубида эса асар намланган қоғоз устига ифодаланилади, бунда тасвир билан бир оз тезроқ ишлашга тўғри келади. Шунини эслатиб ўтиш даркорки, а-ля-прима услубида иш олиб бораётганимизда тасвирни табиатдагига нисбатан анча тўқроқ ишлаш керак, чунки асар қуригандан сўнг анча ранги кўтарилади ва очаради. Акварел билан ишлаш жараёнида “стиратор” (иккита ёғоч рамкаси бир бирининг орасига зич жойлаб, унинг юзасига тортилган қоғозни ортиқча елим ушлаб туради. Бу ўз вақтида гардиш ўрнини босади. Иш бошлашдан аввал қоғоз юзаси дока билан намлаб чиқилади. Акварел билан ишлаш жараёнида юмшоқ (олмахон, бўрсик тукли) мўйқаламдан фойдаланмоқ даркор. Акварелда ҳар хил ёзувлар ёзиш кўпам қўлланилмайди. Чунки акварел ёрқин ранглардан иборат бўлганлиги учун мойбўёқдан кескин фарқ қилади. У сувли юпқа қатлам ҳосил қила олади. Ўз ранги устидан қайта бошқа ранг қўйилса беркитиши анча қийинлашади

Назорат саволлари:

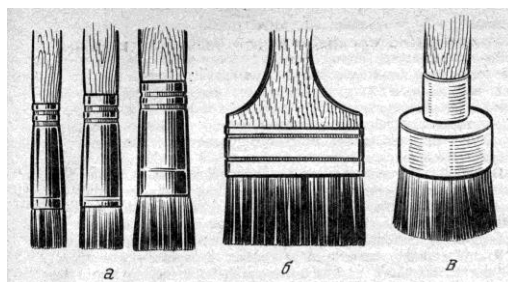
1. Акварел қандай бўёқ тури?
2. Акварел рангтасвир қачон вужудга келган?
3. Акварел таркиби нималардан иборат?
4. Акварел турларини санаб ўтинг.
5. А-ля-прима қандай услуб?

Амалий машғулотлар:

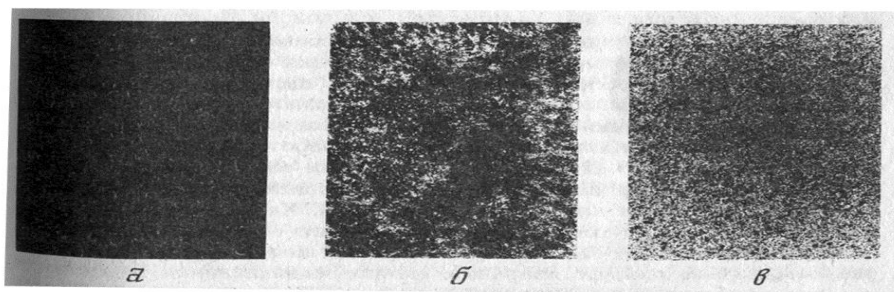
1. Акварел ёрдамида кичик этюдлар бажариш.
2. Акварелда ишлаш техникасидан фойдаланган ҳолда турли қоғозларда машқлар бажариб келиш.

2.2. Гуашь билан ишлаш.

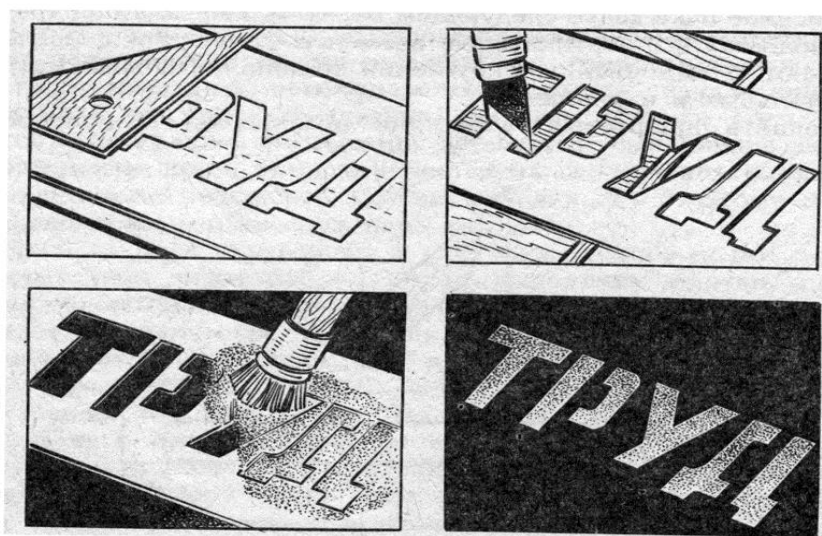
Гуашь - кўпроқ байрамона безаш ишларида фойдаланишга мўлжалланган. Гуашь қоғоз, картон, ёғоч, турли газламалар каби ашёларни бўяшда, ҳар хил расмлар билан

безашда ишлатилгани учун алоҳида ўз ўрнига эга. Гуашь билан ишлашда турли мўйқаламлар, пьеро ва трафаретлардан фойдаланилади. Акварел сингари гуаш сув билан суюлтирилади. Сув қўшиш натижасида ўз суяклигини ўзгартириб боради. Қуюқ килиб эритилган гуашь пигменти

ёрқинлик ўтказмайди. Гуашь билан ишланган тасвирни ёки текисликни яна гуашь билан ёпиш мумкин. Гуашь таркибига белила қўшилган бўлиб ранг қуриганида очариш хусусиятини беради. Бунини ранг тайёрлаганда кўзда тутиш лозим. Гуашьдан хоналарнинг ички қисмларини безашда фойдаланиш

мумкин. Биноларнинг ташқи қисмларини бўяш тавсия қилинмайди чунки гуашь намликдан қўрқади. Шуни ҳам эсда тутиш керакки устма уст бўялган вақтда устки ранг остидаги рангни эритиши мумкин ва аралашиб кетишига олиб келиши мумкин. Шунинг учун остки ва устки қатламдаги бўёқ таркибига елим қўшиб ишлатиш тавсия этилади. Қуюқ қилиб ишланган бўёқ агар қўпроқ елим қўшиб юборилса доғ бўлиб қуришига ва сўнгра ажралиб ёки ёрилишга ҳам олиб келади. Меъёрида елим қўшиб ишлатиш мақсадга мувофиқ ва яратилган барча асар ёки турли хилдаги тасвирлар анча узоқ муддат сақланиб қолишини олди олинади. Гуашь акварел билан қўшиб ишланганда қизиқарли натижага эришиш мумкин. Акварелда ишланган тасвирни кейинчалик гуашь ёрдамида нозик чизиқлари ва ёруғ сояларини бемалол ранг устидан бўяб бойитиш мумкин.

Гуашьни ашёга бир хилда текис суртиш учун махсус мўйқаламлар – флейцлардан фойдаланилади. Гуашьни ашёга қаттиқ мўйқаламда, бўёқларни қуригани устидан кетма-кет ҳар хил рангларни урилса ёки сепилса ажойиб

тасвир ҳосил бўлиши мумкин. Гуашьдан яна ҳарфлар ёзишда кўп қўлланилади. Тезлик билан турли шиор ва тадбирлар учун ёзувлар керак бўлганида гуашь расом безатувчига жуда асқотади, чунки гуашь тез қуриш хусусиятига ҳам эга.

Назорат саволлари:

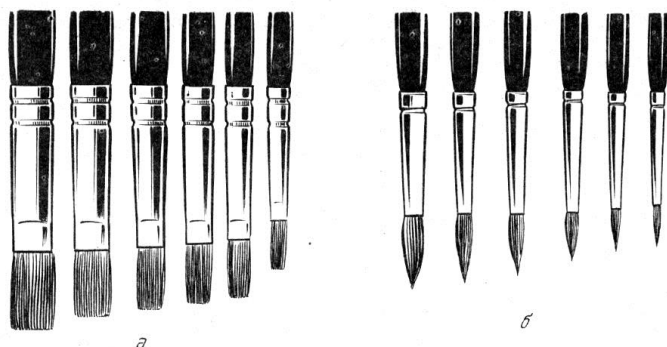
1. Гуашь қандай ашё?
2. Қаерларда ишлатишга мўлжалланган?
3. Белила қўшилган гуашь қандай хусусиятга эга?
4. Гуашьга елим қўшиб ишлаш мумкинми?
5. Гуашь билан ишлашда қандай асбоблардан фойдаланилади?
6. Гуашьга қандай ашёлар қўшиб ишлатиш мумкин?

Амалий машғулотлар:

1. Гуашь бўёғида декоратив кичик натюрморт ишлаш.
2. Трафарет ёрдамида хусниҳат ёзиш.
3. Перо ва мўйқалам ёрдамида машқлар бажариш.

2.3.Мойбўёқ билан ишлаш.

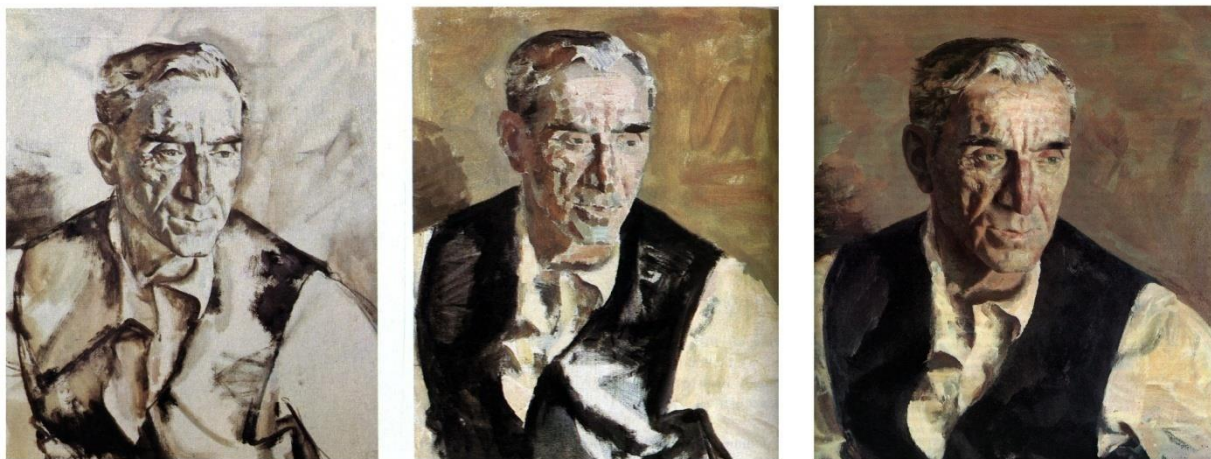
Мойбўёқ билан ташқи ва ички бўяш ишларида, бадиий безашда ишланади. Бўёқ секин қуриши билан бирга рангларнинг бир-бирига оҳиста ўтиб боришида катта рол ўйнайди. Қуриганидан

кейин ранг ўз кўринишини сақлаб қолади ва узоқ муддат сақланиш хусусиятига эга. Мойбўёқ ҳайвон юнгидан тайёрланган мўйқаламлар билан (№2 - №22) ишланади. Нозикроқ ишларда колонок мўйқаламларидан фойдаланиш лозим (№1 - №16). Бундан ташқари юмшоқ юнгли валиклар ва сепиш мосламалари билан ҳам бўяшда фойдаланиш мумкин. Мойбўёқ билан

ишлаганда шуни эътиборга олиш керакки, бўёқлар устма - уст қўйилганда остки қатламни ёпиш учун белила, кобальт, қадмий, хром окиси ва бошқа бўёқлар билан катта ва кичик доғларни бемалол ёпиш мумкин.

Аввало асар яратиш учун холст тайёрлаб, иш жараёнида рассом учун ок белиладан то қора ранггача бўлган ранглар жилосини жамлаб олиш керак бўлади. Мато устига махсус қоплама суртиб, уни текис ҳолатга келтирамыз. Қопламанинг асосий вазифаси холст юзасига мойбўёқ таркибидаги ёғларни ўтказмасдан ифодаланишидир. Органикойна ёки фанердан “палитра” тайёрлаб, иш бошлаймыз. Мойбўёқ билан ишлашда асосан туки каттик бўлган мўйқаламлардан фойдаланиш керак. Дастлабки тасвир оддий композицион ечимга эга бўлган тасвирдан бошланади. Холст устига тасвир қалам билан эмас, балки краскани суюлтирган ҳолда енгил ифодалаб оламыз. Асар яратилаётганда соя ва ёруғлик кесимидаги тасвирлар ифодаланилади. Кўпинча рассомлар холст тайёрлаб олганидан сўнг тасвирни асосан кўмир қаламчаси орқали чизиб олишади. Тасвирни чизиб бўлганидан кейин

кучсизлаштирилган елим (желатин) ёки сигир сутига сув қўшиб суртиш орқали кўмир кукуни олиб ташланади. Ундан ташқари кейинчалик тасвирга ҳалақит бермайдиган ранглардан, масалан умбра рангидан суюлтирилган ҳолда чизиб олиш ҳам мумкин. Нейтрал ранглардан фойдаланилса яхши бўлади. Мойбўёқ билан ишлаганда бўёқлар ишланаётган ашёнинг ўзида,

яъни тасвир бажарилаётган текисликда аралаштирилмайди, балки махсус тайёрлаб олинган палитрада тайёрланади.

Назорат саволлари:

1. Мойбўёқ қаерларда ишлатилади?
2. Қандай бўёқ турига киради?
3. Бўёқлар устма - уст қўйилганда остки катламни қандай ёпиш мумкин?
4. Асосан қандай мўйқаламлар билан ишланади?
5. Палитрани қандай ашёдан тайёрлаш мумкин
6. Холст нима?

Амалий машғулотлар:

1. Кичик автопортрет ишлаш.
2. Уй шароитида кичик этюд ишлаб келиш.
3. Рангтасвир жанри ҳақида суҳбат.

3.ЮМШОҚ МАТЕРИАЛЛАР БИЛАН ИШЛАШ УСУЛЛАРИ

3.1.Пастел.

Пастел усули қадимдан мавжуд. У ўзининг бошланғич чизмасини юмшоқ материаллардан – сепия, кўмир, сангина ва кўмир қаламдан бошлайди. Аввало бу йўналишда ишлаш учун академик чизматасвир ва рангтасвир асосларини чуқур ўрганиш лозим. Кўплаб рассомлар

бошланғич малакаларини юмшоқ материаллар билан ишлашда ошириб борадилар. Пастел билан ишлашда қаламчаларнинг сонини чегаралаб олиш

керак. Масалан, асосий ранглар қаламларини алоҳида қутига солиб ажратиш керак. Бундан мақсад асарнинг катта уйғунлик кўринишини сақлаб қолиш олдини олишдир.

Аввалига пастелда ишлаш бир оз қийин туюлади, лекин машғулотлар кетма- кетлиги бундай пайтларда ёрдамга келади. Пастелда ишлашда турли усуллардан фойдаланиш мумкин. Қуруқ пастел оддий мел сингари тузилишга эга. Шунинг учун ишланган асарни сақлаб қолиш ва асраш анча қийин.

3.2.Кўмир (уголь)

Асосан пўсти олинган мажнун тол шохчаларини куришти, оловда киздириб куйдирилиб пресланган кўмир тайёрланади. Куйдириш 300 градус хароратда 3 - 5 соат давом эттирилади.

Чизматасвир кўмирини ўзингиз ҳам тайёрлашингиз мумкин. Бунинг учун майда шох таёқчаларини баландроқ консерва темир идишга тик жойлаштирилади. Олов хавосини камайтириш мақсадида қум билан тўлғазилади ва оловда куйдирилади. Куйдириш жараёни 3 - 5 соат давом этади ва кейин темир идишни бир сутка давомида очмасдан совутилади. Яхши куйдирилмаган таёқча кулранг из қолдириб қоғозни тирнаши мумкин. Чизматасвир кўмири илиқ қорамтир рангда бўлиб, холст, қоғоз ва картонга енгил ётади. У тўқ қорадан оч - кулранг тусгача из қолдиради. Чизматасвир кўмири таёқчалари узунлиги 110 мм ва диаметри 4 мм бўлади. Фойдаланиш учун 50 донадан кутичага жойлаштириб ишлаб чиқарилади.

Назорат саволлари:

1. Пастелда ишлаш учун бошланғич чизмасини қандай материаллардан бошлаш лозим?
2. Қуруқ пастел қандай кўринишга эга?
3. Кўмир қаламчалари қандай олинади?
4. Куйдириш жараёни неча соат ва хароратдан иборат
5. Кўмир қоғозда қандай из қолдиради?
6. Чизматасвир кўмири узунлиги ва диаметрини айтинг?

Амалий машғулотлар:

1. Уй шароитида кўмирдан кичик қорамалар ишлаш.
2. Пастел ва унда ишланган асарлардан намуналар муҳокамасини ўтказиш.

3.3.Соус

Пастелнинг бир кўринишидир. Қуруқ , юмшоқ ашё, кўплаб тасвирий усулларда қўллаш мумкин. Соус бошқа чизма ашёларидан ажралиб туради. Қалам тасвир жанрида ишлашда ўзгача жозибадорлигини кўриш мумкин. Чизилаётган қоғоз ёки текислик силлиқ бўлмаган дағал бўлиши унинг янада асарни бой кўринишига сабаб бўлади. Соус маълумки, соусни сувга қориб мўйқаламда қоғозга суртиб тус берилса, сўнгра тасвирни ретушь қаламида

ишланса, ўчирғичдан ҳам унумли, билиб фойдаланилса ҳар қандай ўқув-машқ вазифани намунали ва чиройли қилиб чиқариш мумкин. Тасвирнинг энг ёруғ қисмларини ўчирғич ёрдамида усталик билан ўчириб бўрттирилса, энг тўқ сояларнинг сатҳи қора соус билан бўяб ёпилса иш ҳажм томондан жуда фазовийликни касб этади.

3.4. Сангина-сепия

Қалам тасвирларни ишлашда қўлланилиши ҳам фойдали. У билан ҳар қандай асарни тез ва ифодали қилиб тасвирласа бўлади. Фақат бунинг учун

унинг техникасини мукамал эгаллаш керак. Маълумки, сангинанинг тўқ жигарранг ҳамда қизгимтир жигарранг турлари бўлади. Уларни ҳам тус берилган охрасимон рангли қоғозларда унумли қўллаш мумкин. Сангинани суркатиб сояларнинг катта-катта қисмларини ёпиш имконияти ҳам борлиги иш ривожини тезлаштиради.

Юқорида келтириб ўтилган барча тасвирлаш воситаларида чизиш узок муддатда бажарилади, ҳамда тезкорлик билан ишланадиган қалам тасвирларда бирдек муваффақият билан қўллаш мумкин. Одам қоматини

турли ҳолатларда, вазиятларда, ҳаракатли кўринишларда, интерьер муҳити шароитида тасвирлаш анча мураккаб вазифалардан ҳисобланади. Агар улар тез муддатда ишланиши керак бўлса, тез чизги лавҳалари кўринишида бўлса, бир нечта тасвирни битта қоғоз сатҳида чиройли композицияда жойлаштириб бажариш кўп самара беради. Чунки бунда ҳар бир чизилган, турли ҳолатларда турган одамлар қиёфаси ўзаро солиштириб ишланади. Ўлчамлари бир-бирига мосланади ва шунинг натижасида тасвирлар гуруҳи боғланган мазмун касб этиб бадиий кўринишга эга бўлади.

Назорат саволлари:

1. Соус қандай ашё?
2. Қайси жанрларда кўпроқ қўлланилади
3. Сангина-сепия қандай ашё?
4. Сангинанинг қандай турлари мавжуд?
5. Сангинани қандай қоғозларда қўллаш мумкин?

Амалий машғулотлар:

1. Уй шароитида соусда кичик машқлар бажариш ишлаш.
2. Сангина ёрдамида қоғозда тасвирлар чизиш машқи.

3.5.Графитли қалам

Графит қалами ҳақида 1564 йилларда турли минераллар ҳақидаги кўлёзмаларда ёзиб қолдирилган. Шу вақтга келиб Англияда, Кемберленда графит конлари очилиши билан боғлиқ бўлиб, графитни қаламчаларга кесиш ишлата бошлаганлар. Графит қаламчалари кўлни ифлос қилиб, тез синиб қолиш каби камчилиги бўлган. Шундан кейин графит қаламчаларини

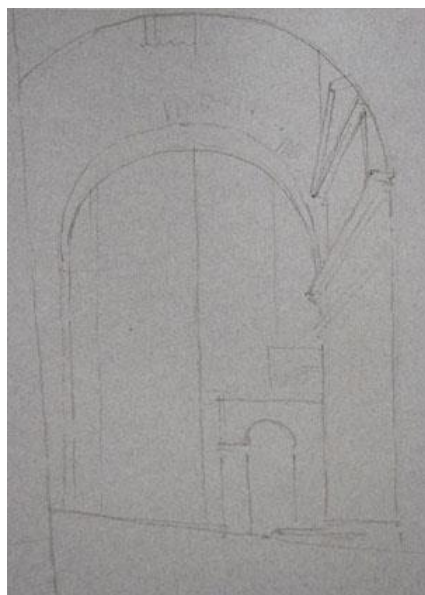

тасмалар билан ўраб, тугагунча ишлатилган. XVIII аср охирида чех И.Гартмурт графитга лой аралашмасини кўшиб куйдириш йўли билан қалам учун стержен (ўзак) тайёрлаган. Шу ҳолда бугунги кунда ишлатилаётган замонавий графит стерженларнинг ҳар хил каттиқликдагилари тайёрланган. Француз олими Н.Контье бир вақтнинг ўзида

графит стерженини такомиллаштириш билан бирга уни ёғоч ғилофга солиб елимлашни таклиф этади. Тез орада Европа мамлакатларида қалам ишлаб чиқариш фабрикаси пайдо бўла бошлади.

3.6.Юмшоқ материал ёрдамида босқичма –босқич ишлаш тартиби:

1- босқич

2- босқич

3-босқич

4-босқич

5-босқич

Назорат саволлари:

1. Графит қалами ҳақида нечанчи йилларда қаерларда малумот қолдирилган?
2. Графитли қалам ҳақида нима дейсиз?
3. Қалам учун стерженни ким ўйлаб топган?
4. Стерженни ким қандай такомиллаштирган?

Амалий машғулотлар:

1. Уй шароитида кўмидан кичик қорамалар ишлаш.
2. Пастель ва унда ишланган асарлардан намуналар муҳокамасини ўтказиш.
3. Пастелдан фойдаланиб кичик асар яратиш.

IV-БОБ КИМЁВИЙ АШЁЛАР БИЛАН ИШЛАШ УСУЛЛАРИ.

АЭРОГРАФИЯ

1.Паралон, оракал, оргстекло, акрил ва пенопластнинг ашё сифатида ишлатилиши

1.1.Паралон.

Паралон юмшоқ синтетик ашё бўлиб кўпроқ мебель ишлаб чиқариш саноатида ва текстил саноатида қўлланилади. Паралон 10мм дан 150мм гача қалинликда тайёрланади. Мебель ишлаб чиқариш саноатида ҳар хил диванлар, стуллар ишлаб чиқаришда жуда кўп фойдаланилади. Текстил саноатида матраслар, кўрпа-тўшак ва либосларнинг елка қисмини кўтариш ёстиқчалари ишлаб чиқаришда фойдаланилади.

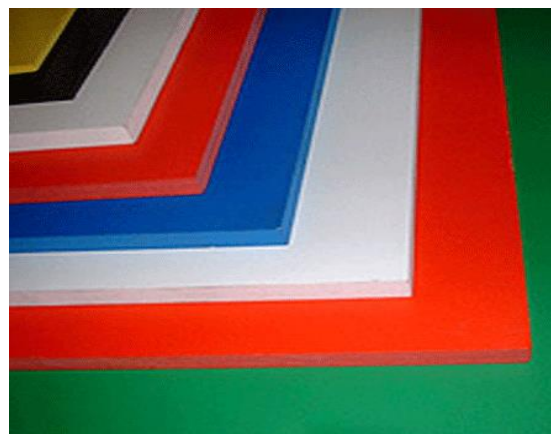
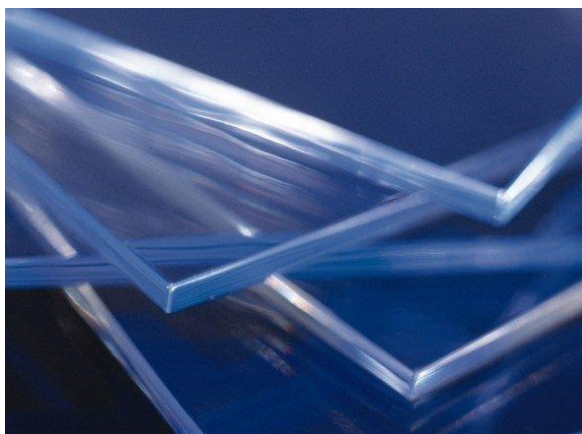
1.2.Оракал.

Оракал - бу бир томони ўзи ёпишиш хусусиятини берувчи рангли плёнка ашёдир, бу ашёдан ҳозирги кунда кенг фойдаланиб келинмоқда, оракал реклама маҳсулотларидан бири бўлиб ундан ҳарфлар кесиб деворий стендлардаги ёзувларда фойдаланиш мумкин. Яна умумий маълум бир текис доскаларнинг фони сифатида фойдаланса ҳам бўлади.

1.3. Оргстекло, акрил – бу ашёлар ҳам кимёвий усулда тайёрланган бўлиб, улардан рекламада ва уй шароитида ҳам фойдаланилади. Реклама маҳсулотларини тайёрлашда оргстекло ва акрилдан турли чироқли кутилар, бўртма ҳарфлар, рангли стендлар, тагликлар, ва деворий декорацияларда фойдаланиш мумкин. Уй интерьерларида оргстекло ва акрилдан турли жиҳозлар кўринишида ва шифтларнинг дизайнида ҳам ишлатилмоқда.

Оргстекло ва акрил пластик эгилувчанлик хусусиятига эга бўлиб, қиздириб эгиб, ёки турли шакллар қолипига солиниб совутилса ўша шакл ҳолатида қотади. Акрил турли рангларда ишлаб чиқарилади ва реклама йўналишидаги зарур ашёларидан биридир.

Оргстекло ва акрилнинг рангбаранг кўринишлари

Назорат саволлари:

1. Паралон қандай ашё?
2. Оракал нима?
3. Оргстекло ва акрил ҳақида нималарни биласиз?
4. Асосан қаерларда кимёвий ашёлардан фойдаланиш мумкин?

Амалий машғулотлар:

1. Кимёвий ашёлар билан яқиндан танишиш.
2. Турли реклама агентликларига инрдивидуал ташриф буюриш.
3. Ташриф натижалари ҳақида қисқача реферат тайёрлаш.

1.4. Пенопласт.

Пенопласт - синтетик ашё бўлиб, унча катта бўлмаган ҳажмдаги тахтачадан иборат бўлиб, 70-100 мм қалинликда қуйилади. Баъзан бу ашё блоклаб ишлаб чиқарилади. Бадиий ифодалар яратишда ПС-4, ПХВ ва ПС-1 дан фойдаланилади.

Пенопластдан ҳарф яшаш ўймакорлик ва турли рельефлар яратишда қўл келади. Унинг осон кесилиши ва елимланиши бадиий безакчилик саноатида кенг қўлланишига олиб келди. Пенопласт қалин тахтача бўлсада, нихром сими ва латир (электр манбасини созловчи) воситаси орқали керакли қалинликда кесиб олиш мумкин. Бунинг учун тарх тахтаси устига икки томонига штир ўрнатиб, унга нихром сими тортиб, латир трансформатори билан симга электр қуввати берилса, у эриб кесилади. Юпқа пенопластларни канцелярия пичоқлари ёрдамида ҳам кесиш мумкин.

Пенопластда бирор тасвирни кесишдан аввал ҳомаки тасвир тайёрлаш керак бўлади. Ҳомаки тасвир асосан лойдан ёки энг қулай булган ашё пластилиндан бўртма усулда тайёрлаб олинади. Тасвирни калька қоғозига чизиб, сўнгра қоғознинг орқа томони юмшоқ қалам билан бўялади ва пенопласт устига бўялган томони билан қўйилиб, қайта чизиклар устидан яна

босиб чизилади. Чизилган тасвир камчиликлари қайта кўриб чиқилганидан кейин пенопласт аста секин ўйилади. Бунда ўткир пичоқчадан фойдаланилади. Ўйиб олинган тасвирдаги ошиқча камчиликлари майда пенопласт бўлаklarини қайта ёпиштириш ва олиб ташлаш йўли билан тўғриланади. Пенопласт ПВА елими билан жуда яхши елимланади. Пенопластдан тасвир ёки ёзма манба яратиладиган бўлса улар кесиб олиб, кесилган ерлари яхшилаб жилвирланиши даркор. Сўнгра ПВА елими билан елимлаш имконига эга бўламиз. Елим қуригандан сўнг исталган рангда бўялади.

Назорат саволлари:

1. Пенопласт қандай ашё?
2. Пенопластдан нималар яратишда фойдаланилади?
3. Пенопластни қандай кесиш мумкин?
4. Қайси елимдан фойдаланилади?

Амалий машғулотлар:

1. Кимёвий ашёлар ҳақида ашёвий далиллар йиғиб келиш.
2. Дарс давомида кичик машғулот ўтказиш.

2. ФОЛЬГА

Фольга лотин ёзувида “Fulgur” деб ёзилади ва таржима қилганда “чақмоқ” ёки “ялтироқ” деган маънода келади. Фольга юпқа ва эгилувчан қоғозлардир. Алюминий ва мис қоғозлари декоратив безак ишларида қўлланилади. Фольгани тайёрлашда – олтин, кумуш, кўрғошин, темир ва алюминийдан кимёвий кукунларидан

фойдаланилади. Аввалига фольга жуда қадрли ва бебаҳо маҳсулот ҳисобланган бўлса бугунги кунда турли кимёвий рангли пудралар, рангли елим қоғозлар яратилгани учун фольгага бўлган эҳтиёж анча сусайган. Фольга сўзи темир ва темир қуймаларига нисбатан ишлатилмайди. Фольгани юпқа тунука вароқ ёки станиоль деб аташ ҳам мумкин. Фольга ашёси ўзининг ўта ялтироқлик хусусияти билан ажралиб туради. Оригами ишлашда фольга унчалик яхши натижа беравермайди, чунки унинг майда синувчанлик

хусусияти макет ва фигураланинг ишланишига ҳалақит беради. Катта фигуралар ишлаганда эса тез йиртилгани сабаб ноқулайликлар туғдиради. Фольгани қурилиш моллари дўконларидан харид қилиш мумкин. Асосан эни 44 см га тенг бўлган ўрамда фольгалар ишлаб чиқарилган.

Назорат саволлари:

1. Фольга сўзи нима маънони билдиради?
2. Тайёрлашда қандай кимёвий унсурлардан фойдаланилади?
3. Қандай хусусиятга эга?

Амалий машғулотлар:

1. Фольгадан фойдаланиш усулларида машқлар бажариш.
2. Ашёвий далиллар йиғиш.

3. ФОМЕКС

ПВХ – Поли Винил Хлорид кимёвий ашё туридир. Бу ашё асосан реклама, қурилиш, интерьер ичида ва ташқарисида турли тасвир кўриниши асоси бўлиб хизмат қилади. ПВХ материали енгил ва мустаҳкам. Устки қисми универсал тузилишга эга. Устки қисмига ранг бериш ва нусха босиш мумкин. Штамплашда, ўйма усулларда ва кесиш ишларида ҳам яхши натижалар беради. Бугунги кунда ПВХ материалидан реклама тайёрлаш ишларида ашё сифатида асосий материал ҳисобланади. ПВХ 1835 йилда ихтиро қилинган бўлсада ишлаб чиқариш соҳасида ўтган асрнинг ўрталарида ўз ўрнини эгаллади. Бугунги кунда эса Фомексга талаб

жуда катта Чунки бу материал билан кесиш ва букиб ишлаш анча осон ва кулай. Елимланиши ва куриши тез амалга ошади. ПВХ этилендан иборат бўлиб, нефт маҳсулотининг 40% хлор ва 60% ковурилган туз синтези боғланишлари бўлиб оқ кукун кўринишида бўлади. Оқ кукунга турли стабилизаторлар қўшилиши орқали ПВХ материали рангли ва каттиқ тусга киради.

ПВХ – (фомекс) ашёсидан тайёрланган оддий қути кўриниши.

Назорат саволлари:

1. Фомекс қандай ашё тури?
2. Фомексдан қаерларда фойдаланилади?
3. ПВХ фомекс қандай тузилишга эга?

Амалий машғулотлар:

1. Фомексдан фойдаланиб буюм макет машқларини.
2. Ашёвий далиллар йиғиш.

4. АЭРОГРАФИЯ

Аэрография — графика санъатининг бир туридир. Текислик юзасида сиқилган ҳаво билан суюқ бўёқ ёки кукун сепиш учун восита сифатида аэрографлардан фойдаланилади. Шунингдек бўёқ пуркашда кенг фойдаланиш мумкин. Турли ранглар таркиби билан рангли чизмалар ва асарлар яратишда, аэрография йўналишида ишлаш билан бир қаторда янги санъат турлари ривожланишига катта хисса қўшиб келинди. Энди рассомлар,

таксидермия, моделлаштириш, тўқимачилик саноатида, деворий расмлар, инсон танасига чизгилар (татуаж) санъати, ёдгорликлар ва ўйинчоқларнинг безатилишида, асбоб-ускуналар, турли бино фасадлари безатишда Аэрограф ускунаси ишлати орқали турли композициялар яратишмоқда.

Кўпинча автомобиллар, мотоцикллар ва бошқа техникаларда ҳам аэрография асбоб-ускуналаридан суратлар чизиш учун фойдаланилаётган рассомларни учратиш мумкин. Сиёҳ юпка қатлам туфайли юзада силлиқ чиқиш имкониятини беради ва бундай ранг силлиқ ўтишлар туфайли катта ҳаяжон каби ажойиб манзарали тасвирларга эришиш мумкин. Тасвир

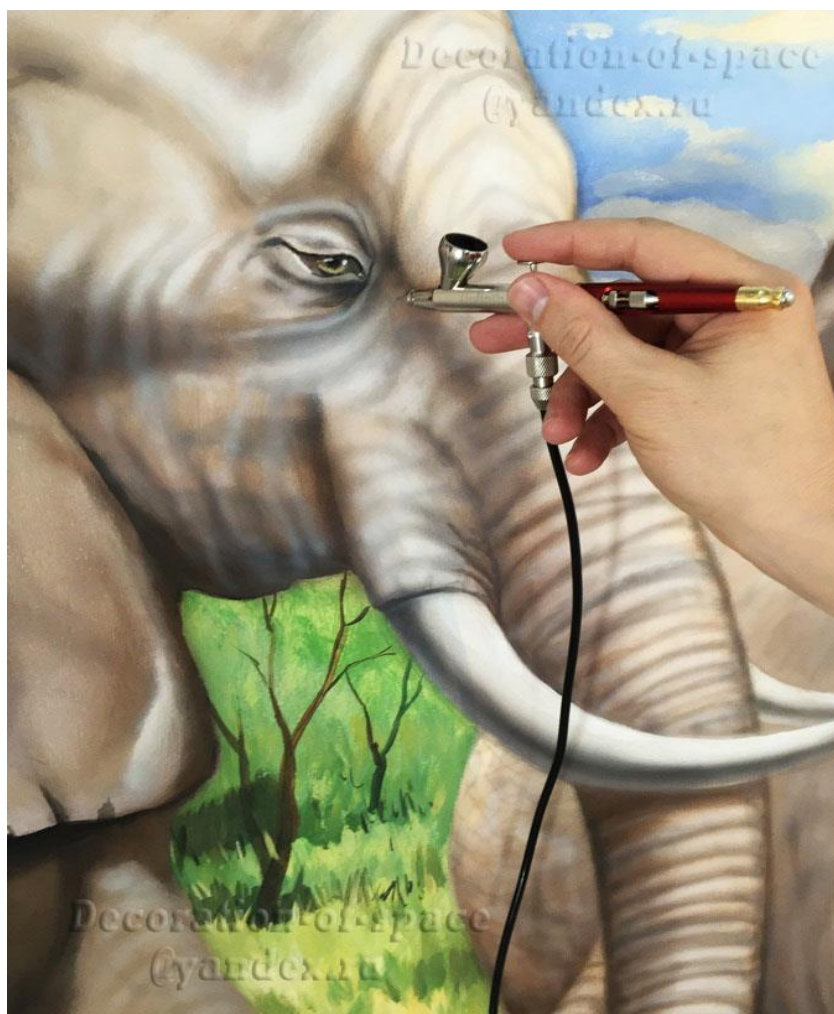

фотографик реализм йўналишида, силлиқ мато юзасида идеал асар ҳосил қилади. Аэрограф орқали турли ҳаракатлар амалга оширилиши натижасида нозик ишлаш усули орқали дизайнни мураккаб кўринишга олиб келиш мумкин. Бевосита аэрографни амалиёт чоғида турлаш усулига кўра назорат қилинади ва ранглар рангбаранглиги ошиб боришига эришилади.

Аэрограф ҳавоси фақат бир йўналишда тепки ҳаракати томонидан амалга оширилади. Аэрографнинг турли пуркагич тўпламлари мавжуд. Улардан

фойдаланиш амалий машғулотлар давомида кенг ўрганилади. График рассом асар яратишдан аввал керакли анжомларни тайёрлаб олгач, ишга киришиш учун аввало юз қисмини ҳимоялаши шарт, чунки ранглар ҳаво пуркагичи орқали ўтади ва текислик юзасига ётади. Аэрограф билан ишлашда энг керакли ашё калька ва резина елимидир.

Текисликда тасвирни қалам ёрдамида чизиб олгач унинг устидан калькани резина елими суртиш йўли орқали ёпиштирамиз. Резина елимининг қуриш хусусияти секин бўлгани учун бирламчи ҳаракатларни тезлик билан бажариш лозим. Ранглашда аввал оч рангдан тўқ рангларга қараб секин асталик билан навбатма-навбат ўтиб борилади. Бу амал рангларнинг устма уст пуркаш йўли билан қопланишида асосий вазифани бажаради.

Назорат саволлари:

1. Аэрографлардан қандай фойдаланилади?
2. Бўяш қандай амалга оширилади?
3. Ишлаб чиқаришнинг қандай соҳаларида аэрография санъатидан фойдаланиш мумкин?
4. Аэрограф билан ишлашда қандай ашёлар ёрдамчи ҳисобланади?

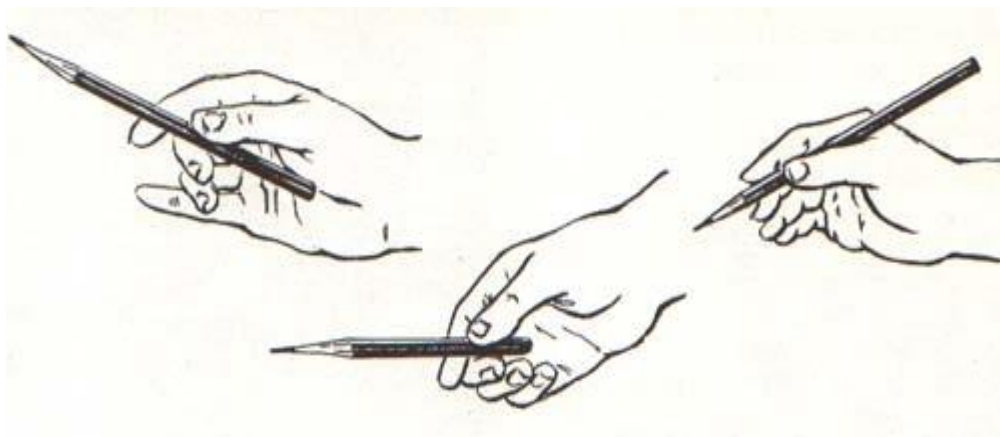
Амалий машғулотлар:

1. Аэрограф қурилмаси билан танишиб чиқиш.
2. Аэрография санъатига боғлиқ ашёвий далиллар йиғиш.
3. Аэрограф билан машқлар бажариш.

5. ҚАЛАМЛАР ВА УНИНГ ТУРЛАРИ

Қалам ҳар бир соҳада керак. Тасвирий санъатни ва қўяверинки барча чизмаларнинг асосида қаламнинг иштироки муҳимлигини биламиз.

1846 йили ўн етти қаттиқлик даражасидаги такомиллашган қалам ишлаб

чиқарилди ва ишлатила бошлади.

Қаламнинг учта асосий гуруҳи: қора графитли, сиёҳ қалам ва рангли қаламлар ишлаб чиқарилади. Улар қаттиқ ва юмшоқ; Т, МТ, М чет элда эса - Н, НВ, В ҳарфларда, олдинга рақам кўрсатгичи билан жами 15 гуруҳда белгиланади.

Қаламларни мақсадли ишлатилишига қараб мактаб ўқувчилари учун, девонхона, чизмачилик ва чизматасвир турлари (дунё бўйича 370 га яқин турда ва 70 дан ортиқ рангли қаламлар) ишлаб чиқарилади.

Бугунги кунгача Россия давлатида «Конструктор», «Орион», «Маяк», «Светокопия», «Люмограф», «Архитектор», «Смена», «Комсомолец» номларда қаламлар ишлаб чиқарилиб келинмоқда. Бундан ташқари Хитой давлати ҳам бир неча турдаги қаламларнинг замонавий кимё технологияси асосида ишлаб чиқара бошлади. Масалан: маҳсус гелли, маркер, стерженли ва ҳ.к...

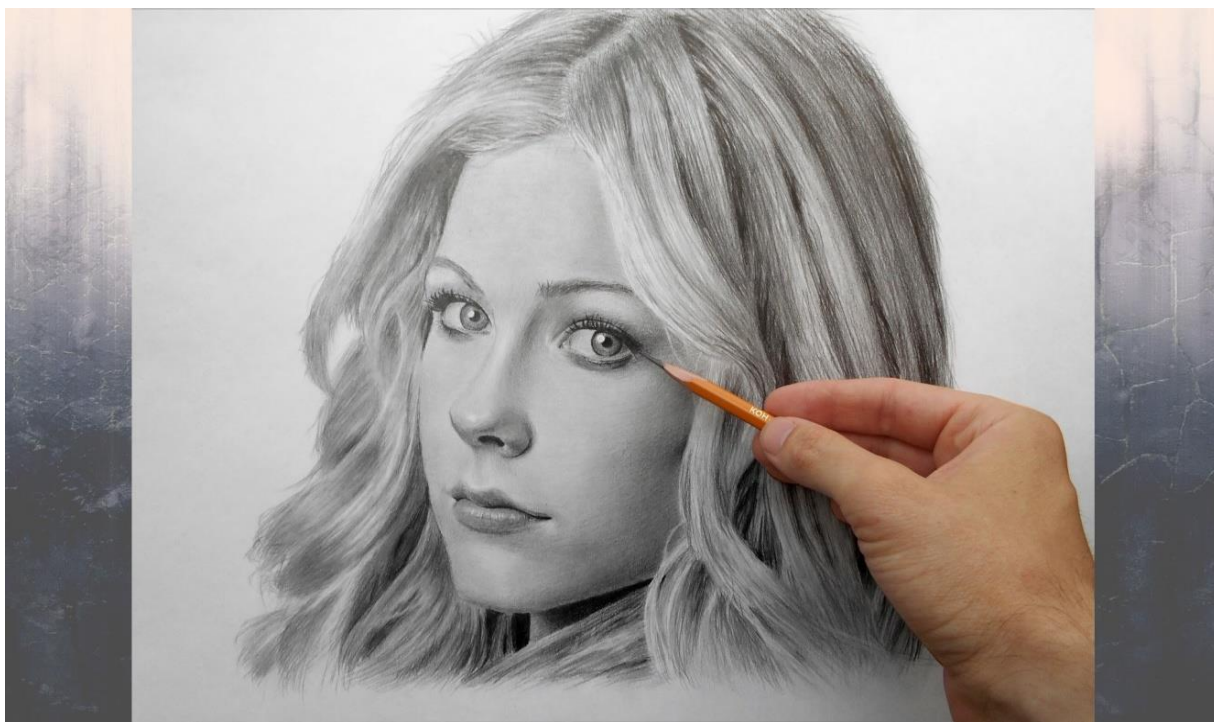

Қалам юмшоқлик даражаси М (мягкий) ҳарфи билан белгиланиб, 2М, 3М ва бошқа турларда. Катта М ҳарфидан олдинги сон қаламни қаттиқ, юмшоқлигини билдиради. Қаттиқ қаламлар Т (твёрдый) ҳарфи билан белгиланади, 2Т, Т га нисбатан қаттиқроқ, 3Т 2Т га нисбатан янада қаттиқроқ ва шу кабиларда. Одатда чизматасвир ўртача юмшоқликдаги қалам билан (ТМ ёки М) бошланиб, кейинчалик 2М ва 3М рақамли юмшоқроқ қаламда давом этирилади. Қалам танлаш қоғоз сифатига қараб ва рассомнинг ўз олдига қўйган ижодий вазифасига боғлиқ. Масалан, тез ишланадиган ҳомаки чизматаствир учун юмшоқ қалам ўнғай, узоқ муддатли чизматасвир ярим ватман қоғозга Т ёки ТМ қалам билан штрихлашни бошлаш мумкин. Силлиқ

қоғозга юмшоқ қалам, ғадир - будирлироқ қоғозга ўртача юмшоқликдаги 2М қалами ишлаш учун ўнғай бўлади. Оддий қаламлардан ташқари «Ретуш» қалами ҳам ишлаб чиқарилиб, Италия қаламини эслатади. «Ретуш» қалами тўрт номерда: №1 – жуда юмшоқ, №2 - юмшоқ, №3 - ўртача қаттиқ, №4 - қаттиқ турлари мавжуд. «Ретуш» қалами стержени майдаланган қайин дарахти кўмири, лой ва унча кўп бўлмаган газ қуруми аралашмасидан тайёрланади. «Ретуш» ёғли қора ранг беради ва яхши қорайтириш хусусиятига эга. Бу қаламлар узоқ муддатли чизматасвир учун яроқсиз бўлиб

ўчиргичда ўчирилган жойини ретуш билан ишлаб бўлмайди. «Ретуш» қаламида бажарилган чизматасвирни фиксатив билан мустаҳкамлаш шарт эмас. «Ретуш» қора қаламидан ташқари яна «Живопись» 2Т, 4М маркали рангли қаламлар ҳам ишлаб чиқарилади. Рассомлик амалиётида картон ишлашда (композиция учун ёрдамчи чизматасвир) «Маркировочный», «Столярный» қалами графити узунлиги билан ўнғайлидир.

Назорат саволлари:

1. Қалам нечта гуруҳдан иборат?
2. Қалам турларини санаб ўтинг?
3. Қандай кўрсаткичлар билан белгиланади?
4. Қалам номларини айтинг?
5. Ретуш қалами ҳақида нималарни биласиз?

Амалий машғулотлар:

1. Қалам ҳақида маълумотлар йиғиш.
2. Қалам турларидан фойдаланиб ихтиёрий чизмалар чизиш.
3. Уй шароитида қаламда автопортрет ишлаш.

6. ТУШЬ БИЛАН ИШЛАШ

А) Тушь билан ишлашда нималар муҳим:

1. Акрил бўёқлари (албатта турли рангларда бўлиши мумкин).
2. Graphigum (тушьда ишлашдан аввал чизманинг керакли жойларига суртилади; кейин тушьда бўяш тугагач резина билан тозаланса “Graphigum” суртилган жойлар оқлигича қолади).

3. Оқ тушь.
4. Қора тушь.
5. Оқ акрил.
6. Қисқичлар (қоғоз ёки тағ асосни маҳкамлаш учун)
7. Турли қалинликда плакат перолари.
8. Турли таёқчалар.
9. Мўйқаламлар(турли катталиқда).
10. Автоматик қалам 0.5 + графитлар.
11. Турли ўчирғичлар (юмшоқ, тоза ўчириш учун, доғ қолдирмай ва дағаллантормайдиган).

12. Тампонлар, қоғоз салфеткалар ва хоказо. (пероларни тозалашда, мўйқаламлар ва таг асосдаги сув намлигини шимиб олиш учун).

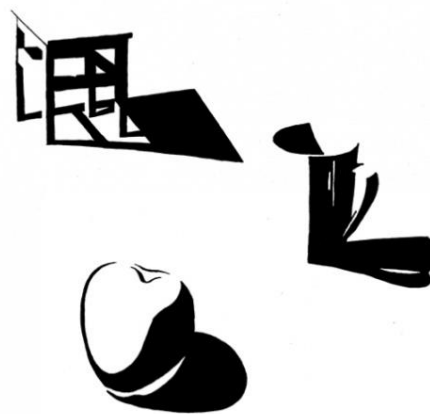
13. Сув ва тушь учун идишлар.

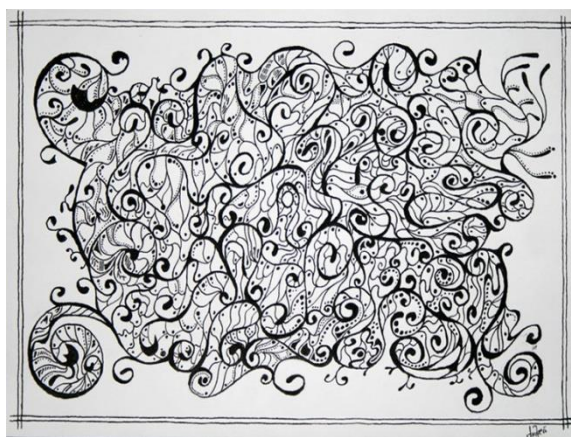
14. Оддий қаламлар.

16. Пичоқча ва қолган барча (мел, пастель, акварель, «наждачка», циркуль, рангли қоғоз, маркерлар, ручкалар ва хоказо...) керакли жихозлар.

Б) Чизиш асослари.

Асосан тушь билан ишлаганда таг асос қилиб қоғоз танланади. Қоғоз юқори сифатли бўлиши лозим, ўртача дағаллик, қалинлик даражаси (ватман сингари) каби. Юпқа қоғозлар фақат қораламалар учун керак

бўлади холос. Перода ишлаганда юпқа қоғоз тирналади. Перонинг ичини ҳам кипиқ билан беркитиб қўяди ва сиёҳ келиши қийинлашади. Юпқа қоғоз тез намланади ва букланиб кетади. Тушда чизишда “нам акварель” усулида ишланса акварель қоғозининг қалин тури яхши натижа беради.

7. ЧИЗҒИЧЛАР

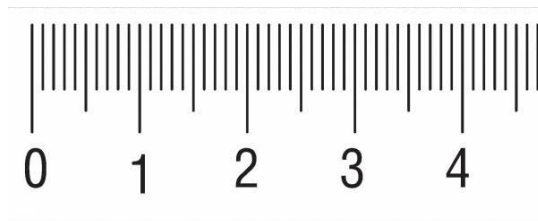
Тагликка чизғични кўйган холда ўлчамини тўғрилаб олиб, узунлигини, бурилиши ва туриш ҳолатини аниқлаган холда чизиқ чизишни бошлаш мумкин. Оддий, сантиметрларга бўлинган, ишлаш жараёнида унинг ўрни жуда муҳим бўлган қулай ва содда ўлчаш асбоби бу - чизғичдир.

График рассомнинг асосий иш қуроли чизғич, чунки аввалги графиклар каби ҳозирда ҳам бу ашёдан кенг кўламда фойдаланилади. Тарихчиларнинг айтишича сантиметр ва миллиметр ўлчамли чизғичнинг пайдо бўлганига 200 йилдан ошган. Бу фикр Помпейнинг археологик қазилмалари даврида олимлар томонидан айтиб ўтилган.

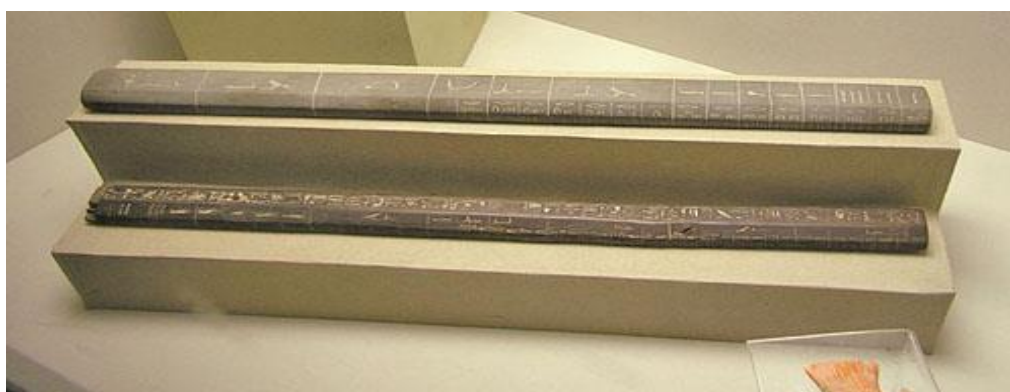
Аввалига ёғоч чизғичдан олимлар фойдаланишган ва кейнчалик аста секин талаб кўпайган сари оммалашиб борган. XIX асрнинг бошларида чизғич мактаб синфларида дарс ўтиш учу нашё сифатида ишлатила

бошланди ва 1812 йилда чизғичлар харбий соҳада Россия давлатига кириб келди. 1899 йилда эса турли чизғичлар ишлаб чиқариш бошланди. Бу даврда

олим Д.И. Менделеевнинг ташаббуси катта бўлди ва ҳозирги кунгача оддий мактаб ўқувчисидан тортиб то етакчи меъморларгача чизғич ва метрлардан фойдаланиб келмоқдалар.

Чизғичлар хилма хиллиги ва ўларнинг кўриниши.

Каир музейи. – Қадимги Миср пирамидаларида ишлатилган чизғичлар.

Логарифмик юмалоқ чизғич.

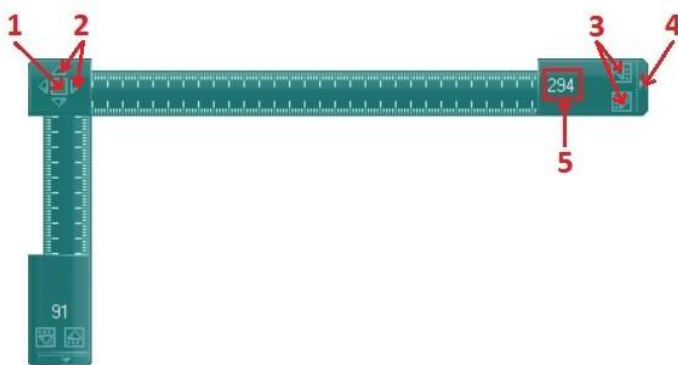

Логарифмик цилиндр чизғич.

Оддий 15см.лик содда чизғич.

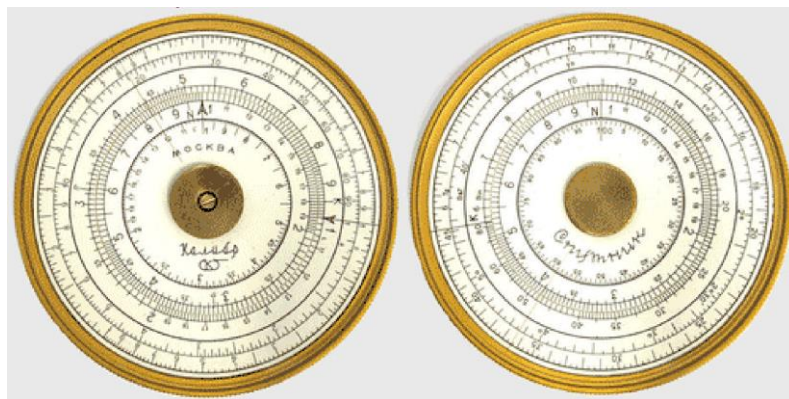

Экран чизғич.

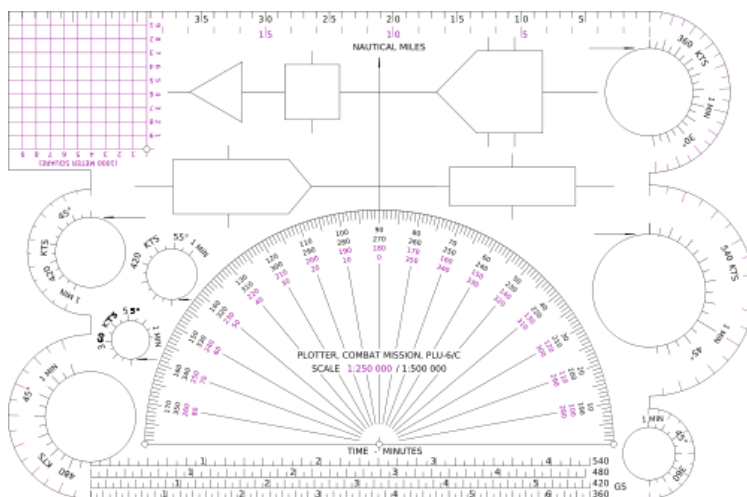

Учбурчак чизғич.

Дискли логарифмик чизғич.
Спутник.

Ҳарбий зобитлар чизғичи.

Назорат саволлари:

1. Тушъ билан ишлашда нималар муҳим?
2. Тушъда чизиш учун асосан қандай асос танланади?
3. Тағ асос қандай бўлиши лозим?
4. Тушъда яна қандай усулда ишлаш мумкин?
5. Чизғич билан ишлашни тушунтириб ва кўрсатиб беринг?
6. Чизғичлар турлари ҳақида айтинг?

Амалий машғулотлар:

1. Тушъ билан ишлаш ҳақида маълумотлар йиғиш.
2. Тушъдан фойдаланиб ихтиёрий чизмалар чизиш.
3. Уй шароитида тушъдан фойдаланиб ихтиёрий машқлар бажариш.

ХУЛОСА

“Материалшунослик” фани Республикамизда бадиий таълим ислохотларини янада чуқурлаштириш, малакали мутахассис рассом (дизайнер) кадрлар тайёрлаш борасида уларнинг касбий хусусиятларни ривожлантирувчи, шунингдек, иқтидорли, ижодкор рассом (дизайнер) кўникмаларини ўзида намоён қилувчи ва соҳага қизиқиш уйғота олувчи, маҳсулот ғилоф конструкциясининг композицион қурилишини ва унда ишлатилаётган замонавий ашёлардан фойдаланишни ўргатувчи фан сифатида зарурият катта. Фанни ўрганишдан мақсад бўлғуси ижодкор ҳозирги замон тасвирий санъати ва замонавий дизайннинг янги - янги поғоналарини эгаллаш, яратилган ҳар бир конструкцияда графика ва ашёнинг таъсирчанлигини англаш, хис этиш ва унинг бадиий ғоясини ошириш, ривожлантириш йуналишларини белгилаб олиш бўйича амалий билимларини шакллантиришдан иборатдир.

“Материалшунослик” фанида турли ашёларнинг барча элементларини бир бутунга бириктириш, унинг ғоясини акс эттириш, бўлажак мутахассис машқлар бажариш жараёнида керак бўладиган маҳсулот турлари, унинг

қонунлари, композиция усуллари ва техник воситалари ҳақида билимга эга бўлади. Нафақат амалий жиҳатдан фойдали, тежамкор, технологик ва техник мукаммал конструкциялар яратишни, балки яратилаётган буюмга эстетик, гармоник жиҳатдан бадиий мукаммал шаклларини излаш, бир бутуннинг ва унинг қисмларининг ўзаро муносабатлари, ранглар уйғунлиги, хуснихатни ғилофга мослиги ва нисбатлари ҳақида тушунча беришдан иборат. Амалий машғулотлар бажариш орқали материалшунослик фанини ўзлаштириб борилади. Айнан амалий машғулотлар орқали талабалар ўзларида турли ашёлар билан ишлаш ва улардан фойдаланиш йўллари топади. Ўз яратаётган асарини дарс давомида чуқур ўзлаштириб боради ва келгусида материалларни хис қилишни ҳам ўрганади.

“Материалшунослик” фанидан талабалар ғилоф конструкциясини яратишда дизайн санъатининг ўзига хос хусусиятларини англаш, ҳомаки чизгилар, турли хил конструкциялар, табиат манзаралари, танланган мавзуга доир бажариладиган этюдлар, мавзу доирасида ғилофда композицион ифодалиликка хизмат қилувчи тасвирий ашёлар, композицион муҳит ташкил этувчи атрибутлар сингари замонавий ашёлар жамлаш, рассом-дизайнер томонидан бажариладиган тасвирий асар сифатида шаклланишидаги қонун қоидаларини ўрганиш ва ижодкор сифатида унга бўйсунуш, рассом санъаткор сифатида эса ишлаб чиқариладиган ҳар бир буюмга бўлган дунёқарашни, ҳурмат эътиборда бўлишни ва амалда қўллашни билиши керак. Демак малакали рассом (дизайнер) тайёрлашда “Материалшунослик” фанининг аҳамияти муҳим ва зарурдир.

Глоссарий (Атамалар луғати)

Оригами	Япон тилидан тахланган қоғоз
Қоғоз санъати	Қоғоздан турли кўринишдаги асарлар яратиш
Интерьер	Қурилган барча иншоотлар ички қисми
Квиллинг	Қоғоздан бурамалар хосил қилиш
Кирагама	Кесиб ишлаш усули
Кусудама	Шарсимон шакл хосил қилиш усули
Ғилоф	Маҳсулотни сақлаш ашёси
Развёртка	Ғилоф ёйилмаси
А 4қоғози	Тасдиқланган бутунжаҳон стандарти га мос қоғоз ўлчами (21 x 29,7см)
80г/м2	1 метр квадрат кесилган қоғоз оғирлиги
Крафт	Махсус ўрам қоғози
Варақча	Маълум бир ўлчамдаги қоғоз парчалари
Ғилофлаш	Маҳсулотни асраш
Шакл	Жисмнинг ўхшатма ясалган кўриниши
Картон	Ёғоч бўтқасидан тайёрланган ашё
Торшон	Қўпол ва дағал фактурага эга ашё (Франц.- torchon)
Қоғоз	Ўсимликдан тайёрланган ашё
Қадоқлаш	Буюм ёки алоҳида маҳсулотни ташқи таъсирдан ҳимоялаш
Рельеф	Ташқи нотекис бўртма юза
Ламинация	Елимли рангсиз плёнка
Скальпел	Махсус кескир пичоқ
Ўрам қоғоз	Турли содда ва мураккаб буюмларнинг ҳимояси
Планшет	Ёғоч таглик
Конструкция	Махсус ўлчамли қурилма

Гофра	Икки юза томони текис картоннинг оралиғига буклама картон асоси қўйиб тайёрланган қоғоз
Прессшпан	Эгилувчан, силлиқ юпқа ёғоч ашёси
Фольга	Темир кукунли юпқа қоғоз
Конструкция	Бадий қурилма. Реклама шитлари, таблолар, ва турли макетлар
Оғирлик	Буюмнинг ерга тортишиш кучи
Юмшоқ жисм ғилофи	Муддати чегараланган маҳсулот ҳимояси. Асосан озиқ-овқат маҳсулотларида
Резина	Юмшоқ эгилувчан кимёвий ашё
Аэрограф	Махсус турловчи ранг пуркагич
Фактура	Ашёвий мато сиртининг кўзга кўринарли тузилиши
Экспорт	Жўнатиш, юбориш
Импорт	Қабул қилиш, олиб келиш
Мувозанат	Муаллақ ҳолат
Акварель	Сувли бўёқ
Елим бўёқ	Рангли кукуннинг елимли аралашмаси
Пигмент	Қуруқ кукунсимон ранг, оқ рангли бўёқларга қўшиб ранг тайёрлашда ишлатилади
Гуашь	Сувли бўёқнинг балерли аралашмаси
Ғилофда компоновка	Жойлаштириш Буюмнинг оғирлигига мос Оравишда
Концепция	Етакчи ғоя, конструктив принцип.
Мутаносиблик	Бир-бирига мослик
Буклет	Айнан буклама яхлит (бир) табоқ қоғозга босилиб, икки ва ундан ортиқ саҳифаларга бўлинадиган нашр тури.

Паралон	Юмшоқ синтетик ашё
Динамика	Ҳаракат
Симметрия	Икки томони бир-бирига ўхшаш
Ассимметрия	Бир-бирига қарама-қаршилиқ
Фарқ	Шакл чегараси
Статика	Турғун ҳолат
Композиция	Мавзунини текисликка тўғри жойлаштириш
Контраст	Рангларнинг кескин фарқланиб бориш хусусияти
Нюанс	Ранглар уйғунлиги
Жило	Буюмни сайқаллаш
Макетлаш	Буюмнинг бўртма кўринишни ясаши
Хуснихат	Ҳаттотлик
Метр	Ўлчам
Этикетка	Буюм маълумот қоғози
Тижорат рекламаси	Буюмларни ташвиқоти
Ритм	Маром
Масштаб	Кенг кўламлиқ
Модуль	Қабул қилинган катталиқ
Тектоника	Кўз илғайдиган акс
Компоновка	Жойлаштириш
Фомекс	Маҳсус елим пластик
Оргстекло	Органик кимёвий ойна
Калька	Нусха кўчириш қоғози
Пенопласт	Синтетик ашё
Пигмент	Кимёвий кукун
Лок	Рансиз бўёқ
Акрил	Кимёвий елим пластмасса

Қолип	Нусха олиш мосламаси
Андоза	Чизма нусха олиш
Вазн	Буюм оғирлиги
Оракал	Елимли рангли плёнка ашё
Трафарет	Махсус тайёрланган нусха олиш мосламаси
Варақа	Кичик ўлчамли, букланмаган арзон нашр..
Витрина	Маълум бир объект олд қисми кичик кўргазма учун мўлжалланган намоиш хонаси
Коллаж	Тасвирий санъатдаги техник усул:
Лавҳа	Корхона, ташкилотларнинг ташқи реклама воситаси.
Модул	Рекламада: газеталарда реклама эълонларини жойлаштиришдаги кенглиги бир газета устини бўлган, стандарт баландликка эга тўртбурчакдир.
Плакат	Лўнда матнли, катта ўлчамдаги тасвир ифода этилган босма нашр.

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	2
------------	---

I-БОБ. РЕКЛАМА ВА АМАЛИЙ ГРАФИКА ЙЎНАЛИШИДА ОРИГАМИ САНЪАТИ УСУЛИДА ИШЛАШ

1. Оригами нима?.....	4
2. Оригами соҳасида ишлаш.....	5
2.1. Содда оригами.....	5
2.2. Оригами ёйилмаси.....	6
2.3. Квиллинг, яъни бурама қоғоз.....	7
2.4. Киригама.....	7
2.5. Модулли оригами.....	7
2.6. Кусудама.....	8
3. Оригами учун қоғоз.....	9
3.1. Оригами учун кенг қўлланиладиган қоғоз турлари.....	10
3.2. А 4 форматидаги стандарт офис қоғози.....	10
3.3. Рангли қоғозлар.....	11
3.4. Ёзув қоғози.....	12
3.5. Крафт.....	13
3.6. Калька.....	14
3.7. Қайд қилиш варақлари.....	15
4. Амалий машғулотлар бажариш.....	17
4.1. Гулли юракча шаклининг тайёрланиши.....	17
4.2. Мавзу бўйича оригами ясаш машғулотларидан лавҳалар.....	19
5. Реклама ва амалий графика соҳасида ишлатиладиган ашёлар.....	22
5.1. Қоғоз.....	22
5.2. Қоғоз ва картон ашё сифатида.....	25
5.3. Қоғоздан бадиий ифода яратиш.....	26
6. Картоннинг тайёрланиш турлари.....	29
6.1. Картондан ашё сифатида фойдаланиш.....	32
7. Гознак ва Торшон қоғозининг аҳамияти.....	35
7.1. Акварель билан ишлашда қоғоз ва торшоннинг роли.....	35
7.2. Гознак қоғози.....	35
7.3. Торшон.....	36
8. Қоғоздан елим ва елимсиз ясалган шакллар.....	38
8.1. Қоғоздан турли кичик макетлар ясаш усуллари.....	39
8.2. Елим турлари.....	41
8.3. Универсал елимлар.....	41
8.4. Резина елими.....	42
8.5. Ёғоч елими ва ПВА.....	43
8.6. Елим билан ишлаш техникасида машғулотлар бажариш.....	44

II-БОБ. ҒИЛОФ КОНСТРУКЦИЯСИ ВА ДИЗАЙНИ

1. Арт қадок (ғилоф).....	47
1.1. Арт қадок (ғилоф) концепцияси.....	47
1.2. Ғилофнинг асосий функцияси нима?.....	48
1.3. Ғилоф қандай бўлиши керак.....	48
1.4. Ғилоф дизайни.....	49
2. Арт қадоклашда дизайн компонентлари.....	54
2.1. Графика.....	55
2.2. Ранг.....	55
3. Дизайн вазифалари.....	58
4. Нақш.....	60
4.1. Нақшлар ҳосил қилиш.....	60
4.2. Нақш турлари.....	63
5. Картон хром-эрзац.....	65
6. Нусха босиш ва олиш турлари.....	67
7. Нусха босиш ва олишда ишлатиладиган ашёлардан намуналар.....	71

III-БОБ. РАНГЛАР БИЛАН ИШЛАШ

1. Бўёқ турлари.....	74
2. Акварель, гуашь, мойбўёқ билан ишлаш усуллари.....	79
2.1. Акварель билан ишлаш.....	79
2.2. Гуашь билан ишлаш.....	82
2.3. Мойбўёқ билан ишлаш.....	84
3. Юмшоқ материаллар билан ишлаш усуллари.....	86
3.1. Пастел.....	86
3.2. Кўмир.....	87
3.3. Соус.....	89
3.4. Сангина.....	90
3.5. Графитли қалам.....	92
3.6. Юмшоқ материал ёрдамида босқичма –босқич ишлаш тартиби.....	93

IV-БОБ. КИМЁВИЙ АШЁЛАР БИЛАН ИШЛАШ УСУЛЛАРИ. АЭРОГРАФИЯ.

1. Паралон, оракал, оргстекло, акрил ва пенопластнинг ашё сифатида ишлатилиши.....	95
1.1. Паралон.....	95
1.2. Оракал.....	95
1.3. Оргстекло, акрил.....	96
1.4. Пенопласт.....	98
2. Фольга.....	100

3. Фомекс.....	101
4. Аэрография.....	103
5. Қаламлар ва уларнинг турлари.....	106
6. Тушь билан ишлаш.....	110
7. Чизғичлар.....	112
Хулоса.....	115
Глоссарий (атамалар луғати).....	117

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Kim Janssens: Living in a material world, LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, ISBN: 978-3-659-00036-2
2. Д. Шервин Креативная мастерская: 80 творческих задач дизайнер/ Пер. с англ. С. Силинский. — СПб.: Питер, 2013. — 240 с.: ил. ISBN 978-5-459-01648-2
3. О. Л. Голубева – Основы композиции, Москва 2004, Издательский дом «Искусство» 2-е издание, ISBN 5-85200-417-0
4. Мамугина, В.П. М227 Рисование геометрических форм и композиций : метод. разработки / В.П. Мамугина, 2009. – 32 с. УДК 741.021 ББК Н28я73-5
5. Эмиль Р. Типографика. М.: Книга, 1982.
6. Гордон Ю. Книга про буквы от Аа до Яя. – М.: Издательство Артема Лебедева. - 2006.
7. ХОЗЕМ. ПАРРАМОН, МИКЕЛЬ ФЕРРОН, АЭРОГРАФИЯ ДЛЯ ХУДОЖНИКОВ, *Основные приемы работы и материалы* Тула «Родничок», Москва «Астрель» , Издательство АСТ 2001

Интернет сайтлари:

8. <http://say-hi.me/obuchenie/kalligrafiya-dlya-novichkov-chto-takoe-texnika-iskusstvennoj-kalligrafii-i-kak-pravilno-obrashhatsya-s-instrumentami.html#hcq=Xxx5mQp>
9. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Каллиграфия#>.
10. <http://www.newsman.tsu.ru/wp-content/uploads/library/Typographyics.pdf>

Қўшимча адабиётлар:

11. Мерсов Е. Д. , М52 Производство древесноволокнистых плит: Учеб. Для ПТУ — М.: Высш. шк., 1989. —232 с : ил. ISBN 5-06-000347-7
12. Гусейнов Г.М. Гжель Пропедевтика в дизайне 2015. ISBN 978-5-903151
13. Я. И. Беккерман. Технология оформительских работ.
14. О. В. Снарский. Реклама вокруг нас.
15. Клике Р.Р. Витрина и интерьер современного магазина.
16. Аюпов Р.У. Қоғоз- картон ашё сифатида, Тошкент 2000.